

## **ЖИНОЯТЛАРНИ КВАЛИФИКАЦИЯ ҚИЛИШ**

**Маъруза:** Шахсга қарши жиноятларни квалификация қилиш

(12-мавзу) – 6 соат

**Маърузачи:** Б.Ж.Ахраров

### **1. МАЪРУЗА НАТИЖАЛАРИ:**

**Маърузанинг асосий мақсади** ҳаётга қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари, соғлиққа қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари, ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли жиноятларни квалификация қилиш масалалари, жинсий эркинликка қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари, оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари, шахснинг озорлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши жиноятларни квалификация қилиш каби масалаларни талабаларга чуқур етказишдан иборат.

#### **Маъруза натижасида талаба:**

- ❖ маъруза юзасидан тегишли тушунча, билим, кўникма ва тажрибага эга бўлади;
- ❖ маъруза бўйича тегишли мисоллар ва масалалар устида ишлаш, ўз муносабатини билдириш, муайян жиноятнинг юридик таҳлили бўйича ўз фикрини баён эта олади;
- ❖ ўз жавобини асослаш, танқидий фикрлаш, оппонентни эшитиш кўникма ва қобилиятини шакллантиришга эришилади;
- ❖ тарқатма материалларни ўрганиш, ўз муносабатини билдириш кўникмасига эга бўлади.

### **2. ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР:**

**Одам ўлдириш** – ҳуқуққа хилоф равишда, қасддан бошқа кишини ҳаётдан маҳрум қилишдир.

**Ҳаётнинг бошланиши** чақалоқ танасининг бирор қисми она қорнидан ташқарида пайдо бўлиши деб ҳисобланади.

**“Оддий” одам ўлдириш** – оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатларсиз одам ўлдириш

**Оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдириш**

**Объектига кўра:**

- а) икки ёки ундан ортиқ шахсни;
- б) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлни;
- в) ожиз аҳволда эканлиги айбдорга аён бўлган шахсни;
- г) ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини ўлдирганлик қиради.

**Объектив томонига кўра:**

- а) бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавфли бўлган усулда;
- б) оммавий тартибсизликлар жараёнида;
- в) ўта шафқатсизлик билан;
- г) номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда одам ўлдириш қиради.

**Субъектив томонига кўра:**

- а) тамагирлик ниятида;
- б) миллий ёки ирқий адоват замирида;
- в) безорилик оқибатида;
- г) диний таассублар замирида;
- д) киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида;
- е) бошқа бир жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида одам ўлдириш қиради.

### **Субъектига кўра:**

- а) бир гуруҳ шахслар ёки уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёхуд ўша гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда;
- б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- в) ўта хавфли рецидивист томонидан қасддан одам ўлдирилиши ҳолатларини ўз ичига олади.

### **Енгиллаштирувчи ҳолатларда одам ўлдириш**

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш

Онанинг ўз чакалоғини қасддан ўлдириши

Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш

Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш

### **Эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш**

#### **Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш**

Раҳмсиз муомала қилиш

Шахснинг шаъни ва кадр-қимматини муттасил равишда камситиш

Моддий ёки бошқа жиҳатдан қарамлик ҳолати

**Баданга шикаст етказиш** – ўзга кишининг соғлиғига унинг хоҳишига зид равишда, ташқи муҳит омиллари таъсири остида тўқималар ёки аъзоларнинг анатомик бус-бутунлиги ёки физиологик функциялари бузилишига сабаб бўлган бўлса ғайриқонуний зарар етказиш

Баданга етказиладиган шикастнинг **оғирлик даражасини аниқлаш мезонлари** ишлаб чиқилган бўлиб, улар жумласига:

- 1) шикастнинг ҳаёт учун хавфлилиги;
- 2) соғлиққа етказиладиган ҳақиқий зиён;
- 3) меҳнат қобилиятини йўқотиш даражаси;
- 4) эстетик мезонлар киради.

#### **Қасддан баданга оғир шикаст етказиш**

Баданга ҳаёт учун хавфли бўлган оғир шикаст етказиш

Кўриш, сўзлаш, эшитиш қобилиятини йўқотиш ёхуд бирон аъзонинг ишдан чиқиши ёки унинг фаолияти тамоман йўқолиши

Руҳий касалликка чалиниш

Ҳомиланинг тушиши

Баданнинг тузалмайдиган даражада хунуклашиши

#### **Қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш**

Ўртача оғир тан жароҳатининг асосий белгилари қуйидагилар ҳисобланади:

- 1) етказиладиган пайтда шахс ҳаётига хавфнинг мавжуд эмаслиги;
- 2) жабрланувчи соғлиғининг узоқ муддатга ёмонлашуви;
- 3) умумий меҳнат қобилиятининг учдан бирдан кам бўлган қисмининг йўқолиши.

#### **Қасддан баданга енгил шикаст етказиш**

1) баданга соғлиқнинг қисқа муддатли ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига олиб келмаган енгил шикаст етказиш;

2) баданга соғлиқнинг қисқа вақт, яъни олти кундан ортиқ, аммо йигирма бир кундан кўп бўлмаган муддатга ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқотилишига сабаб бўлган енгил шикаст етказиш.

### **Енгиллаштирувчи ҳолатларда баданга шикаст етказиш**

#### **Қийнаш**

Эҳтиётсизлик орқасидан баданга оғир ёки ўртача оғир шикаст етказиш

#### **Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш**

Ўлдириш билан қўрқитиш

Зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш

Хавфсираш учун асослар мавжуд бўлиши

**Таносил ёки ОИВ касаллиги/ОИТСни тарқатиш**

била туриб шахсни таносил касаллигини юктириш хавфи остида қолдириш

била туриб шахсга таносил касаллигини юктириш

била туриб шахсни ОИВ касаллиги/ОИТСни юктириш хавфи остида қолдириш ёки юктириш

шахснинг касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги оқибатида бошқа шахсга ОИВ касаллиги/ОИТС ни юктириши

**Жиноий равишда ҳомила тушириш (аборт)**

даволаш муассасасидан ташқарида

тиббий нуқтаи назардан мумкин бўлмаган ҳолда

абортни амалга оширишга ваколатли бўлмаган шахс томонидан амалга ошириш

**Аёлни ўз ҳомиласини туширишга мажбурлаш** деганда, ҳомиладор аёлга унинг ҳомиласини тушириш мақсадида уни қийин аҳволга солиб қўйиш (моддий таъминотдан маҳрум қилиш тўғрисида таҳдид қилиш, уйдан ҳайдаш ва бошқ.) ёки ҳуқуққа хилоф таъсир кўрсатиш (жисмоний ёки руҳий зўрлик ишлатиш) тушунилади.

**Касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлик** – шахснинг ўз касб мажбуриятлари доирасига кирувчи ҳаракатларни қилиши лозим ва мумкин бўлган ҳоллардаги ҳаракатсизлигидир.

**Касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаганлик** деганда, шахснинг ўз касб мажбуриятлари доирасидаги ҳаракатларини унинг иши, касбий фаолияти талаб этганидек бажармаганлиги тушунилади.

**Касалга ёрдам кўрсатмаслик** уни тиббий муассасага қабул қилишдан бош тортиш, унга тиббий ёрдам кўрсатмаслик (масалан, айбдор ўзида мавжуд бўлган дори-дармонларни касалга бермаслиги, сунъий нафас беришни амалга оширмаслиги, зарурий тиббий даволаш тадбирларини амалга оширмаслиги ва бошқ.)да ифодаланади.

**Жиноий ҳаракатсизлик** — ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам бермасликда, уни қутқариш учун чора-тадбирларни кўрмасликда ифодаланади.

**Жинсий эркинлик** ўз хоҳишига кўра жинсий шеригини танлаш ҳуқуқи

**Жинсий дахлсизлик** 16 ёшга тўлмаган шахсларга жинсий ҳаётнинг тақиқланиши

**Номусга тегиш**

- Зўрлик ишлатиб жинсий алоқа қилиш

- Қўрқитиб жинсий алоқа қилиш

- Жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб жинсий алоқа қилиш

**Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондириш**

- Зўрлик ишлатиб жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш

- Қўрқитиб жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш

- Жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб, жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш

**Бесоқолбозлик**

**Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш**

- хизмат жиҳатидан қарамлик

- моддий жиҳатдан қарамлик

- бошқача тарздаги қарамлик

**Вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш** – моддий ёрдамга муҳтож бўлган вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсни моддий таъминлашдан бўйин товлаш, яъни уларни моддий жиҳатдан таъминлаш учун суднинг ҳал қилув қарорига биноан ундирилиши лозим бўлган маблағни жами бўлиб уч ойдан ортиқ муддат мобайнида тўламаслик

**Ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш** – вояга етган шахсларнинг меҳнатга лаёқатсиз ва моддий ёрдамга муҳтож бўлган ота-онани ёки уларнинг ўрнини

босувчи шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаши, яъни уларни моддий жиҳатдан таъминлаш учун суднинг ҳал қилув қарорига биноан ундирилиши лозим бўлган маблағни жами бўлиб уч ойдан ортиқ муддат мобайнида тўламаслиги

**Болани алмаштириб қўйиш** – тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда қасддан болани алмаштириб қўйиш

**Фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш** – фарзандликка бола олувчиларнинг ёки васийлик ва ҳомийлик органининг эркига қарши, етим ёки ота-она ғамхўрлигидан маҳрум бўлган болаларни фарзандликка олишнинг қонун билан қўриқланадиган сирини ошкор қилиш

**Никоҳ ёши тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш**

**Кўп хотинли бўлиш** – кўп хотинли бўлиш, яъни умумий рўзғор асосида икки ёки ундан ортиқ хотин билан эр-хотин бўлиб яшаш

**Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш**

– вояга етмаган шахсни тиламчиликка, спиртли ичимликлар истеъмол қилишга, гиёвандлик ёки психотроп ҳисобланмаган, лекин кишининг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни истеъмол этишга жалб қилиш, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса;

– вояга етмаган шахсни гиёвандлик воситалари ёки психотроп моддалар истеъмол этишга жалб қилиш;

– вояга етмаган шахсни жиноят қилишга жалб этиш.

**Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш** – шахснинг ўн олти ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган ҳолда у билан жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш

**Ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузук ҳаракатлар қилиш** – шахснинг ўн олти ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган ҳолда, унга нисбатан зўрлик ишлатмай уятсиз-бузук ҳаракатлар содир этиш

**Порнографик маҳсулотни тайёрлаш, олиб кириш, тарқатиш, реклама қилиш, намойиш этиш**

**Зўравонликни ёки шафқатсизликни тарғиб қилувчи маҳсулотни тайёрлаш, олиб кириш, тарқатиш, реклама қилиш, намойиш этиш**

**Фоҳишахона сақлаш ёки қўшмачилик қилиш** – фоҳишахона очиш ёки сақлаш, шунингдек ғаразли ёки бошқа паст ниятларда қўшмачилик қилиш

**Тарих ёки маданият ёдгорликларини нобуд қилиш, бузиш ёки уларга шикаст етказиш** – давлат муҳофазасига олинган тарих ёки маданият ёдгорликларини қасддан нобуд қилиш, бузиш ёки уларга шикаст етказиш шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса

**Инсон аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш** – шахс тириклигида унинг розилигини олмасдан туриб ёки ўлганидан кейин яқин қариндошларининг розилигисиз илмий ишлар ёхуд таълим ишлари учун трансплантация қилиш ёки бузилмайдиган ҳолда сақлаш (консервация) мақсадида мурданинг аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш

**Қабрни таҳқирлаш** – қабрни ёки мурдани таҳқирлаш, шунингдек мурдадаги, қабр устидаги ёки ичидаги нарсаларни олиш.

**Одам савдоси** – одамни олиш-сотиш ёхуд одамни ундан фойдаланиш мақсадида ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилиш.

**Одамлардан фойдаланиш** - бошқа шахсларнинг фоҳишалигидан фойдаланиш ёки улардан шахвоний фойдаланишнинг бошқа шакллари, мажбурий меҳнат ёки хизматлар, куллик ёки кулликка ўхшаш одатлар, эрксиз ҳолат ёхуд инсон аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш.

**Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига тўсқинлик қилиш** – аёлни эрга тегишга ёки никоҳда яшашни давом эттиришга мажбур қилиш ёхуд аёлнинг эркига хилоф равишда у билан никоҳда бўлиш учун ўғрилаш, шунингдек аёлнинг эрга тегишига тўсқинлик қилиш.

**Одам ўғрилаш** – ушбу Кодекснинг 245-моддасида назарда тутилган аломатлар мавжуд бўлмаган ҳолда одам ўғрилаш.

**Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш** – бировни зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш.

**Тухмат** – била туриб бошқа шахсни шарманда қиладиган уйдирмалар тарқатиш, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса.

**Ҳақорат қилиш** – шахснинг шаъни ва кадр-қимматини беодоблик билан қасддан таҳқирлаш, башарти, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилгандан кейин содир этилган бўлса.

**Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш** - жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ёки ижтимоий мавқеидан қатъи назар, фуқароларнинг ҳуқуқларини бевосита ёки билвосита бузиш ёки чеклаш ёхуд фуқароларга бевосита ёки билвосита афзалликлар бериш.

**Фуқароларнинг турар жойи дахлсизлигини бузиш** - турар жойга унда яшовчиларнинг эркига хилоф равишда зўрлик ишлатиб ғайриқонуний бостириб кириш.

**Хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларнинг сир сақланиш тартибини бузиш** - хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларнинг сир сақланиши тартибини қасддан бузиш, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилгандан кейин содир этилган бўлса.

**Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш:**

- мурожаат кўриб чиқилишини асоссиз рад этиш, мурожаатни кўриб чиқиш муддатларини узрли сабабларсиз бузиш, асоссиз, қонунга зид қарор қабул қилиш ёхуд фуқароларнинг шахсий ҳаётига доир маълумотларни ошкор этиш, шунингдек фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки фуқаролар, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларига жиддий зарар етказадиган ҳолда бузиш;

- фуқарони давлат органига, корхона, муассаса, ташкилот ёки жамоат бирлашмасига мурожаат қилганлиги ёки мурожаатда баён этилган танқид, шунингдек бошқача шаклда танқид қилганлиги учун мансабдор шахс томонидан таъқиб қилиш.

**Виждон эркинлигини бузиш:**

- диний ташкилотнинг қонуний фаолиятига ёки диний маросимларни ўтказишга тўсқинлик қилиш;

- вояга етмаган болаларни диний ташкилотларга жалб этиш, худди шунингдек уларнинг ихтиёрига, ота-оналари ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ихтиёрига зид тарзда динга ўқитиш;

- фуқароларнинг ўз фуқаролик ҳуқуқларини амалга оширишларига ёки фуқаролик бурчларини бажаришларига тўсқинлик қилиш билан, диндорлардан мажбурий йиғим ундириш ва солиқ олиш билан ёхуд шахснинг шаъни ва обрўсини камситувчи чоратadbирлар қўллаш билан ёки диний таълим олишда ҳамда фуқаро динга нисбатан, динга эътиқод қилиш ёки эътиқод қилмасликка нисбатан, ибодат қилишда, диний расм-русумлар ва маросимларда қатнашиш ёки қатнашмасликка нисбатан ўз муносабатини белгилаётган пайтда мажбурлаш билан боғлиқ диний фаолият юритиш, шунингдек диний маросимлар ўтказишни ташкил этиш шахс баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилишига сабаб бўлса.

**Сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш** - сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш вақтида мансабдор шахслар, сиёсий партиялар ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг вакиллари, ташаббускор гуруҳлар ёки сайлов ёхуд референдум комиссиялари аъзолари томонидан овоз беришнинг яширинлигини бузиш, сайлов ёки референдум ҳужжатларини қалбакилаштириш, сайлов ёки имзо варақаларига сохта ёзувлар киритиш, берилган овозларни атайлаб нотўғри ҳисоблаш.

**Сайлов ҳуқуқининг ёки ишончли вакил ваколатларининг амалга**

**оширилишига тўсқинлик қилиш** - фуқароларнинг депутат ёки Ўзбекистон Республикаси Президентини сайлаш ёки сайланиш, сайловолди тарғиботи олиб бориш ҳуқуқларини, депутатликка ёки Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод шахснинг ишончли вакиллари ўз ваколатларини эркин амалга оширишларига, шунингдек фуқароларнинг референдумда эркин иштирок этишларига зўрлик ишлатиш, кўрқитиш, алдаш ёки оғдириб олиш йўли билан тўсқинлик қилиш.

**Меҳнат қилиш ҳуқуқини бузиш:**

- била туриб, ғайриқонуний равишда ишдан бўшатиш ёки ишга тиклаш тўғрисидаги суд қарорини бажармаслик, шундай қилмишлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилса

- аёлни ҳомиладорлиги ёки ёш болани парвариш қилаётганлигини била туриб, уни ишга олишдан ғайриқонуний равишда бош тортиш ёки ишдан бўшатиш.

**Муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш** - тафаккур мулки объектига нисбатан муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, ҳаммуаллифликка мажбурлаш, шунингдек тафаккур мулк объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошкор қилиш.

**3. МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ:**

❖ маърузани ўтиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган ахборот-коммуникатив ва замонавий педагогик технологиялардан фойдаланилиши назарда тутилади;

❖ маъруза мавзусининг долзарблиги, ўрганилганлик даражаси, бу соҳада амалга оширилаётган ислохотлар мазмуни ҳақида тушунча берилади;

❖ мавзуга оид миллий ва халқаро норматив ҳужжатлар билан таништирилади ва таҳлил қилинади;

❖ режа асосида слайдлар ёрдамида мавзуаги асосий ҳолатлар тушунтирилади;

❖ мунозарали (назарий) саволлар ўртага ташланади ва уларга баҳо берилади;

❖ муаммоли масалалар тарқатилади ва уларнинг ечими эшитилади;

❖ зарурият туғилганда, масала ва саволлар уйга топшириқ сифатида берилади;

❖ асосий тушунчалар, савол-жавоблар умумлаштирилиб, маърузага якун ясалади.

Маъруза жараёнида талабалар мунозараси ўқитувчининг раҳбарлигида маърузанинг қуйида кўрсатилган кўринишларида олиб борилиши мумкин: кириш маъруза, шарҳловчи маъруза, маъруза ахборот, муаммоли маъруза, визуал маъруза ва ҳк.

Маърузалар тегишли мавзулар юзасидан гиперслайдларни талабаларга намойиш этиш орқали ўтилади. Дарс жараёнида компьютер ва мультимедиа қурилмалар: ноутбук, проектор каби дидактик воситалардан фойдаланилади.

Ушбу мавзу билан танишиш талабада шахсга қарши жиноятларни квалификация қилишнинг асосий қоидаларини ўзлаштиришга ёрдам беради.

**4. МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ:**

**Қасддан одам ўлдириш  
(ЖК 97-моддаси)**

Жиноят кодексининг **97-моддаси** икки қисмдан иборат бўлиб, ушбу модданинг 1-қисмида «оддий» одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган. Албатта, одам ўлдириш «оддий» бўлиши мумкин эмас. Жиноятни **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилиш инкор усули билан амалга оширилади. Ишда, яъни содир этилган қилмишда **ЖК 97-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган одам ўлдирганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларнинг мавжудлиги ва **ЖК 98–102-моддаларидаги** енгиллаштирувчи ҳолатларнинг борлиги аниқланади. Агарда юқорида айтилган ҳолатлар бўлмаса, айбдорнинг қилмиши **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилинади<sup>1</sup>.

Ўч олиш мақсадида, рашк туфайли, тузалмайдиган касални азобдан кутқариш мақсадида жабрланувчининг илтимосига кўра, муштлашиш вақтида ўлдириш, безорилик белгилари бўлмаса, ҳасад, кўрқоқлик ва ҳоказо туфайли содир этилган одам ўлдириш **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилинади.

Ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини қасддан ўлдиришдан бошқа барча ҳолатларда ўч олиш мақсадида шахсни ўлдирганлиги учун айбдор **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан жавобгарликка тортилади. Дастлаб айтиб ўтилган ҳолатда одам ўлдирганлик **ЖК 97-моддаси 2-қисми «г»** банди билан квалификация қилинади, бунинг учун одам ўлдириш айнан шахсий муносабатлар туфайли ўч олиш мақсадида содир этилганлигини аниқлаш лозим бўлади.

Шахсий муносабатлар туфайли ўч олиш мақсадида одам ўлдиришдан безорилик оқибатида одам ўлдиришни фарқлаш лозим. Безорилик оқибатида одам ўлдиришга жабрланувчининг аҳамиятга эга бўлмаган ҳаракати (чекиш учун сигарета бермаслик, бирор-бир корхонанинг қаерда жойлашганлигини айтмаслик ва ҳоказо) баҳона бўлади ёки у ҳеч бир сабабсиз ҳам амалга оширилади.

Ўч олиш мотиви жабрланувчининг хулқ-атвори, хатти-ҳаракати туфайли бевосита одам ўлдирилишидан олдин ёки анча илгари вужудга келиши мумкин.

Шахсий муносабатлар туфайли бевосита ўлдириш содир бўлишидан аввал ўч олиш мотиви пайдо бўлган ҳолатларда, одам ўлдириш кучли руҳий ҳаяжонланиш ёки зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш ёхуд ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида зарар етказиш туфайли содир этилмаганлигини ҳам аниқлаш лозим.

Рашк туфайли одам ўлдириш ҳам **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилинади. Одам ўлдириш мотиви сифатида рашк ўзида ишончсизлик, эгоизм, қаҳр-ғазаб каби унсурларни жамлаган бўлади. Кўпинча рашк туфайли одам ўлдиришга эр ёки хотиннинг ҳаёлий хиёнат қилганлиги, жабрланувчининг турмушга чиқишга ёки уйланишга розилик бермаганлиги ёки жабрланувчининг никоҳсиз бирга яшаш тўғрисидаги таклифни рад этганлиги сабаб бўлади.

Агар қилмишда **ЖК 97-моддаси 2-қисми** назарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолатлар бўлмаса, кимнинг айби билан бошланганлигидан қатъи назар уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлса, айбдорнинг қилмиши **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилинади.

Уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдирилганида қилмишни кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида ёки зарурий мудофаа чегарасидан четга чиққан ҳолда ёхуд эҳтиётсизлик оқибатида қасддан одам ўлдиришдагидек жавобгарликни енгиллаштирувчи ҳолат ҳам мавжуд бўлиши мумкин. Юқорида айтилган енгиллаштирувчи ҳолат мавжуд бўлса, уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдириш **ЖК 98-, 100-, 102-моддаларининг бирортаси** билан квалификация қилиниши лозим.

Қилмишни уришиш ёки муштлашиш вақтида одам ўлдириш деб квалификация қилиш учун фақат уришиш ёки муштлашиш бўлганлигини таъкидламасдан, балки жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ҳақиқий ҳолатларини аниқлаш зарурдир. Уришиш ёки муштлашиш содир этилган одам ўлдиришнинг бир жихати бўлиб, у муайян мотив (безорилик оқибатида, тамагирлик ниятида, рашк, ўч олиш, ҳасад ва ҳоказо туфайли) билан содир этилади. Одам ўлдирилганида муштлашиш ва уришишнинг ўзи, муайян ҳолатни эътиборга олмаганда, қилмишни **ЖК 97-моддаси 1-қисми** билан квалификация қилиш учун зарурий белги ҳисобланмайди.

**ЖК 97-моддаси 2-қисмида** жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирганлик учун жавобгарлик белгиланган. Ушбу нормада одам ўлдирганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ўн еттита ҳолат назарда тутилган бўлиб, бу рўйхат ўзгармасдир, яъни **ЖК 97-моддаси 2-қисмида** кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолат бўлмаса, қилмиш ушбу норма билан квалификация қилинмайди. Аммо **ЖК 97-моддаси 2-қисмида** кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолатлардан бирортаси ёки бир вақтнинг ўзида бу ҳолатларнинг бир нечаси мавжуд эканлиги қилмишни **ЖК 97-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилиш

учун асос бўлади. Жиноят ушбу норма билан квалификация қилинганида, оғирлаштирувчи ҳолатнинг ҳар бири кўрсатилиши ва у жазо тайинланганида эътиборга олиниши лозим.

Жиноят ҳуқуқига оид адабиётларда қасддан жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирганликни квалификация қилиш бўйича турли қарашлар мавжуд. ЖК 97-моддаси 2-қисмидаги ҳолатлар жиноят таркибининг элементларига кўра таснифланган. Ушбу таснифга биноан биринчи гуруҳга **жиноятнинг объектига** тааллуқли бўлган ҳолатларни киритиш лозим. Бу гуруҳга:

- а) икки ёки ундан ортиқ шахсни;
- б) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлни;
- в) ожиз аҳволда эканлиги айбдорга аён бўлган шахсни;
- г) ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсни ёки унинг яқин қариндошларини ўлдирганлик киради.

Иккинчи гуруҳга қирувчи ҳолатлар одам ўлдиришнинг **объектив томони**га тааллуқли бўлиб, бу гуруҳга:

- а) бошқа шахсларнинг ҳаёти учун хавфли бўлган усулда;
- б) оммавий тартибсизликлар жараёнида;
- в) ўта шафқатсизлик билан;
- г) номусга тегиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондириш билан боғлиқ ҳолда одам ўлдириш киради.

Учинчи гуруҳга одам ўлдиришнинг **субъектив томони** билан боғлиқ ҳолатлар:

- а) тамагирлик ниятида;
- б) миллий ёки ирқий адоват замирида;
- в) безорилик оқибатида;
- г) диний таассублар замирида;
- д) киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида;
- е) бошқа бир жиноятни яшириш ёки унинг содир этилишини осонлаштириш мақсадида одам ўлдириш киради.

Тўртинчи гуруҳга **жиноятнинг субъектига** тааллуқли ҳолатлар жамланган бўлиб, улар:

- а) бир гуруҳ шахслар ёки уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёхуд ўша гуруҳ манфаатларини кўзлаган ҳолда;
- б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;
- в) ўта хавфли рецидивист томонидан қасддан одам ўлдирилиши ҳолатларини ўз ичига олади.

### **Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш (ЖК 98-моддаси)**

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдириш – физиологик аффект (кучли ҳаяжон, жазава) ҳолатидаги одам ўлдиришдир.

**Объектив томондан** жиноят жабрланувчи томонидан қилинган ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат, бошқа ғайриқонуний ҳаракатлар туфайли тўсатдан юз берган кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан одам ўлдиришдан иборатдир.

Мазкур модда шундай тузилганки, у қуйидаги иккита:

- 1) айбдорнинг алоҳида руҳий жисмоний ҳолати;
- 2) одам ўлдириш жабрланувчининг айби билан содир этилишини ҳисобга олади.

Айбдорни Ўзбекистон Республикаси ЖК 98-моддаси бўйича жавобгарликка тортиш учун қуйидаги учта жиҳат:

- 1) низо манбаи – жабрланувчининг ғайриқонуний зўрлиги ёки оғир ҳақорати ёхуд бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари;



2) низо манбаи натижасида айбдорда кучли руҳий ҳаяжонланиш (физиологик аффект) ҳолатининг юзага келганлиги;

3) субъектнинг шундай ҳолатда тўсатдан жабрланувчини ўлдириб қўйиши мавжудлигини аниқлаш зарур.

**Аффект** деб, ўта кучли, тез пайдо бўладиган ва кучли, қисқа вақт ичида давом этадиган руҳий ҳолатга айтилади. Одамнинг аффект ҳолатида содир этадиган қилмиши «портлаш» каби ўтади.

Аффект одамнинг руҳий ҳолати каби турли хил. Жаҳл, ғазаб, қўркув, ғам, хурсандлик ва ҳ.к. аффектлари мавжуд. У ёки бу турининг мавжуд бўлиши уни шунга етаклаган ҳолатга боғлиқ.

**Физиологик аффект** – қисқа муддатли, аммо жўшқин ҳис-туйғули ҳаяжонланиш, очикдан-очик, қисқа муддатга тутақиб кетиш ва айни чоғда, ниҳоятда кучли, шиддатли кечинма, қаттиқ ғазабланишга айланиб кетувчи жаҳл, ваҳимага айланиб кетувчи қўркув, чорасизлик даражасидаги қайғу бўлиб, бунинг натижасида айбдор ўз ҳаракатини назорат қилиш имкониятини ва уларни идора қилиш қобилиятини қисқа муддатга йўқотади.

Аффектнинг психологлар ва психиатрлар аниқлашлари мумкин бўлган ўзига хос аломатлари мавжуд. Шу муносабат билан, психолого-психиатрик экспертиза ўтказилиши шарт. Экспертларнинг хулосаси суд томонидан иш бўйича бошқа далиллар билан бир каторда баҳоланади.

Айбдорнинг ҳаракатини ЖК 98-моддаси билан квалификация қилиш учун кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати қуйидагилар натижасида юз берган бўлиши зарур:

- 1) жабрланувчи томонидан қилинган ғайриқонуний зўрлик ёки оғир ҳақорат;
- 2) жабрланувчининг бошқа ғайриқонуний ҳаракатлари туфайли.

Кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдириш эгри қасд билан содир этилиши мумкин. Бу ерда турли хил мотив бўлиши мумкин, одатда жабрланувчининг ғайриқонуний ҳаракатлари учун қасос бўлади. Албатта бу жиноят субъектив томонининг махсус аломати айбланувчининг махсус руҳий ҳолати – физиологик аффектдир.

Тўсатдан рўй берган кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида одам ўлдиришда Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси 2-қисмида на-зарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолатлар, масалан, ўта шафқатсизлик билан ҳаракат қилган икки ёки ундан ортиқ шахс мавжуд бўлса ҳам қилмиш Ўзбекистон Республикаси ЖК 98-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

### **Онанинг ўз чақалоғини қасддан ўлдириши (ЖК 99-моддаси)**

Бу жиноят турининг **объекти** чақалоқнинг ҳаётини сақлаш борасидаги ижтимоий муносабатдир. Шундан келиб чиқадики, жабрланувчи фақатгина чақалоқ бўлиши мумкин. Одатда, туғилишнинг бошланиши ва она қорнидан чиқиб ҳаётга кириб келиш вақтидан то 4 ҳафталиккача чақалоқлик деб ҳисобланади<sup>1</sup>. Суд тиббиёти наза-рида, чақалоқлик жуда қисқа вақтдир; чақалоқ деб туғилгандан сўнг 1 суткагача яшаган гўдак ҳисобланади<sup>2</sup>.

**Объектив томондан** жиноят онанинг ўз чақалоғини туғиш пайтида ёки бевосита туққан ҳамон қасддан ўлдиришидан иборатдир.

Одам ўлдиришнинг бу тури жазони енгиллаштирувчи ҳолатларда одам ўлдириш жумласига киради, чунки жиноят туғайтган аёлнинг туғиш пайтидаги ёки бевосита туғишдан кейинги алоҳида руҳий-жисмоний ҳолати натижасида содир этилади. Бундай ҳолат туғиш пайтидаги оғриқлар, азият туфайли пайдо бўлиши ва бу кўзи ёриётган аёлда чақалоққа нисбатан салбий туйғуни келтириб чиқариши мумкин. Ёхуд бу исталмаган (номусга тегиш натижасида ҳомиладор бўлиш ёки уйланишга ваъда қилиб алдаб кетиш) туғиш бўлиши мумкин. Чақалоқ танасининг бирон-бир аъзоси она қорнидан чиққан пайтда ёки у тўла туғилиб бўлгандан сўнг онанинг уни ўлдирганлиги Ўзбекистон Республикаси ЖК 99-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Ўлдириш фаол ҳаракат (масалан, қаттиқ шикаст етказиш, чўктириш, бўғиш) ва ҳаракатсизлик (масалан, овқат бермаслик) билан содир этилиши мумкин.

Онанинг руҳий ҳолати енгиллаштириш ҳолати деб фақатгина маълум бир вақтда ҳисобланиши мумкин: туғиш жараёнида ёки туғиб бўлгандан сўнг, яъни чақалоқнинг бирор тана қисмининг она қорнидан чиқиш пайтида ёки бутунлай чиқиб бўлгандан сўнг. Бундай ҳолда суд-тиббиёт назарияси ҳисобга олинади.

Агар она ўз чақалоғини туғишдан сўнг муайян вақт ўтгач, туғиш жараёнида аёл бошидан кечирадиган алоҳида руҳий-жисмоний ҳолат ўтиб кетганидан кейин ўлдирса, унинг қилмиши, содир этиш мотивини ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддаси билан одам ўлдириш деб квалификация қилинади. Шундай қилиб, бундай қилмишга юридик баҳо беришда вақт инobatга олиниши шарт.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри ва эгри қасд билан содир этилиши мумкин.

Шундай ҳолатлар бўладики, онанинг эҳтиётсизлиги туфайли етказилган турли хил жароҳатлар гўдақнинг ўлимига сабаб бўлади. Бундай ҳолда қилмиш эҳтиётсизликдан одам ўлдириш сифатида (ЖК 102-моддаси) квалификация қилинади.

Бу турдаги одам ўлдиришнинг ўзига хос хусусияти шундаки, бу жиноятнинг **субъекти** фақат чақалоқнинг онаси бўлиши мумкин. Болани ўлдириш жинояти иштирокчиларининг (васвасага солувчиларнинг, кўмакчиларнинг) қилмишлари Ўзбекистон Республикаси ЖК 28- ва 97-моддалари билан квалификация қилиниши лозим.

### **Зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасдан одам ўлдириш (ЖК 100-моддаси)**

Мазкур одам ўлдириш жиноятининг объекти жиноий тажовузни бартараф этишда хужум қилувчининг ўлимига сабаб бўлувчи, ўзини оқламайдиган ҳимоя чораларини қўллашнинг олдини олиш бўйича ижтимоий муносабатлардир.

ЖКнинг 100-моддасида назарда тутилган **жиноят объектив томондан** зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасдан одам ўлдиришдан иборатдир.

Айбдорни Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси бўйича жиноий жавобгарликка тортиш учун айбдор зарурий мудофаа ҳолатида бўлганлигини ва унинг чегарасидан чиққанлигини аниқлаш лозим.

Зарурий мудофаа тушунчаси Ўзбекистон Республикаси ЖК 37-моддасида баён қилинган. ЖК 37-моддаси 1-қисмига биноан, зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган, яъни мудофааланувчи ёхуд бошқа кишининг шахси ёки ҳуқуқларини, жамият ёки давлат манфаатларини қонунга ҳилоф тажовузлардан тажовузчига зарар етказган ҳолда ҳимоя қилиш чоғида қилган ҳаракат, агар зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқмаган бўлса, жиноят деб топилмади.

«Жиноят кодексининг Махсус қисмида назарда тутилган ҳаракатлар уни содир этган шахснинг жавобгарликка тортилганлиги ёки руҳий касаллик туфайли, жиноий жавобгарлик ёшига тўлмаганлиги сабабли ва бошқа асосларга кўра жавобгарликдан озод қилинганлигидан қатъи назар Жиноят кодексининг 37-моддаси доирасида ҳимояланишига асос берувчи ижтимоий хавфли тажовуз деб ҳисобланади»<sup>2</sup>.

«Агар шахс зиён етказиш (уришиш, азоб бериш, ўч олиш ва бошқалар) ниятида хужумнинг келиб чиқишига сабабчи бўлса, бундай ҳаракатларни зарурий мудофаа йўсинида қилинган деб топиш мумкин эмас. Бу ҳолатларда содир этилган хатти-ҳаракатлар умумий асосларда тавсифланиши лозим»<sup>1</sup>.

Жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси билан квалификация қилиш учун айбдор зарурий мудофаа чегарасидан четга чиққан ёки чиқмаганини аниқлаш зарур. Тажовуз номусга тегиш билан боғлиқ бўлмаган, мудофааланувчи ёки бошқа шахснинг ҳаёти учун хавфли ёки бундай қилмишни содир этишлиги билан қўрқитиш ҳолларида зарурий мудофаанинг тўғри келмаслиги ҳақида савол туғилади. Бунда ЖК 37-моддасининг 2-қисмига биноан, тажовузнинг хусусияти ва хавфлилиги даражасига

бутунлай мувофиқ келмайдиган мудофаа зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш деб топилади.

«Тажовузнинг характери ва хавфлилик даражасига бутунлай мувофиқ бўлмаган мудофаани ва бунинг оқибатида тажовузчига ҳеч қандай заруриятсиз Жиноят кодексининг 100, 107-моддаларида назарда тутилган қасддан зарар етказилсагина зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш деб топилади»<sup>2</sup>. Бироқ далилларни баҳолашда мудофаа воситаларининг тажовуз воситаларига мутаносиблигига юзаки қараб бўлмайди, масалан, тажовуз сўйил тўқмоқдан фойдаланиб амалга оширилган бўлса, ҳимояланувчи ҳам сўйил тўқмоқдан фойдаланиши мумкин.

Жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 100-моддаси бўйича квалификация қилишда ҳимоя ва тажовуз воситаларининг мувофиқлиги ёки мувофиқ эмаслигини, ҳужум қилувчи ва тажовуздан ҳимояланувчининг кучлари нисбатини, ҳар иккаласининг ёшини, жисмоний қувватини, қуроли бор-йўқлигини, тажовуз жойини, тажовуз содир этилаётган вазиятни, тажовузнинг хусусиятини ҳисобга олиш зарур. «Агар тажовуз бир гуруҳ шахслар томонидан содир этилган бўлса, мудофааланувчи ҳужум қилувчиларнинг ҳар бирига нисбатан гуруҳдаги барча тажовузчилар ҳаракатининг характери ва хавфлилик даражасига қараб тегишли ҳимоя чораларини қўришга ҳақли»<sup>1</sup>.

**Субъектив томондан** қилмиш тўғри қасддан, шунингдек, эгри қасддан ҳам содир этилиши мумкин. Тажовузчига нисбатан қасос, ёқтирмаслик ва нафрат жиноятнинг **мотиви** ҳисобланади.

Агар иш ҳолатларига кўра, мудофаа чораларини қўллаган шахс ўзининг янглишганини билмаган ва билиши ҳам мумкин бўлмаган бўлса, унинг ҳаракатлари зарурий мудофаа ҳолатида содир этилган деб ҳисобланиши керак. «Агар шахс тажовузнинг аслида йўқ ва ҳаёлийлигини била туриб, иш ҳолатларига кўра ҳам уни, албатта, билиши мумкин бўлгани ҳолда зарар етказса, унинг ҳаракати Жиноят кодексининг эҳтиётсизлик орқасида зарар етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи моддаси билан тавсифланиши лозим»<sup>1</sup>. Бундай одам ўлдиришда айбдор тажовузни қайтариш эмас, ўч олиш ниятида ҳаракат қилади. Зарурий мудофаа ҳолати ўтиб кетганидан сўнг ва жазони оғирлаштирувчи ҳолатларда одам ўлдирилганида қилмишни Ўзбекистон Республикаси ЖК 97-моддасининг 2-қисми билан квалификация қилиш керак.

### **Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш (ЖК 101-моддаси)**

Бу турдаги жиноятнинг объекти ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдиришни бартараф этадиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Мазкур **жиноят объектив томондан** ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдиришда ифодаланади.

Шу нормага асосан, ушлаш воситаси ва усулига, қилмишнинг ҳамда уни содир этган шахснинг хавфлилик даражасига, шунингдек, ушлаш шароитига мос келмайдиган, ушлаш зарурати тақозо этмаган ҳолда ушланаётган шахсга қасддан зарар етказиш ушлаш чоралари чегарасидан четга чиқиш деб топилади ( ЖК 39-моддасининг 2-қисми). ЖК 39-моддасининг 3-қисмида кўрсатилганидек, ижтимоий хавфли қилмишни содир этган шахсни ушлаш вақтида унга етказилган зарарнинг қонунийлигини баҳолашда, қилмишни содир этган шахсни ушланишдан қочиш мақсадида қилган ҳаракатлари, ушловчининг кучи ва имкониятлари, руҳий ҳолати ва ушлаш билан боғлиқ бўлган бошқа ҳолатлар ҳисобга олинади.

**Ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, қасддан одам ўлдириш** – содир этилган жиноят хавфлилик даражасига ёки уни ушлаш вазиятига очиқ-ойдин номутаносиб равишда одам ўлдиришдир.

Содир этилган жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 101-моддаси билан квалификация қилиш учун жиноятчини ушлаш пайтида унинг ўлимига сабаб бўлган ушлаш воситаларини қўллаш вақтида ушловчининг ихтиёрида бошқа чора бўлмаганлигини англаб етганлигини аниқлаш лозим.

ЖК 101-моддасида кўрсатилган жиноят **тўғри қасд** билан ёки **эгри қасд** билан содир этилиши мумкин. Бу жиноятнинг **мотиви** зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб қасддан одам ўлдириш мотиви билан бир хил.

Бу жиноятнинг **субъекти** ушлашни бажараётган шахс ҳисобланади. Ушлашни бажараётган шахс нафақат қонун билан махсус ваколат берилган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган вакиллари, балки жиноят ва уни содир этган шахс ҳақида билган фуқаролар, жамоатчилик вакиллари ҳам бўлиши мумкин.

### **Эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш (ЖК 102-моддаси)**

Ҳаракатдаги Жиноят кодексининг 102-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **объекти** инсон ҳаёти учун хавфсиз алоҳида шарт-шароитлар яратишга, уларнинг ўз-ўзига ишониш ёки бепарволик оқибатида ҳалок бўлишига йўл қўймасликка йўналтирилган ижтимоий муносабатлардир.

Жиноят **объектив томондан** ҳаракат ёки ҳаракатсизликдан содир этилиши мумкин. Одатда бундай жиноятлар оддий ҳаётий шароитда одам ҳаётига зарар келтирмайдиган ҳолатларда юзага келади. Масалан, жисмоний куч билан шахсни итариб юбориш, шахснинг турган жойига ва соғлиғига қараб ўлимига олиб келиши мумкин.

Агар эҳтиётсизлик орқасида икки ёки ундан ортиқ шахс ўлдирилган бўлса, айбдор ЖК 102-моддасининг 2-қисми билан жавобгарликка тортилади.

**Субъектив томондан** эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш жиноий ўз-ўзига ишониш ёхуд жиноий бепарволикда ифодаланади.

Жиноий ўз-ўзига ишониш натижасида одам ўлдиришда айбдор ўзи содир этган ҳаракат (ҳаракатсизлик) туфайли бошқа шахснинг ўлдириб қўйилиши мумкинлигига кўзи етади, лекин енгилтаклик қилиб, унинг олдини олишдан умидвор бўлади. Бундай ҳолларда, айбдор муайян эҳтиётсизлик қоидаларини онгли равишда бузади. Жумладан, бундай бузиш қуйидагиларнинг оқибати бўлиши мумкин:

- а) қасддан содир этилган қилмиш;
- б) қонун билан тақиқланган, бироқ жиноят ҳисобланмайдиган ҳаракат;
- в) бирон-бир қоида билан тақиқланган ҳаракат (йўл ҳаракати қоидаларини бузиш ва ҳоказо);
- г) илмий маълумотларга ва касбий қоидаларга зид ҳаракатлар;
- д) жамиятда белгиланган эҳтиёткорлик қоидаларини бузадиган ҳаракатлар;
- е) мазкур шахснинг амалга ошириш ёки шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлмаган ҳаракатлар ёки касб билан шуғулланиши ва ҳоказо.

Жиноий ўз-ўзига ишониш оқибатида эҳтиётсизлик билан одам ўлдиришни эгри қасд билан содир этилган одам ўлдиришдан фарқлаш керак бўлади. Эгри қасд билан одам ўлдиришда айбдор одамни ўлдириб қўйиши мумкинлигига кўзи ета туриб, онгли равишда унга йўл қўяди. Ўз-ўзига ишонишда эса, шахс муайян ҳолатларда ўлимнинг олдини олиш мумкин деб умидвор бўлади ва унинг олдини олишни мўлжаллаб ҳаракат қилади.

### **Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (ЖК 103-моддаси)**

Жиноят кодексининг 103-моддасида назарда тутилган жиноятнинг объекти инсон ҳаётини олий қадрият деб тан олиш, ҳар қандай инсоннинг шаъни ва қадр-қимматини камситиш ва у билан раҳмсиз муомала қилишга йўл қўймаслик билан боғлиқ ижтимоий муносабатлардир.

Бу **жиноят объектив томондан** моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан айбдорга қарам бўлмаган (ЖК 103-моддаси 1-қисми) ёхуд моддий ёки бошқа жиҳатдан қарам бўлган (ЖК 103-моддаси 2-қисми) шахсга раҳмсиз муомала қилиш ёки унинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситиш натижасида уни ўзини ўзи ўлдириш ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказишда ифодаланади.

Айбдор содир этган қилмишни Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-моддаси билан квалификация қилиш учун айбдорнинг жабрланувчига нисбатан раҳмсиз муомала қилиши ёки унинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситиши натижасида ўзини ўзи ўлдириши ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиш даражасига етказганликни аниқлаш лозим.

Қўпинча ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш айбланувчининг ҳаракатлари билан амалга оширилади. Жабрланувчига нисбатан баданига оғир шикаст етказиш, қийнаш, тухмат қилиш, зўрлик билан ҳаракатланиш ҳуқуқини чегаралаш ва ҳ.к. каби ҳаракатлар қўлланилган бўлиши мумкин. Лекин бу жиноятни ҳаракатсизлик билан ҳам амалга ошириш мумкин (овқат, сув, кийим, турар жой ва бошқа зарур неъматлардан маҳрум этиш).

**Раҳмсиз муомала қилиш** деганда, жабрланувчига жисмоний ёки руҳий азоб берадиган қўпол, бешафқат муомала қилиш (масалан, калтаклаш, уриш, уй-жойдан, иссиқликдан, овқатдан, сувдан, тирикчилик воситаларидан маҳрум қилиш, ишдан асоссиз бўшатиш) ҳоллари тушунилади.

Шахсни ЖК 103-моддасига асосан жиноий жавобгарликка тортиш учун жабрланувчига нисбатан бир марта раҳмсиз муомала қилганлик факти аниқланганлигининг ўзи етарли. Қонун муттасилликни зарурий шарт деб белгиламайди, аммо шу бир маротабадаги ҳаракат ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказишга қаратилган бўлиши керак.

**Шахснинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситиш** деганда, жабрланувчининг шаъни ва қадр-қимматини узоқ вақт мунтазам (уч ва ундан ортиқ марта) камситиш (масалан, тухмат қилиб айтилган гаплар, ҳақорат қилиш, таъкиб (қувғин) қилиш ва ҳоказо) ҳоллари тушунилади.

Бир маротабалик камситиш факти шахсни ЖК 103-моддасига асосан жавобгарликка тортиш ҳуқуқини бермайди. Айрим ҳолларда ҳақиқий маълумотларни ҳаёсизларча, масҳараомуз, ҳақоратомуз шаклда муттасил равишда тарқатиш ҳам ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш усули деб топилиши мумкин. Жабрланувчининг ўзини ўзи ўлдириши (ўлим содир бўлиши) ёки ўзини ўзи ўлдиришга суиқасд қилиши жиноятнинг зарурий белгиси ҳисобланади. Агар бундай оқибатлар бўлмаса, ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш жиноятининг таркиби бўлмайди. Бироқ шахснинг ҳаракатида бошқа жиноятлар (масалан, ҳақорат қилиш, тухмат қилиш)нинг аломатлари бўлса, у жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Шахснинг ўзини ўзи ўлдириши ёки ўз жонига суиқасд қилиш вақтидан жиноят **туғалланган** деб ҳисобланади.

Айбдорнинг қилмишини Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-моддаси билан квалификация қилиш учун жабрланувчининг ўзига нисбатан раҳмсиз муомала қилиниши ёки унинг шаъни ва қадр-қимматини муттасил равишда камситилиши натижасида ўзини ўзи ўлдирганини ёки унга суиқасд қилганлигини аниқлаш зарур, яъни айбдорнинг муомаласи ва юз берган оқибатлар ўртасидаги сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш керак.

Ўзини ўзи ўлдириш ёки унга суиқасд қилиш ўйнаш бўлиш, никоҳ тузишни рад этиш, эр-хотиндан бирининг бевафолиги, ишдан ноқонуний бўшатиш, лавозимини пасайтириш кабиларнинг натижаси бўлса, шахснинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас.

Агар жабрланувчи моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан айбдорга қарам бўлмаса, айбдор ЖК 103-моддаси 1-қисми билан, башарти бундай қарамлик бўлса, ЖК 103-моддаси 2-қисми билан жавобгарликка тортилади.

**Моддий томондан қарам** деганда, жабрланувчи моддий жиҳатдан айбдорга боғлиқ бўлган ҳоллар (айбдордан пул, озиқ-овқат маҳсулотлари, кийим-кечак ва ҳоказо олиши) тушунилади. Бу қоида тариқасида, ишламаётган шахснинг ишлаб турган шахсга, фарзандларнинг ота-оналарига, ишламаётган ота-онанинг моддий даромадга эга бўлган фарзандларига қарамлиги ва ҳоказо бўлиши мумкин.

**Бошқа жиҳатдан қарам** деганда, хизмат юзасидан ёки бошқа қарамлик тушунилади (масалан, ходимнинг бошлиққа, ўқувчининг ўқитувчисига, аспирантнинг илмий раҳбарга тобелиги, қариндошларга қарамлик, васийлик ва ҳомийлик амалга оширилиши муносабати билан қарамлик ва ҳоказо).

Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш **субъектив томондан** эгри қасд ёки эҳтиётсизлик орқасида содир этилади.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** Ўзбекистон Республикаси ЖК 103-моддаси 1-қисми бўйича 16 ёшга тўлган шахс, 2-қисми бўйича эса, моддий томондан ёки бошқа жиҳатлардан жабрланувчи қарам бўлган шахс ҳисобланади.

#### **Қасддан баданга оғир шикаст етказиш (ЖК 104-моддаси)**

Мазкур жиноятнинг бевосита **объекти** бошқа шахснинг соғлиғини ҳимоя қилиш борасидаги ижтимоий муносабат ҳисобланади.

ЖКнинг 104-моддасида назарда тутилган жиноят **объектив томондан** ҳуқуққа хилоф равишда бошқа шахс соғлиғига оғир зарар етказишга сабаб бўлган ҳаракат ёки ҳаракатсизликда ифодаланади.

Бу жиноят бўйича жавобгарлик бошланишининг муқаррар шarti – содир этилган ижтимоий хавфли қилмиш ва бошланган жиноий оқибат ўртасидаги сабабий боғланишни аниқлаш. Оғир шикаст етказишнинг шартли элементлари қуйидагилардир: шикаст етказилаётган лаҳзада ҳаёт учун хавфли; кўриш, нутқ, эшитиш қобилиятини ёки аъзосини йўқотиш ёки бажарадиган вазифасини бутунлай бажара олмай қолиши; руҳий касалликка чалиниш; 33% дан зиёд умумий меҳнат қобилиятини бутунлай йўқотиш; баданни тузатиб бўлмайдиган даражада хунуклаштириш.

Жиноят ҳуқуқи ва суд тиббиёти фанлари томонидан баданга етказиладиган шикастнинг оғирлик даражасини аниқлаш мезонлари ишлаб чиқилган. Улар жумласига:

- 1) шикастнинг ҳаёт учун хавфлилиги;
- 2) соғлиққа етказиладиган ҳақиқий зиён;
- 3) меҳнат қобилиятини йўқотиш даражаси;
- 4) эстетик мезонлар киради.

Бу мезонлар ЖК нормаларида ва Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланган «Баданга етказилган шикастларнинг оғирлик даражасини суд-тиббий йўл билан аниқлаш қоидалари»да ўз ифодасини топган.

Баданга етказиладиган шикастнинг оғирлиги даражасини аниқлаш учун «Қоидалар»да иккита асосий мезон: *тиббий (анатомик)* ва *иқтисодий мезонлар* қўлланилган.

**Тиббий мезон** баданга етказиладиган барча турдаги шикастни унинг содир этилиш вақтида жабрланувчининг ҳаёти учун хавфлилиги нуқтаи назаридан тавсифлайди,

тўқималар ёки аъзолар функцияларининг бузилиши даражаси ва хусусиятини, етказилган шикастнинг давомлилиги ва организмга таъсирини аниқлайди.

**Иқтисодий мезон** жабрланувчи томонидан меҳнат қобилиятини йўқотишнинг фоизларда ифодаланган даражасини ҳисобга олган ҳолда баданга етказилган шикастни тавсифлайди.

Баданга шикаст етказиш, Ўзбекистон Республикаси ЖК **104-моддасида** назарда тутилган аломатлардан лоақал биттаси мавжуд бўлса, оғир деб топилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, «ЖК 104, 105, 109- моддаларида битилган жиноят белгилари рўйхати тўлиқдир. Ҳар бир белги бирор-бир жиноятга тегишлилигини аниқлаш учун уларнинг ҳеч бўлмаса биттасининг мавжудлиги етарлидир. Агар ишда танага оғир, ўртача оғир ва енгил жароҳат етказиш белгилари бир нечта бўлса, шахсни айбдор сифатида судга чақириш ажримида кўрсатилади.

Агар айбланувчи жабрланувчига етказган оғир жароҳатидан ташқари яна бошқа жароҳатлар етказилса, бундай ҳолда айбдор қилмишида кўшимча модда асосида квалификация қилиш талаб қилинмайди»<sup>1</sup>.

### **Баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатлар**

ЖК 104-моддаси 2-қисмида қуйидаги оғирлаштирувчи ҳолатлар:

- а) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан;
- б) ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсга ёки унинг қариндошларига нисбатан;
- в) ўта шафқатсизлик билан;
- г) оммавий тартибсизликлар жараёнида;
- д) тамагирлик ниятида;
- е) безорилик ниятида;
- ж) миллатлараро ёки ирқий адоват замирида;
- з) диний таассублар замирида;
- и) киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) мақсадида;
- к) бир гуруҳ шахслар томонидан қасддан содир этилган баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарлик белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 104-моддаси 3-қисмида:

- а) икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан;
- б) такроран, хавфли рецидивист ёки илгари Жиноят кодексининг 97-моддасида назарда тутилган тарзда қасддан одам ўлдирган шахс томонидан;
- в) ўта хавфли рецидивист томонидан;
- г) уюшган гуруҳ аъзоси томонидан ёки шу гуруҳ манфаатларини кўзлаб содир этилган;
- д) жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган қасддан баданга шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

### **Қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш (ЖК 105-моддаси)**

Мазкур жиноятнинг **бевосита объекти** баданига ўртача оғир шикаст етказилган шахснинг соғлиғи дахлсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ўртача оғир тан жароҳатининг асосий белгилари қуйидагилар ҳисобланади:

- 1) етказилаётган пайтда шахс ҳаётига хавфнинг мавжуд эмаслиги;
- 2) жабрланувчи соғлиғининг узоқ муддатга ёмонлашуви;

3) умумий меҳнат қобилиятининг учдан бирдан кам бўлган қисмининг йўқотилиши.

ЖК 105-моддасида назарда тутилган жиноят субъектив томондан тўғри ва эгри қасд билан содир этилади.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 105-моддаси 2-қисмида жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда баданга ўртача оғир шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

### **Енгиллаштирувчи ҳолатларда баданга шикаст етказганлик учун жавобгарлик**

Енгиллаштирувчи ҳолатларда содир этилган баданга шикаст етказиш жумласига кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида қасддан баданга оғир ёки ўртача оғир шикаст етказиш (**ЖК 106-моддаси**); зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиб, қасддан баданга оғир шикаст етказиш (**ЖК 107-моддаси**); ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлашнинг зарур чоралари чегарасидан четга чиқиб, баданга қасддан оғир шикаст етказиш (**ЖК 108-моддаси**) киради.

Мазкур жиноят таркибини очишда енгиллаштирувчи ҳолатларда одам ўлдириш билан боғлиқ қоидаларга асосланиш лозим.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми тушунтиришларига мувофиқ, қилмишни баҳолашда яна шуни эътиборга олиш лозимки, «кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида, зарурий мудофаа ёки ижтимоий хавфли қилмиш содир этган шахсни ушлаш чоралари чегарасидан четга чиқиб, баданга қасддан оғир ёки ўртача оғир шикаст етказиш, ҳатто ЖК 104-моддаси учинчи қисмида кўрсатилган айбни оғирлаштирувчи белгилар мавжуд бўлган тақдирда ҳам тегишлича ЖК 104, 105-моддаси билан квалификация қилиниши мумкин эмас. Бундай ҳаракатлар, жумладан, улар эҳтиётсизлик орқасида ўлимга сабаб бўлган ҳолда ҳам, тегишлича ЖК 106, 107, 108-моддалари билан квалификация қилиниши лозим»<sup>1</sup>.

### **Қасддан баданга енгил шикаст етказиш (ЖК 109-моддаси)**

Мазкур жиноятнинг **объекти** енгил тан жароҳати етказилган шахснинг соғлиғи ҳисобланади.

Объектив томондан жиноят шахс соғлиғига енгил шикаст етказувчи ҳаракат ёки ҳаракатсизлик орқали содир этилади.

Шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун айбдорнинг қилмиши ва етказилган енгил тан жароҳати ўртасидаги сабабий боғланишни аниқлаш лозим.

Жиноят кодекси 109-моддасида:

1) баданга соғлиқнинг қисқа муддатли ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига олиб келмаган енгил шикаст етказиш;

2) баданга соғлиқнинг қисқа вақт, яъни олти кундан ортиқ, аммо йигирма бир кундан кўп бўлмаган муддатга ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқотилишига сабаб бўлган енгил шикаст етказиш учун жавобгарлик белгиланган.

Соғлиқнинг қисқа муддатга ёмонлашувига олиб келган енгил тан жароҳати жумласига соғлиқнинг олти кундан ортиқ, аммо йигирма бир кундан кўп бўлмаган муддатга ёмонлашуви киради. Меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқотилиши деганда эса умумий меҳнат қобилиятининг 10 % гача йўқотилиши тушунилади.



## (ЖК 110-моддаси)

Қийнашнинг бевосита объекти жабрланувчининг соғлиғи ёки жисмоний дахлсизлиги ҳисобланади.

**Объектив томондан** жиноят муттасил равишда дўппослашда ёки бошқача ҳаракатлар билан қийнашда ифодаланади, бунда Жиноят кодекси 104-, 105-моддаларида назарда тутилган оқибатлар келиб чиқмаган бўлиши керак.

**Қийнаш** – кўп маротаба ёки узоқ вақт давомида оғриқ етказиш билан боғлиқ ҳаракатлар, чимчилаш, савалаш, тўмтоқ ёки ўткир учли нарсалар билан кўплаб, аммо унча катта бўлмаган шикастлар етказиш, қиздирилган буюмлар билан таъсир кўрсатиш ёки бошқа шунга ўхшаш ҳаракатлардир. Қийнаш жабрланувчига оғир жисмоний ва руҳий азоб, оғриқ, азият беради.

Шахсни жиноий жавобгарликка тортиш учун айбдор ҳаракатида ва жабрланувчига етказилган жисмоний ва руҳий азоб ўртасидаги сабабий боғланиш аниқланиши лозим.

Дўппослаш жабрланувчи баданига кўп маротаба зарбалар бериш, уни уриш билан характерланади.

Қийнаш сифатида баҳоланадиган бошқа ҳаракатлар деганда, санаб ўтилганлардан ташқари уйқудан, овқатдан, сувдан маҳрум қилиш, совуқ жойда сақлаш, боғлаш, тишлаш ва бошқаларни тушуниш лозим.

Қийнашда муттасиллик жиноят ҳукуқи ва жиноят-процессуал ҳукуқи каби жиноятни уч карра ва бундан ортиқ марта содир этишдан иборат бўлиб, бу ҳаракатнинг доимийлигидан, такрорийлигидан далолат беради. Шунинг таъкидлаш керакки, муттасиллик шунчаки айни битта жиноий қилмиш такрорланишинигина эмас, балки унинг ҳаракатларида муайян умумий режа намоён бўлишини ёки айбдорнинг муайян жиноий кўникмалари мустаҳкамланиб боришини кузатиш мумкин бўлган бир қатор ҳаракатларнинг мавжуд бўлишини назарда тутди – унинг бир неча бор такрорланган жиноий қилмишлари бир-бири билан боғлиқ бўлиши керак.

Жиноят дўппослаш ёки бошқача ҳаракатлар билан қийнаш муттасил равишда содир этилган пайтдан эътиборан тамом бўлган деб топилади.

**Субъектив томондан** жиноят қасддан содир этилади. Қилмишнинг мотиви ва мақсади жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятсиздир.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлади.

Кўриб чиқиладиган модданинг 2-қисмида:

- 1) вояга етмаган шахсга нисбатан;
- 2) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан;
- 3) ожиз аҳволдаги айбдорга аён бўлган шахсга нисбатан содир этилган қийнаш

учун жавобгарлик назарда тутилган.

## **Эҳтиётсизлик орқасидан баданга оғир ёки ўртача оғир шикаст етказиш (ЖК 111-моддаси)**

Объектив томондан жиноят эҳтиётсизлик орқасидан баданга оғир (ЖК 111-моддаси 1-қисми) ёки ўртача оғир (ЖК 111-моддаси 2-қисми) шикаст етказишда ифодаланади.

Субъектив томондан жиноят эҳтиётсизликдан, жиноий ўз-ўзига ишониш ёки бепарволик оқибатида содир этилади.

Айбдор ҳаракатлари қасддан содир этилганда ва бунинг натижасида жабрланувчига ЖК 104-моддаси 1-қисми ёки 105-моддасидаги тан жароҳатлари етказилса, айбдорнинг эса уларга кўзи етмаса, лекин кўзи етиши лозим ва мумкин бўлса, унинг ҳаракатлари ЖК 111-моддасининг тегишли қисми билан квалификация қилиниши лозим.

**Эҳтиётсизликдан енгил тан жароҳати етказиш** жиноий жавобгарликни келтириб чиқармайди.

Эҳтиётсизлик орқасидан икки ёки ундан ортиқ шахс баданига ўртача оғир ёки оғир шикаст етказиш ЖК 111-моддаси 3-қисмига асосан жавобгарликни келтириб чиқаради.

Агар эҳтиётсизлик орқасидан баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилса ва бу ЖКнинг тегишли моддаларида берилган махсус қоидаларини бузиш оқибатида юз берган бўлса, қилмиш тегишли моддалар бўйича квалификация қилинади (масалан, ҳаракат хавфсизлиги қоидалари, меҳнат хавфсизлиги, тоғ-кон, қурилиш ёки ёнғинга хавфли ишларнинг хавфсизлик қоидалари, санитария-эпидемиологик нормативлар ва бошқ.)

Жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлган эҳтиётсизлик орқасида баданга шикаст етказиш ЖК 102-моддасига асосан квалификация қилинади.

### **Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш (ЖК 112-моддаси)**

Мазкур жиноятнинг **бевосита объекти** шахснинг ҳаёти ва соғлиғи дахлсизлигини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томондан** ЖК 112-моддасида назарда тутилган жиноят ўлдириш ёки зўрлик ишлатишда ифодаланади. Қўриб чиқиладиган жиноят объектив томонининг зарурий белгилари қуйидагилар ҳисобланади:

1) қўрқитишни айтиш;  
2) қўрқитишни амалга оширилишидан хавфсираш учун етарли асосларнинг мавжудлиги (қўрқитишни амалга оширишнинг реаллиги);

3) жабрланувчида қўрқитиш амалга оширилганда унинг ҳаёти ва соғлиғига зиён етказилиши мумкинлигидан хавфсирашнинг пайдо бўлиши (қўрқитишнинг ҳақиқийлиги).

**ЖК 112-моддаси 1-қисмида** қўрқитишнинг иккита тури назарда тутилган – ўлдириш билан қўрқитиш ва зўрлик ишлатиш билан қўрқитишдир.

**Ўлдириш билан қўрқитиш** деганда, бошқа кишини ўлдириш нияти борлиги ҳақида хабардор қилишни тушунмоқ лозим.

**Зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш** деганда, айбдорда жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказиш нияти борлиги тушунилмоғи лозим.

Қўрқитиш мустақил жиноят сифатида бир қатор шартларга жавоб бериши керак: хусусан, у объектив жиҳатдан реал бўлиши, яъни умуман олганда яқин вақт ичида амалга оширилиши лозим.

Қўрқитиш аниқ бўлиши керак, яъни жабрланувчига муайян зарар етказиш ниятини ичига олган бўлиши керак.

Жиноий жазога лойиқ қўрқитиш аниқ бир шахсга қаратилган бўлиши лозим.

Қўрқитишнинг зарурий белгиси унинг **ҳақиқийлигидир**.

ЖК 112-моддаси матнида қўрқитишнинг ҳақиқийлиги унинг амалга оширилишидан хавфсираш учун асослар мавжуд бўлиши тариқасида очиб берилади. Жабрланувчига амалга оширилишидан хавфсираш учун асослар берадиган сифатларга эга бўлган қўрқитиш ҳақиқий деб топилмоғи лозим. Жабрланувчида қўрқитишнинг амалга оширилишидан хавфсираш учун асослар бўлган ёки йўқмиди деган масалани ҳал қилишда айбдор айтган сўзларнинг мазмунини, қўрқитишга сабаб бўлган можаронинг жиддийлигини, кескинлигини, қўрқитувчи ва қўрқитилувчи ўртасида вужудга келган муносабатлар хусусиятини ҳисобга олиш керак бўлади. Қўрқитишнинг жабрланувчи томонидан идрок этилишига вазият ҳам таъсир кўрсатади. Масалан, ҳеч кимдан ёрдам олиш мумкин бўлмаган хилват жойда, субъектнинг ҳаракатлари натижасида атрофдагиларнинг очик-ойдин уни қўллаб-қувватлаши ва бошқа шу сингари ҳолатларда бўлиши мумкин.

Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш айбдор қўрқитишнинг мазмуни (моҳияти) жабрланувчига маълум бўлиши учун ўзига боғлиқ бўлган ҳамма нарсани қилган пайтидан эътиборан **тамом бўлган жиноят** деб топилиши лозим.

**Субъектив томондан** ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш тўғри қасддан содир этилади. Айбдорнинг қўрқитаётганини, унинг мазмунини ва таҳдиди жабрланувчига маълум бўлажагини ва унинг томонидан ҳақиқий деб идрок этилишини англаган бўлиши керак. Айбдорнинг таҳдидини амалга ошириш ниятида бўлганлиги ёки жабрланувчини фақат чўчитмоқчи бўлганлигининг жиноят таркиби мавжуд бўлиши учун аҳамияти йўқ.

Бу жиноятнинг **мотивлари** ҳар хил бўлиши мумкин. Булар тамагирлик, ўч олиш, ғазаб, жабрланувчининг муайян ҳаракатларни содир этишига эришиш истаги, шахсан хуш кўрмаслик кабилардан иборат бўлиши мумкин. Гарчи мотив жиноят таркиби доирасидан четда турса ва жиноятнинг квалификациясига таъсир кўрсатмаса ҳам, улар қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги даражасига таъсир қилади ва бинобарин, жазо тайинлашда ҳисобга олиниши керак.

Ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитишнинг **мақсадларини** аниқлаш жуда муҳимдир. Айнан мақсадига кўра бу жиноятни бошқа ўхшаш ижтимоий хавфли хатти-ҳаракатлардан ажратиш мумкин бўлади. Масалан, жабрланувчини жиноятчига мулкни топшириш, мулкый манфаатлар беришга мажбур қилиш мақсадида қўрқитиш товламачиликдан (ЖК 165-моддаси), ўзганинг мулкни талон-торож қилиш учун зўрлик ишлатиш билан қўрқитишдан фойдаланиш – босқинчиликдан (ЖК 164-моддаси), аёл билан жинсий алоқа қилиш учун зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш эса номусга тегишдан (ЖК 118-моддаси) иборат бўлади. Агар ўлдириш, зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш номусга тегиш амалга оширилгандан сўнг, жабрланувчи бу ҳолда бошқаларга айтиб қўймаслиги мақсадида амалга оширилган бўлса, айбдорнинг ҳаракати ЖК 118- ва 112-моддалари билан жиноятлар жами тарзида квалификация қилиниши лозим.

Қўрқитиш **жиноятининг субъекти** жиноят содир этилгунга қадар 16 ёшга тўлган ақли расо шахс бўлиши мумкин.

ЖК **112-моддаси 2-қисмида** ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш:

а) ўта хавфли рецидивист томонидан;

б) уюшган гуруҳ аъзоси ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

ЖК **112-моддаси 3-қисмида** ўлдириш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан шахсга ёки унинг қариндошларига нисбатан содир этганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Юқорида берилган квалификация белгилари жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдиришнинг таҳлилида кўриб чиқилган эди.

### **Таносил ёки ОИВ касаллиги/ОИТСни тарқатиш (ЖК 113-моддаси)**

Мазкур моддада тўртта мустақил жиноят учун жавобгарлик белгиланган: 1) била туриб шахсни таносил касаллигини юктириш хавфи остида қолдириш (ЖК 113-моддаси 1-қисми); 2) била туриб шахсга таносил касаллигини юктириш (ЖК 113-моддаси 2-қисми); 3) била туриб шахсни ОИВ касаллиги/ОИТСни юктириш хавфи остида қолдириш ёки юктириш (ЖК 113-моддаси 4-қисми); 4) шахснинг касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги оқибатида бошқа шахсга ОИВ касаллиги/ОИТС ни юктириши (ЖК 113-моддаси 5-қисми).

**Таносил касалликлари** деганда, жинсий алоқа қилиш орқали ўтадиган инфекцион касалликлар тушунилади. Бу захм, сўзак, перелой, триппер, юмшоқ шанкр, мойялар (жинсий) лимфогранулсематози кабилардир. Таносил касаллигининг хусусияти, уни даволаш

мумкинлиги ёки касаллик туфайли юз берган оқибатлар жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Кўриб чиқиладиган жиноят **субъектив томондан** тўғри қасд билан содир этилади. Чунки айбдор ўзида таносил касаллиги борлигини била туриб унинг жабрланувчига юқиши мумкин бўлган ҳаракатларни содир этади ва бундай оқибатлар келиб чиқишини хоҳлайди ва бунга йўл қўяди. Жиноят мотиви ҳеч қандай асоссиз шахснинг ўзи таносил касаллиги билан касаллангани учун қасд олиши бўлиши мумкин.

ЖК 113-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган, таносил касаллиги билан касалланганидан қатъи назар, ҳар қандай шахс бўлиши мумкин.

ЖК 113-моддаси 3-қисмида:

а) икки ёки ундан ортиқ шахсни;

б) вояга етмаган шахсни била туриб таносил касаллигини юқтириш хавфи остида қолдирганлик ёки уларга касалликни юқтирганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

Шуни таъкидлаш жоизки, жабрланувчининг ўз хоҳиши билан таносил ёки ОИВ касаллиги/ОИТСни юқтириш хавфи остида қолиши таносил ёки ОИВ касаллиги/ОИТСни юқтириш хавфи остида қолдирган ёки юқтирган ҳамда бу касалликлар ўзида борлигини билган шахсни жиний жавобгарликдан озод қилиш учун асос бўлмайди.

### **Жиний равишда ҳомила тушириш (аборт) (ЖК 114-моддаси)**

Ҳозирги вақтда республикаимиз қонунларида аборт ман этилмайди. Бироқ фақат даволаш муассасаларида ва тиббий монелик бўлмасагина, шундай операциянинг амалга оширилишига рухсат этилади.

Ушбу **жиноятнинг бевосита объекти** ҳомиладор аёлнинг (ҳомиланинг эмас) ҳаёти ёки соғлиғининг дахлсизлигини таъминлаш борасидаги ижтимоий муносабатлардир.

**Объектив томондан** жиноят шифокор-акушер ёки гинеколог томонидан даволаш муассасаларидан ташқари жойларда ёки тиббий нуқтаи назардан мумкин бўлмаган ҳолда (ЖК 114-моддаси 1-қисми) ёхуд бундай ҳуқуққа эга бўлмаган шахс томонидан (ЖК 114-моддаси 2-қисми) сунъий равишда ҳомила туширишда ифодаланади.

ЖКнинг **114-моддаси 1-қисмига** кўра, сунъий равишда ҳомила тушириш (аборт): 1) даволаш муассасасидан ташқари жойларда амалга оширилган; 2) тиббий нуқтаи назардан мумкин бўлмаган ҳолда амалга оширилган бўлса, жиний равишда амалга оширилган деб топилади.

Қуйидаги ҳолларда:

а) оғир ёки ўртача оғир кечадиган сўзак, жинсий аъзоларнинг яллиғланиш жараёнлари, жойлашган жойидан қатъи назар, йиринг ўчоқлари, оғир кечадиган юқумли касалликлар ва бошқа шу сингарилар мавжудлигида;

б) ҳомиланинг 12 ҳафталикдан катта эканлигида;

в) аввалги абортдан кейин 6 ой ўтмасдан аборт қилдириш, шунингдек, абортни амалга оширишга доир йўриқномада назарда тутилган бошқа ҳолатларда **тиббий нуқтаи назардан аборт мумкин эмас** деб топилишига асос бўлади.

Агар аборт тиббий муассасадан ташқарида амалга оширилган бўлса, тиббий нуқтаи назардан мумкин бўлмаган ҳолатлар борлигидан қатъи назар ноқонуний деб топилади.

Агар аборт уни амалга оширишга ваколатли бўлмаган шахс, яъни тегишли олий тиббий маълумотга эга бўлмаган шахс томонидан амалга оширилса, қилмиш ЖК 114-моддаси 2-қисми билан квалификация қилиниши лозим. Бунда тиббий нуқтаи назардан мумкин бўлмаган ҳолатларнинг бор-йўқлиги, аборт амалга оширилган жой (қилмиш тиббий муассасада ёки ундан ташқарида содир этилганлиги) квалификацияга таъсир қилмайди.

**Абортни амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлмаганлар жумласига:**

1) шифокор-акушерлар ёки гинекологлардан ташқари, барча тоифадаги шифокорлар, яъни олий тиббий маълумотли шахслар;

2) ўрта тиббий маълумотга эга бўлган шахслар (акушеркалар, тиббиёт ҳамширалари ва ҳоказо);

3) тиббиёт соҳасига алоқаси бўлмаган бошқа барча шахслар киради.

Ҳомилани сунъий равишда тушириш бошланган пайтдан эътиборан аборт **тамом бўлган жиноят** деб топилади. Агар қилмиш ҳомилани туширишга қаратилган бўлса-ю, лекин аборт бошланмаган бўлса, у жиноий равишда абортни амалга оширишга тайёргарлик ёки суиқасд қилиш сифатида Ўзбекистон Республикаси ЖК 25- ва 114-моддалари билан квалификация қилинмоғи лозим.

Абортни амалга ошириш **усуллари** турли хил бўлиши (масалан, жарроҳлик, механик, токсик, термик, медикаментоз) мумкин ва улар жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмаслиги лозим. Лекин жазо тайинлашда инobatга олинаши мумкин.

Агар ҳомиланинг тушиши аёл соғлиғига шикаст етказиш натижасида юз берган бўлса, айбдорнинг қилмиши **ЖК 114-моддаси** билан эмас, балки қасддан баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи ЖК 104-моддаси билан квалификация қилинади. Агар ҳомила аёлнинг розилигисиз туширилган бўлса ҳам қилмиш худди шундай квалификация қилинади.

ЖК 114-моддаси 1- ва 2-қисмида назарда тутилган жиноят **субъектив томондан** фақат тўғри қасд билан содир этилади. Жиноят **мотиви** тамагирлик ниятлари, режалаштирилмаган боладан қутулишни хоҳлаган аёлга нисбатан ачиниш ҳисси ва бошқалар бўлиши мумкин. **Мотив** ва **мақсад** жиноятни квалификация қилишда инobatга олинмайди.

ЖК 114-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноий равишда ҳомила туширишнинг **субъекти** шифокор-акушер ёки гинеколог, 114-моддаси 2-қисми субъекти эса 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Агар абортни амалга оширган шахс охирги зарурат ҳолатида ҳаракат қилган бўлса (масалан, ҳомиладор аёлнинг ҳаёти хавф остида қолган тақдирда, даволаш муассасасидан ташқари жойда ёки тиббий нуқтаи назардан мумкин бўлмаган ҳолда ҳомила туширилганда), жиноий равишда ҳомилани туширганлик учун жавобгарлик вужудга келмайди.

Ҳомиласини ўзи туширган ёки жиноий равишда ҳомиласи туширилган аёл Ўзбекистон Республикаси ЖК 114-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортилмаслиги лозим.

Агар ҳомилани тушириш:

а) жабрланувчининг ўлимига;

б) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлган бўлса, жиноий равишда ҳомилани туширишда айбдор ҳаракатлари Ўзбекистон Республикаси ЖК 114-моддаси 3-қисми билан квалификация қилинмоғи лозим.

### **Аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш (ЖК 115-моддаси)**

Мазкур **жиноятнинг бевосита объекти** ҳомиладор аёлнинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томондан** жиноят аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбурлаш, яъни ҳомиладор аёлнинг ҳомиласини тушириш мақсадида унга жисмоний, рухий ёки бошқача усулда таъсир кўрсатиш (масалан, никоҳ муносабатларини тугатиш билан кўрқи-тиш, моддий таъминотдан маҳрум қилиш билан кўрқитиш ва бошқ.) натижасида ҳомиланинг сунъий туширилишида намоён бўлади.

Жабрланувчига уни абортни амалга оширишга мажбурлаш усули сифатида ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказиладиган бўлса, қилмишни ЖК 115-моддаси (агар ҳомила туширилган бўлса) ва тегишли равишда ЖК 104- ёки 105-моддаларининг тегишли қисми билан жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилиш лозим.

Фақат жиноий бўлмаган абортни содир этишга мажбурлаш Ўзбекистон Республикаси ЖК 115-моддасига кўра квалификация қилинади.

Айбдор аёлни жиноий абортни содир этишга мажбурлаётганини англаган ҳолларда (даволаш муассасасидан ташқари, тўсиқ бўлувчи бошқа ҳолатларда), унинг қилмишини жиноий равишдаги абортни содир этишга далолат қилиш тариқасида ЖК 28-моддаси 4-қисми, 114-моддалари билан квалификация қилиш керак бўлади.

Жиноят ҳомила сунъий равишда туширилган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** деб топилади.

**Субъектив томондан** жиноят фақат тўғри қасд билан содир этилади, аёлнинг ҳомиласини туширишга мажбурлаш мақсадини кўзлайди. Жиноятнинг мотиви жиноятни квалификация қилиш учун аҳамиятга эга эмас.

Ушбу **жиноят субъекти** аёлнинг ҳомиласини сунъий равишда туширишга мажбур қилган 16 ёшга тўлган ақли расо шахс ҳисобланади.

### **Касб юзасидан ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик (ЖК 116-моддаси)**

ЖК 116-моддасида жавобгарлик белгиланган **жиноятнинг объекти** инсон ҳаёти ёки соғлиғининг хавфсизлигини таъминлаш соҳасидаги ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

ЖКнинг 116-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят **объектив томондан** шахснинг ўз касбига нисбатан бепарволиги ёки инсофсизлик билан муносабатда бўлиши туфайли касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига сабаб бўлишида ифодаланади.

Шахснинг касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги нафақат айрим ҳаракатсизлик ёки ҳаракатда, балки узоқ муддатли фаолиятсизликда ёки лозим даражада бажарилмаган бир қатор ҳаракатларда ҳам намоён бўлиши мумкин.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** ўзига касби билан боғлиқ муайян вазифалар юкланган 16 ёшга тўлган, ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Агар айбдор қонунга ёки махсус қоидаларга мувофиқ беморга ёрдам кўрсатиши шарт бўлса-ю, узрли сабабсиз унга ёрдам кўрсатмаган бўлса, бу баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига сабаб бўлса, бундай ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 116-моддаси 2-қисми билан квалификация қилиниши керак.

Шифокорлар, акушерлар, тиббиёт ҳамширалари, шунингдек, махсус қоидаларга кўра беморга ёрдам кўрсатиш мажбурияти юклатилган бошқа шахслар (милиция ходимлари, ёнғин хавфсизлиги, қутқарув хизмати ва бошқ.) жиноят субъекти бўлишлари мумкин.

«Тиббий ёрдамгача бўлган биринчи ёрдамни воқеа жойида милиция ходимлари, ёнғин хавфсизлиги хизмати, авария ҳолатлари, транспорт ташкилотлари, шунингдек, қонунчилик томонидан шундай мажбурият юклатилган бошқа касб вакиллари ходимлари кўрсатишлари лозим». (Ўзбекистон Республикаси «Фуқаролар соғлиғини сақлаш тўғрисида»ги Қонунининг 30-моддаси 5-қисми)

ЖК 116-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноий жавобгарлик беморга **узрли сабабсиз** ёрдам кўрсатилмаган тақдирдагина вужудга келади.

Қилмишни ЖК 116-моддаси 1- ёки 2-қисми билан квалификация қилишнинг зарурий шарти ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказилганлиги кўринишидаги

оқибатнинг келиб чиққанлиги ҳисобланади. Аини шу пайтдан бошлаб жиноят **тамом бўлган** ҳисобланади.

Агар касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги ёхуд қонун ёки махсус қоидаларга мувофиқ касалга ёрдам кўрсатиши шарт бўлган шахснинг узрли сабабсиз шундай ёрдам кўрсатмаганлиги билан ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказилганлиги кўринишидаги оқибат ўртасида сабабий боғланиш мавжуд бўлса, шахс ЖК 116-моддаси 1- ёки 2-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Кўриб чиқиладиган жиноят **субъектив томондан**:

а) эгри қасд билан содир этилиши мумкин, яъни агар шахс ЖК 116-моддаси 1- ёки 2-қисмида назарда тутилган қилмишни содир этаётганлигини билса, жабрланувчига ўртача оғир ёки оғир тан жароҳати етказилиши мумкинлигига кўзи етса ва бундай оқибатлар келиб чиқишига йўл қўйса;

б) эҳтиётсизликдан содир этилиши мумкин, яъни агар айбдор хавфли оқибатлар келиб чиқишини англаса, асоссиз равишда уларнинг бошқа шахслар томонидан бартараф қилинишига умид қилса ва олдини олишга ҳаракат қилмаса, лекин ўз касби юзасидан ёки унга юклатилган мажбуриятлар туфайли уларнинг олдини олиши лозим ва мумкин бўлса.

Касб юзасидан ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги ёхуд қонун ёки махсус қоидаларга мувофиқ касалга ёрдам кўрсатиши шарт бўлган шахснинг узрли сабабсиз шундай ёрдам кўрсатмаганлиги натижасида одам ўлиши тарзидаги оқибатлар юз берган бўлса, айбдор ЖК 116-моддаси 3-қисми билан жавобгарликка тортилади. Бундай ҳолларда айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 102-моддаси (Эҳтиётсизлик орқасида одам ўлдириш) билан қўшимча равишда квалификация қилинмайди.

Жиноят натижасида одамлар ўлган ёки бошқача оғир оқибатлар рўй берган бўлса, айбдор ЖК 116-моддаси 4-қисми билан жавобгарликка тортилади.

### **Хавф остида қолдириш (ЖК 117-моддаси)**

Мазкур **жиноятнинг бевосита объекти** ўзи ҳақида ғамхўрлик қилиш имконияти бўлмаган шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томондан** жиноят ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган ва ўзини ўзи ҳимоя қилиш имкониятидан маҳрум бўлган шахсга ёрдам кўрсатмасликда, башарти, айбдор бундай аҳволдаги шахсга ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлган ёхуд айбдорнинг ўзи жабрланувчини хавфли аҳволга солиб қўйиши ва бу ҳол баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилишига олиб келишида ифодаланади.

Ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган шахсларга ғамхўрлик қилиш ва ёрдам бериш қонун билан белгиланган (масалан, онанинг ўз боласига ғамхўрлик қилиши) ёки шартномада мустаҳкамланган (масалан, касалга қаровчи ҳамширанинг касалга қараш бўйича мажбуриятлари), шунингдек, касб юзасидан (масалан, қутқарувчининг, мактабгача таълим муассасалари ходимларининг мажбуриятлари) бўлиши мумкин. Бундай шахсларнинг жавобгарлиги ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли вазиятнинг келиб чиқишига уларнинг таъсиридан қатъи назар келиб чиқади. Асосийси, жабрланувчига ёрдам кўрсатиш уларнинг мажбуриятига кирган ва бунга уларда имконият мавжуд бўлган бўлиши лозим.

Шахс жабрланувчи ҳақида ғамхўрлик қилиши шарт бўлмаган, аммо жабрланувчини ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли аҳволга тушириб қўйган (масалан, сузишни билмайдиган одамни сувга ташлаб юбориш, автотранспорт воситаси билан босиб кетиш натижасида ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли аҳволда қолдириш) ҳолларда ҳам мазкур жиноятнинг таркиби мавжуд бўлади.

Агар айбдор ҳаёти ёки соғлиғи хавф остида қолган жабрланувчига ёрдам бериши шарт ва бундай имкониятга эга бўлса унинг ҳаракатлари ЖК 117-моддаси билан жавобгарликка тортилади.

Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддасида назарда тутилган жиноят баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказилиши тарзидаги оқибат келиб чиққанидан сўнг **туғалланган** деб эътироф этилади.

Хавф остида қолдириш билан мазкур моддада қайд этилган оқибатларнинг келиб чиқиши ўртасида сабабий боғланиш мавжудлигини аниқлаш жиноятни Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддаси билан квалификация қилишнинг зарурий шарти ҳисобланади.

**Субъектив томондан** жиноят жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавфли аҳволга солиб қўйганлик фактига нисбатан тўғри қасддан, бунинг натижасида келиб чиққан оқибатга нисбатан эҳтиётсизлик (одатда, ўз-ўзига ишониш)да ифодаланади.

Ёрдамсиз қолган одам ҳақида ғамхўрлик қилиши лозим бўлган шахс ёхуд жабрланувчини ҳаёти ва соғлиғи учун хавфли аҳволга солиб қўйган шахснинг ўзи, агар 16 ёшга тўлган ақли расо бўлса, **жиноятнинг субъекти** бўлиши мумкин.

Жиноят оқибатида ҳаёти хавф остида қолдирилган одам ўлган бўлса, айбдорнинг қилимиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддаси 2-қисми билан квалификация қилинади.

Хавфли аҳволда қолдириш одамлар ўлимига ёки бошқа оғир оқибатларга олиб келган бўлса, айбдор Ўзбекистон Республикаси ЖК 117-моддаси 3-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Мазкур 117-моддада қайд этилган оқибатларга нисбатан айбдор эгри ёхуд тўғри қасддан муносабатда бўлса, бундай ҳолда унинг қилимиши баданга ўртача оғир ёки оғир шикаст етказганлик ёхуд қасддан одам ўлдирганлик учун жавобгарлик назарда тутилган тегишли моддалар билан квалификация қилиниши зарур.

### **Номусга тегиш (ЖК 118-моддаси)**

Ушбу **жиноятнинг бевосита объекти** жабрланувчининг жинсий эркинлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, ўз хоҳишига кўра жинсий шеригини танлаш ҳукуқи, шунингдек, 16 ёшга тўлмаган шахсларнинг жинсий дахлсизлиги ҳисобланади. Номусга тегишнинг қўшимча объекти жабрланувчининг ҳаёти ва (ёки) соғлиғи бўлиши мумкин.

Ушбу жиноятнинг жабрланувчиси фақат аёллар бўлиши мумкин.

Жабрланувчи аёлнинг **хоҳиш-иродасига қарши** у билан жинсий алоқада бўлиш, жабрланувчи бокира қизми ёки «кўҳна» касб вакили (фоҳиша)ми бундан қатъи назар, зўрлаб **номусга тегиш** ҳисобланади, чунки қонун ахлоқ-одобидан қатъи назар барчанинг жинсий эркинлигини ҳимоя қилади.

Эр-хотинлардан биронтаси, ҳатто улар расмий никоҳда бўлишса ҳам, номусга тегиш натижасида жабрланувчи бўлиши мумкин, зеро, никоҳ эр-хотинни жинсий эркинликдан маҳрум қилмайди.

**Жиноятнинг объектив томони** зўрлик ишлатиб, қўрқитиб ёки жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб жинсий алоқа қилишда ифодаланади.

**Номусга тегиш тарзидаги жинсий алоқа қилиш** деганда, фақат табиий жинсий алоқани, яъни жинси қарама-қарши бўлган эркак жинсий аъзосининг аёл жинсий аъзосига киритиш йўли билан қовушишни тушуниш лозим. Физиологик нуқтаи назардан нормал жинсий алоқа қилиш билан боғлиқ бўлмаган бошқа зўрлик ишлатиш билан боғлиқ ҳаракатлар – бесоқолбозлик, аёлнинг жинсий эҳтиёжини аёл билан зўрлик ишлатиб қондириши ва бошқа ҳаракатлар номусга тегиш ҳисобланмайди ва ЖК 119-моддасида назарда тутилган жиноят таркибини ташкил қилади.

Номусга тегиш вақтида айбдор қўллаган **зўрлик** жисмоний ёки руҳий бўлиши мумкин.

Номусга тегиш вақтида **жисмоний зўрлик** ишлатиш муштлаш, калтаклаш, жисмоний азоб бериш, баданга енгил ёки ўртача оғир шикаст етказиш, зўрлаб маълум бир



ҳолатда туришга мажбурлаш ва ҳоказо тарзида бўлиши мумкин. Номусга тегиш вақтида жабрланувчининг баданига оғир шикаст етказилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси ЖК 118-моддаси 3-қисми «д» банди билан квалификация қилинади.

Номусга тегиш вақтидаги **руҳий зўрлик** деганда, жабрланувчига нисбатан ёки унинг иродасини синдириш мақсадида унинг яқин кишиларига нисбатан жисмоний зўрлик ишлатиш билан **қўрқитишда** ифодаланадиган таъсирни тушуниш лозим. Қўрқитиш ва уни амалга ошириш имконияти жабрланувчини шундай аҳволга солиб қўйиши керакки, у айбдорнинг шахвоний интилишларига қаршилик кўрсата олмай қолган бўлиши лозим.

Қўрқитиш оғзаки тарзда қўрқитувчи имо-ишоралар, жабрланувчи соғлиғига зиён етказиши мумкин бўлган қурол ёки бошқа ашёлар билан қўрқитиш, мулкни nobуд қилиш, жабрланувчини шарманда қилувчи маълумотларни тарқатиш билан қўрқитиш, шантаж орқали амалга оширилади. Жиноят субъекти олдида бир неча шахслар бўлган тақдирда қўрқитиш жабрланувчининг айбдор билан жинсий алоқа қилишдан бош тортганда бир гуруҳ шахслар томонидан номусга тегишни амалга оширишида ифодаланиши мумкин.

Жабрланувчининг иродасини синдириш усули сифатидаги қўрқитиш **аниқ** бўлиши керак. Қўрқитиш ҳам жабрланувчининг манфаатларига нисбатан, ҳам унинг яқин кишилари (болалари, ота-онаси, яқин қариндошлари ва ҳоказо)га нисбатан бўлиши мумкин.

Баданга ҳар хил шикаст етказиш билан қўрқитиш учун жавобгарлик ЖК 118-моддаси 1-қисми билан қамраб олинади, шу сабабдан ЖК 112-моддаси билан қўшимча квалификация талаб қилинмайди.

Зўрлик ишлатиш билан, мулкни nobуд қилиш ёки унга шикаст етказиш билан, жабрланувчи сир сақлашни хоҳлаган уни шарманда қилувчи маълумотларни тарқатиш билан қўрқитиш номусга тегишнинг белгиси сифатида жабрланувчининг қаршилигини бартараф этиш мақсадида амалга оширилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, номусга тегиш вақтида қўрқитиш **ҳақиқий** (яъни, фақатгина жабрланувчининг ҳаёлида бўлмаслиги), **тўғридан-тўғри қаратилганлиги** (яъни, келажакда эмас, яқин орада амалга оширилиши мумкинлиги) ва **етарли даражада жиддий** (жабрланувчи иродасини, қаршилигини синдира оладиган) бўлиши лозим. Лекин айбдор ҳаракатларини **ЖК 118-моддаси** билан квалификация қилишда унинг қўрқитишда айтганларини амалда қўллаш мақсади бор-йўқлиги инобатга олинмайди.

**Жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиш** деганда, ўзига нисбатан содир этилаётган ҳаракатнинг моҳияти ва аҳамиятини идрок қила олмайдиган ёки идрок этган тақдирда ҳам зўравонга қаршилик кўрсатиш имкониятига эга бўлмаган жабрланувчи билан жинсий алоқада бўлиш тушунилади. Ожизлик ҳолати руҳий ёки жисмоний бўлиши мумкин.

**Руҳий ожизлик** деганда, жабрланувчининг руҳий ҳолати туфайли (хасталиги, хушсизлиги, ёш болалиги) ўзига нисбатан содир этилаётган жинсий алоқанинг аҳамиятини идрок этмаслиги тушунилади.

**Жисмоний ожизлик** деганда, шахс айбдорнинг ўзи билан жинсий алоқага киришаётганини тушунса ҳам ўзининг жисмоний нуқсони туфайли, зўравонга қаршилик кўрсатиш имкониятига эга бўлмаган ҳолати (ногиронлиги натижасида, қариб қолганлиги, жисмоний толиққанлиги сабабли ва ҳоказо) тушунилади.

Номусга тегиш дефлорация ёки эякуляциядан қатъи назар, жинсий алоқа бошланган пайтдан эътиборан **туғалланган** жиноят деб эътироф этилади.

Бевосита жинсий алоқани содир этишга қаратилган, аммо айбдорнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ниҳоясига етказилмаган ҳаракатлар номусга тегишга **суиқасд** деб топилади ва Ўзбекистон Республикаси ЖК 25-моддаси ҳамда **118-моддасининг** тегишли қисми билан (масалан, жабрланувчининг иродасини синдириш

мақсадида унинг кийимларини ечиш, йиртиш, муштлаш, калтаклаш, азоб бериш ва хоказо) квалификация қилиниши керак.

**Субъектив томондан** жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор жабрланувчига нисбатан зўрлик ишлатиб, қўрқитиб ёки унинг ожизлигидан фойдаланиб, унинг хохиш-иродасига қарши номусига тегаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди. Жиноятни содир этиш мотиви ва қўзланган мақсад квалификация учун аҳамиятга эга эмас. Жиноятнинг мотиви аксарият ҳолларда, шахвоний ҳирс ҳисобланади. Айрим ҳолларда, жиноят мотиви жабрланувчидан ўч олиш, уни шарманда қилиш, атрофдагилар олдида камситиш ва бошқалар бўлиши мумкин. Номусга тегиш, шунингдек, диний таассублар замирида ҳам содир этилиши мумкин. Миллий ёки ирқий адоват мотивининг мавжудлиги жиноятни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди.

**Жиноятнинг субъекти** ҳар икки жинсдаги, жиноят содир этилган вақтга келиб 14 ёшга тўлган ақли расо шахс бўлиши мумкин.

**ЖК 118-моддаси 2-қисмида** жазони оғирлаштирувчи қатор ҳолатлар назарда тутилади:

1. **ЖК 118-моддаси 2-қисмининг «а» банди** – икки ёки ундан ортиқ кишининг номусига тегиш.
2. Такроран, хавфли рецидивист томонидан ёхуд илгари ЖКнинг 119-моддасида назарда тутилган жиноятни содир этган шахс томонидан содир этилган бўлса, Ўзбекистон Республикаси **ЖК 118-моддаси 2-қисми «б» банди** билан жавобгарликка тортилади.
3. **ЖК 118-моддаси 2-қисми «в» бандида** бир гуруҳ шахслар томонидан номусга тегиш учун жавобгарлик белгиланган.
4. Ўлдириш билан қўрқитиб номусга тегиш Ўзбекистон Республикаси **ЖК 118-моддаси 2-қисми «г» банди** билан квалификация қилинади.

**ЖК 118-моддаси 3-қисми** бир қатор оғирлаштирувчи ҳолатларни ўз ичига олади:

1. **ЖК 118-моддаси 3-қисми «а» банди** – шахснинг 18 ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган ҳолда номусга тегиш.
2. Яқин қариндошнинг номусига тегиш Ўзбекистон Республикаси **ЖК 118-моддаси 3-қисми «б» банди** билан квалификация қилинади.
3. Ўзбекистон Республикаси **ЖК 118-моддаси 3-қисми «в» банди** – оммавий тартибсизликлар қатнашчиси томонидан содир этилган номусга тегиш.
4. Ўзбекистон Республикаси **ЖК 118-моддаси 3-қисми «г» банди** – ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган номусга тегиш.
5. Ўзбекистон Республикаси **ЖК 118-моддаси 3-қисми «д» банди** – номусга тегиш натижасида оғир оқибатларнинг келиб чиқиши.

Ўзбекистон Республикаси **ЖК 118-моддаси 4-қисми** – ўн тўрт ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган шахснинг номусига тегиш.

### **Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондириш (ЖК 119-моддаси)**

Мазкур жиноятнинг **бевосита объекти** жабрланувчининг жинсий эркинлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, шунингдек, ўз ихтиёрига кўра жинсий алоқа қилиш шеригини танлаш ҳуқуқи, 16 ёшга тўлмаган шахсларнинг жинсий дахлсизлиги ҳисобланади. Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабиий усулда қондиришнинг **кўшимча объекти** жабрланувчининг соғлиғи ва (ёки) ҳаёти бўлиши мумкин.

**Объектив томондан** жиноят зўрлик ишлатиб, қўрқитиб ёки жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиб, жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришда ифодаланади.

Мазкур моддада назарда тутилган жиноят:

- 1) эркак кишининг жинсий эҳтиёжини аёл билан ғайритабиий усулда зўрлик ишлатиб қондиришида;
- 2) аёлни жинсий эҳтиёжини аёл билан зўрлик ишлатиб қондиришида;
- 3) эркак кишининг жинсий эҳтиёжини эркак билан зўрлик ишлатиб қондиришида;
- 4) жинсий эҳтиёжини қондиришга қаратилган бошқа шахвоний ҳаракатларни содир этишда (масалан, жабрланувчини жинсий аъзо билан муомала қилишга мажбурлашда ва ҳоказо) ифодаланиши мумкин.

Кўриб чиқилаётган жиноят жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга қаратилган зўравонлик ҳаракати содир этилган дақиқадан эътиборан, дефлорация ва эякуляциядан қатъи назар, тугалланган деб эътироф этилади.

Жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш айбдорнинг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра ниҳоясига етказилмаган бўлса, қилмиш шу жиноятга суиқасд деб топилади (масалан, кийимларини ечиш, муайян ҳолатда туришга мажбурлаш ва ҳоказо) ва ЖК 119-моддаси ҳамда 25-моддаси билан квалификация қилинади.

Жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб, ғайритабиий усулда қондиришдан кўнгилли равишда воз кечиш ҳоллари ҳам учрайди.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасддан ғаразли ният билан содир этилади. Жиноятнинг **мотиви** – шахвоний алоқа, шунингдек, жабрланувчининг шаънини таҳқирлаш бўлиши мумкин, **мақсад** – жинсий эҳтиёжни қондириш.

**Жиноятнинг субъекти** ўн тўрт ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Мазкур жиноятнинг номусга тегишдан фарқи шундаки, номусга тегишда жинсий алоқа зўрлик ишлатиб **табиий усулда** содир этилади, бу жиноятларнинг бошқа барча аломатлари эса бир хилдир.

### **Бесоқолбозлик (эркакнинг эркак билан жинсий алоқа қилиши) (ЖК 120-моддаси)**

Таҳлил этилаётган жиноятнинг **бевосита объекти** жинсий алоқаларнинг қарор топган (нормал) тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Бесоқолбозлик **объектив томондан** эркакнинг эркак билан жинсий эҳтиёжини ихтиёрий қондиришидан иборатдир.

**Бесоқолбозлик** – эркакнинг эркак билан жинсий эҳтиёжини қондиришга қаратилган ҳар икки томоннинг ихтиёрий ҳаракатларидир.

Башарти бесоқолбозликда зўрлик ишлатиш, кўрқитиш ёки жабрланувчининг ожизлигидан фойдаланиш аломатлари мавжуд бўлса, айбдорнинг қилмиши ЖК 119-моддаси билан квалификация қилинади.

Жиноят жинсий алоқа бошланган дақиқадан эътиборан **тугалланган** деб эътироф этилади.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

**Бесоқолбозликнинг субъекти** ўн олти ёшга тўлган, ғайритабиий жинсий алоқа (гомосексуализм)нинг фаол ёки пассив қатнашчиси бўлган шахс ҳисобланади.

Бесоқолбозликнинг иштирокчиларидан бири ўн олти ёшга тўлмаган бўлса, иккинчи иштирокчининг қилмиши унинг фаол ёки пассив роль ўйнаганидан қатъи назар, ЖК 128-моддаси (Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан ғайритабиий усулда жинсий алоқа қилиш) билан квалификация қилинади.

### **Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш (ЖК 121-моддаси)**

Жиноятнинг бевосита объекти аёлнинг жинсий эркинлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томондан** жиноят хизмат, моддий ёки бошқа жиҳатлардан айбдорга қарам бўлган аёлни жинсий алоқа қилишга ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга мажбур этишда ифодаланади.

**Мажбур этиш** деганда, аёлнинг хоҳиш-иродасига қарши у билан жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш мақсадида унинг руҳиятига ғайриқонуний тазйиқ ўтказишни тушуниш зарур.

**Жабрланувчига мажбурлаш пайтида ҳуқуққа хилоф руҳий таъсир кўрсатиш қуйидаги усулларда амалга оширилади:**

– **хизмат жиҳатидан қарамлик**, яъни аёлнинг уни мажбурловчи шахсга хизмат юзасидан бўйсуниши – «рахбар – бўйсунувчи ходим» кўринишида (масалан, жабрланувчини ишдан бўшатиш, кам ҳақ тўланадиган ишга ўтказиш, пул мукофотларидан маҳрум қилиш, паст лавозимга ўтказиш, яшаш манбаларидан маҳрум қилиш билан кўрқитиш ва бошқ.) бўлиши мумкин;

– **моддий жиҳатдан қарамлик**, яъни аёлнинг унинг жинсий эркинлигига таҳдид солаётган шахсга моддий қарамлиги ёки яшаш учун маблағларнинг асосий қисмини шу шахсдан олиши (масалан, жабрланувчида тўлай олмайдиган қарз мажбуриятларининг мавжудлиги; аёлнинг ўз яшаш жойи бўлмай туриб айбдорнинг уйда яшаши ва бошқ.) ҳисобланади;

– **бошқача тарздаги қарамлик**, яъни тегишли хизмат вазифасини эгаллаб турган шахснинг жабрланувчи учун муҳим саналган масалаларни ҳал қилиши натижасида жабрланувчининг маълум бир имтиёз, фойда, устунликка эришиши. Бундай қарамлик турли кўринишларда бўлиши мумкин, масалан, «спортчи аёл – унинг мураббийи», «гумон қилинувчи – терговчи», «ариза билан мурожаат қилаётган шахс – аризани қаноатлантира оладиган шахс», «аспирант – илмий раҳбар».

Бундан ташқари, айбдор жабрланувчига ЖК 121-моддаси 1- қисми диспозициясида назарда тутилган жинсий ҳаракатларни содир этса, унинг қонуний ҳуқуқ ва эркинликларини бузмаслиги шартини қўйиши мумкин.

Шуни тушуниш лозимки, бу ҳаракатлар аёлни ёмон аҳволга солиб қўйишга қаратилади.

Маълум имтиёзларнинг берилиши, ишлаш учун қулай шароитлар, афзалликларнинг яратилиши, совғалар тортиқ этилиши, ҳар хил қонуний ва ноқонуний хизматларнинг кўрсатилишини мажбур этиш деб эътироф қилиш мумкин эмас.

Мажбурлаш шахсни ўзи ёки бошқалар билан табиий ёки ғайритабиий усулда алоқа қилишга қаратилган бўлиши мумкин.

Таклифнинг ўзида, агар мажбур этиш аломати бўлмаса, таҳлил қилинаётган жиноят таркиби бўлмайди. Жабрланувчининг ўзи қарам бўлган шахс билан, ўз розилиги билан жинсий алоқага киришиши жиноят таркибини ташкил этмайди.

Мажбурлаш аёлга нисбатан уни жинсий алоқа қилишга ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабиий усулда қондиришга кўндириш мақсадида руҳий зўрлик ишлатишнинг ўзига хос шакли бўлганлиги учун мазкур жиноят таркиби билан ЖК 118- ва 119-моддаларида назарда тутилган руҳий зўрлик ишлатиш билан содир этиладиган жиноятларни бир-биридан фарқлаш масаласи юзага келади.

Аёлни мажбур этишнинг номусга тегишдаги руҳий тазйиқдан фарқи шундаки, аёл бош тортгани дўқ-пўписанинг дарҳол амалга оширилишини тахмин қилмайди. Айни вақтда етказилаётган ёки дўқ-пўписа қилинаётган зарар, биринчидан, бевосита жабрланувчининг шахсига эмас, унинг мулкӣ ва бошқа шахсий ҳуқуқларига дахлдор бўлиши, иккинчидан, ўз моҳиятига кўра бу зарар жабрланувчи хизмат ёки моддий жиҳатдан қарам бўлган шахс томонидангина етказилган бўлиши керак.

Агар шахс ўзига хизмат юзасидан, моддий жиҳатдан ёки бошқача тарзда қарам бўлган аёлга унинг номусига тегиш ёки жинсий эҳтиёжини ғайритабиий усулда қондириш

мақсадида унга нисбатан руҳий зўрлик ишлатса, айбдорнинг ҳаракатлари ЖК 118- ёки 119-моддаларининг тегишли қисми билан квалификация қилиниши лозим.

ЖК 121-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят аёлни жинсий алоқа қилишга ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга мажбурлаш фактининг ўзи, мақсадга эришилган ёки эришилмаганидан қатъи назар, **туғалланган жиноят** деб қаралиши керак. ЖК 121-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноят эса айбдор томонидан ўз мақсадига эришганидан сўнг, яъни жинсий алоқа қилинган ёки жинсий эҳтиёж ғайритабиий усулда қондирилган пайтдан бошлаб туғалланган ҳисобланади.

Башарти шахс аёлнинг хоҳиш-иродаси бошқа шахс томонидан бўйсундирилганини била туриб, у билан жинсий алоқа қилса ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондирса, унинг қилмишини ЖК 121-моддаси билан квалификация қилиш мумкин эмас. Айрим ҳолларда айбдор мажбурлашга далолат қилганлиги учун ЖК 28-моддаси орқали 121-моддаси билан жавобгарликка тортилади.

**Субъектив томондан** мазкур жиноят фақат **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор жабрланувчини унинг хизмат юзасидан, моддий ёки бошқача қарамлигидан фойдаланиб у билан ёки учинчи шахс билан жинсий алоқа қилиш ёки жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб ғайритабиий усулда қондиришга мажбурлаётганини англайди, жинсий эҳтиёжини қондириш **мотиви** асосида бу нарсани хоҳлайди.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган шахс ҳисобланади.

Ўз манфаатини кўзлаб, жабрланувчининг хизмат, моддий ёки бошқа жиҳатлардан қарамлигидан фойдаланиб, уни эркак киши билан жинсий алоқа қилишга мажбурлаган аёл ҳам жиноятнинг субъекти бўлиши мумкин.

### **Вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш (ЖК 122-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 64-моддасида: «Ота-оналар ўз фарзандларини вояга етгунларига қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар.

Давлат ва жамият етим болаларни ва ота-оналарининг васийлигидан маҳрум бўлган болаларни боқиш, тарбиялаш ва ўқитишни таъминлайди, болаларга бағишланган хайрия фаолиятларни рағбатлантиради», деб белгиланган.

ЖКнинг 122-моддасида назарда тутилган **жиноятнинг бевосита объекти** вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларнинг турмуш кечириши учун нормал моддий шароитларни таъминлаш, шунингдек, вояга етмаганларнинг ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларнинг соғлиғи, нормал жисмоний ривожланишини таъминлашга йўналтирилган муносабатлардир.

**Жиноятнинг объектив томони** суднинг ҳал қилув қарорига мувофиқ моддий ёрдамга муҳтож бўлган вояга етмаган ва меҳнатга лаёқатсиз шахсларни боқиш учун ундириладиган маблағларни жами уч ойдан ортиқ муддат мобайнида тўламасликда ифодаланади.

Қилмиш фақат қуйидаги ҳолларда **ЖК 122-моддаси** билан жавобгарликка тортилади:

1) моддий ёрдамга муҳтож болаларни ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни боқиш учун маблағ тўлаш тўғрисида қонуний кучга кирган суднинг ҳал қилув қарори мавжудлиги;

2) вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни боқиш учун ундириладиган маблағларни жами уч ойдан ортиқ муддат мобайнида қасддан тўламаган бўлиши.

Меҳнатга лаёқатсиз шахслар – I ва II гуруҳ ногиронлари ёки касаллиги туфайли вақтинча меҳнат лаёқатини йўқотган шахслардир.

Қонуний кучга кирган суднинг ҳал қилув қарорига биноан моддий ёрдамга муҳтож бўлган вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни боқиш учун ундирилиши лозим

бўлган маблағ жами уч ой мобайнида тўланмаган тақдирда жиноят **туғалланган** деб эътироф этилади.

**Субъектив томондан** жиноят **тўғри қасддан** содир этилади. Айбдор ЖК 122-моддаси диспозициясида кўрсатилган шахсларни моддий таъминлаши лозим бўлган суд қарорининг қонуний кучга кирганлигини билади ва мазкур мажбуриятни бажаришдан бўйин товлайди.

Жиноятнинг мотив ва мақсадлари қилмишни квалификация қилишга таъсир кўрсатмайди. Кўпинча ғараз ният ёки ўч олиш мотиви мавжуд бўлади.

Мазкур **жиноятнинг субъекти** суднинг ҳал қилув қарорига биноан моддий ёрдамга муҳтож вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлаш вазифаси зиммасига юкланган 18 ёшга тўлган ақли расо ҳар қандай шахс (ота-оналар, фарзандликка олувчилар) бўлиши мумкин.

Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш алиментларни тўлашдан озод этмайди. Мазкур жиноят субъектлари, шунингдек, суд томонидан оталик белгиланган шахслар бўлиши мумкин.

Қайд этилган шахсларни боқиш вазифаси зиммасига юкланган шахс узрли сабабларга кўра (касаллиги, меҳнатга лаёқатсизлиги ва ҳоказо) уларни боқа олмаган ҳолларда уни ЖК 122-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортиб бўлмайди.

#### **Ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш (ЖК 123-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 66-моддасида: «Вояга етган, меҳнатга лаёқатли фарзандлар ўз ота-оналари ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбурдирлар», деб уқтирилади. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексига мувофиқ, вояга етган, меҳнатга лаёқатли болалар меҳнатга лаёқатсиз, ёрдамга муҳтож ўз ота-онасига таъминот беришлари ва улар тўғрисида ғамхўрлик қилишлари шарт.

Ушбу **жиноятнинг бевосита объекти** – айбдорнинг ота-онаси бўлмиш, меҳнатга қобилиятсиз шахсларнинг яшаш учун нормал моддий шароитга эга бўлиши, шунингдек, уларнинг соғлиғини таъминловчи ижтимоий муносабатлардир.

Жиноятнинг **объектив томони** суднинг ҳал қилув қарорига биноан меҳнатга лаёқатсиз ва моддий ёрдамга муҳтож бўлган ота-онани ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларни моддий таъминлаш учун ундириладиган маблағнинг вояга етган шахслар томонидан жами уч ойдан ортиқ муддат мобайнида тўланмаслигида ифодаланади.

Шахсни ЖК 122-моддасидаги каби **ЖК 123-моддаси** билан жиноий жавобгарликка тортиш учун:

1) фарзандлар зиммасига ота-оналарини ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларни моддий таъминлаш учун маблағ тўлаб туриш мажбуриятини юқловчи суднинг ҳал қилув қарори мавжудлиги;

2) мазкур шахсларни боқиш учун ундириладиган маблағларни жами уч ойдан ортиқ муддат мобайнида қасддан тўламаган бўлишини аниқлаш зарур.

Ота-оналар – 55 ёшга тўлган аёллар, 60 ёшга тўлган эркаклар ҳамда I ва II гуруҳ ногиронлари **меҳнатга лаёқатсиз шахслар** деб ҳисобланади.

Суднинг ҳал қилув қарорига биноан ундирилиши лозим бўлган маблағнинг камида уч ойдан ортиқ муддат тўланмаслиги **туғалланган жиноят** деб эътироф этилади. Бўйин товлаш усули (масалан, яшаш жойини, иш жойини ўзгартириш, маошининг ҳақиқий миқдорини яшириш ва ҳоказо) қилмишни баҳолашда аҳамиятга эга эмас.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

**Жиноятнинг субъекти** суднинг ҳал қилув қарорига биноан ота-оналарини ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларни моддий таъминлаш мажбурияти юкланган вояга

етган туғишган фарзандлар, фарзандликка олинган ўғил ва қизлар, ўғай ўғил ва қизлар бўлиши мумкин.

### **Болани алмаштириб қўйиш (ЖК 124-моддаси)**

Ушбу **жиноятнинг бевосита объекти** болага нисбатан ота-онанинг ҳуқуқларини, шу жумладан, уни тарбиялаш билан боғлиқ ҳуқуқларни таъминлаш борасида вужудга келадиган, шунингдек, бола туғилганидан сўнг келажакда ҳам унинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишда вужудга келадиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жабрланувчи қоида тариқасида янги туғилган чақалоқ ҳисобланади. Бундай ҳолатда болада аниқ фарқ қилувчи белгилар намоён бўлмаган ёки унинг ота-онаси уларни фарқлашга улгурмаган бўлади.

**Объектив томондан** жиноят болани алмаштиришда, яъни янги туғилган ёки эмизикли бир чақалоқни бошқаси билан алмаштиришда ифодаланади (касал болани соғлом болага, қиз болани ўғил болага ёки тескариси, бир миллатдагисини бошқа миллатга ва бошқ.). Болани эгаллаш ва унинг ўрнига бошқасини бериш унинг ота-онаси ёки унга ҳуқуқи бор шахслардан яширин равишда уларнинг иродасига қарши амалга оширилади. Бундай ҳаракатлар туғруқхонада, болалар уйида, уй шароитида ёки бошқа ҳолатларда амалга оширилиши мумкин.

Қилмиш бола эгалланган ва унинг ўрнига бошқаси берилган пайтдан бошлаб тугалланган ҳисобланади.

ЖК 137-моддаси билан квалификация қилинадиган одам (бола)ни ўғрилашдан фарқли равишда болани алмаштириш «ўринга-ўрин» асосида амалга оширилади. Бошқа жиҳатдан эса санаб ўтилган жиноятлар ўхшаш бўлиши мумкин.

**Субъектив томондан** ЖК 124-моддасида назарда тутилган жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор у томондан амалга оширилаётган алмаштиришнинг ижтимоий хавфлилигини англайди, шунга қўзи етади ва жиноий оқибатлар келиб чиқишини хоҳлайди.

Жиноятни квалификация қилишда жиноят **мотиви** зарурий белгидир. Тамагирлик ёки бошқа паст ниятлар мавжуд бўлганда жиноят таркиби мавжуд бўлади.

**Тамагирлик ниятлари** моддий манфаатга эришишга интилишда ифодаланади. Болани алмаштираётган шахс ўз ҳаракатлари учун моддий рағбатлантириш олиш мақсадини кўзлайди. Тамагирлик ниятлари боланинг ота-онаси ёки бошқа манфаатдор шахслар бола касаллигини билган ва унинг даволаниши учун маълум миқдордаги харажатлар талаб қилинишини англаб, ундан алмаштириш орқали қутулмоқчи бўлганда ҳам мавжуд бўлади.

**Бошқа паст ниятлар** деганда, ўч олиш, ҳасад назарда тугилади.

Эҳтиётсизлик орқасидан болани алмаштириш жиноий жавобгарликни келтириб чиқармайди.

Мазкур жиноят **субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахслар, тегишли муассаса (туғруқхона, болалар уйи ва бошқ.)нинг ходимлари ҳам бўлиши мумкин.

### **Фарзандликка олиш сирини ошкор қилиш (ЖК 125-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексига мувофиқ, фарзандликка олиш қонун ҳимоясида ҳисобланади (Оила кодексининг 153-моддаси).

**Жиноятнинг бевосита объекти** фарзандликка олинган болаларнинг нормал ривожланиши учун шарт-шароитларни вужудга келтиришга қаратилган ижтимоий муносабатлар, оила манфаатлари, боланинг нормал руҳий ривожланиши ҳисобланади. Давлат нафақат фарзандликка олишнинг алоҳида тартибини белгилайди, балки биринчи навбатда боланинг руҳий эзилиши, катталар билан муносабатда тўсиқ ва қийинчиликлар

вужудга келишининг олдини олиш мақсадида бошқа шахсларни фарзандликка олишни сир сақлаш мажбуриятини юклайди.

**Объектив томондан** жиноят фарзандликка олувчининг (мазкур шахслар вафот этган ҳолларда васийлик ва ҳомийлик органларининг) розилигисиз фарзанд қилиб олинган ўғил ёки қиз бола ҳақидаги маълумотларни ошкор этиши, фуқаролик ҳолатини қайд этиш ёзувлари китобидаги фарзандликка олувчилар боланинг қон-қариндоши эмаслигини англаш мумкин бўлган кўчирмаларни беришида ифодаланади.

**ЖК нинг 125-моддасида** назарда тутилган жиноят, фарзандликка олиш ҳақидаги сир бир кишига ошкор қилинган пайтдан эътиборан **тамом бўлган** жиноят ҳисобланади.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор фарзандликка олиш ҳақидаги маълумотнинг тўғрилигини билади, бошқаларга буни маълум бўлишини истаб, фарзандликка олганларнинг ёки васий ва ҳомийлик органининг розилигисиз ошкор қилади.

ЖКнинг 125-моддаси 1-қисмида назарда тутилган **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган фарзандликка олинганлик ҳақидаги маълумотга эга ҳар қандай шахс, фарзандликка олган инсоннинг ота-онаси, болалар муассасаси тарбиячилари, ўқитувчилари, эр-хотиндан биронтаси (бошқасининг хоҳишига зид келса) ҳам бўлиши мумкин.

Айбдорнинг ҳаракатлари қуйидаги ҳолларда **ЖК нинг 125-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилинади:

а) фарзандликка олиш сирини ошкор этиш касбий фаолияти ёки эгаллаб турган хизмат мавқеи муносабати билан буни сир сақлаши лозим бўлган шахс томонидан содир этилган бўлса;

б) ғаразғўйлик ёки бошқа паст ниятларда содир этилган бўлса;

в) оғир оқибатларга сабаб бўлса.

Ўз касби ёки хизмат вазифасига кўра фарзандликка олинганлик ҳақидаги маълумотни сир тутиши лозим бўлган шахслар (васийлик ва ҳомийлик органлари ходимлари, суд мажлиси судьяси, котиби, таржимон) **ЖКнинг 125-моддаси 2-қисми «а» банди** субъекти бўла олади.

**ЖК 125-моддаси 2-қисми** моҳиятидан келиб чиқиб, оғир оқибатлар деганда, оиланинг бузилиши, шахс саломатлигига зиён етиши ва ҳоказони тушуниш зарурдир (масалан, бола асраб олган шахсларнинг ёки асраб олинган бола кўнглининг бузилиши).

### **Кўп хотинли бўлиш (ЖК 126-моддаси)**

Ушбу **жиноятнинг бевосита объекти** оилавий муносабатларни яхши йўлга қўйиш, хусусан, эр-хотин ўртасидаги муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томондан** жиноят умумий рўзғор юритиш асосида икки ёки ундан ортиқ аёл билан эр-хотин бўлиб яшашда ифодаланади.

**Эр-хотин бўлиб яшаш** эр-хотин ўртасида жинсий муносабатларнинг бўлишини назарда тутади.

**Умумий рўзғор**, одатда, умумий хонадон ёки уйдан, умумий мол-мулк, пул маблағлари ва ҳоказолардан иборат бўлади. Бунда айбдорнинг бир уй ёки хонадонда бир вақтнинг ўзида икки ёки ундан ортиқ аёл билан яшаш аҳамиятга эга эмас. Шунингдек, хотинларнинг бир-бири ҳақида билиши ёки уларнинг бир шахс билан умумий рўзғор асосида яшашга розилиги ҳам жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди. Асосийси, айбдор уларнинг умумий рўзғорига моддий харажат қилган бўлиши лозим (масалан, коммунал ва фойдаланиш тўловларини доимий тўлаши, озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаб туриши, уйни ёки хонани таъмирлаш харажатларини, болаларнинг таълим олишини тўлаши ва бошқ.).

Никоҳда бўлган эркакнинг бошқа аёллар билан умумий рўзғорсиз биргаликда яшаш каби айрим ҳоллар **ЖК 126-моддаси** билан квалификация қилиниши мумкин эмас. Шу билан бир қаторда, агарда шахс бир хотин билан никоҳни хўжақўрсинга бекор қилиб,



бошқа хотини билан никоҳдан ўтса, аммо аслида иккала оилани ҳам сақлаб қолса, кўриб чиқиладиган жиноят содир этилган ҳисобланади, демак, шахсни жавобгарликка тортиш учун ҳар икки хотин билан юридик жиҳатдан никоҳда эканлиги фактини аниқлашнинг ҳолати бўлмайди. Айбдор уларнинг бирортаси билан ҳам никоҳдан ўтмаган бўлиши мумкин.

Умумий рўзғор юритиш асосида икки ёки ундан ортиқ аёл билан эр-хотин бўлиб яшаш бошланган пайтдан эътиборан **жиноят тугалланган** деб эътироф этилади.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасддан содир этилади. Айбдор бир вақтнинг ўзида икки ёки ундан ортиқ аёл билан умумий рўзғор асосида яшайдиганлигини билади ва буни хоҳлайди. Қилмишнинг содир этилиш мотиви ва кўзланган мақсад жиноятни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас.

**Жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

### **Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш (ЖК 127-моддаси)**

Кўриб чиқиладиган модда уч қисмдан иборатдир: вояга етмаган шахсни тиламчиликка, спиртли ичимликлар истеъмол қилишга, гиёҳвандлик ёки психотроп ҳисобланмаган, лекин кишининг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни истеъмол этишга жалб қилиш (ЖК 127-моддаси 1-қисми); вояга етмаган шахсни гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддалар истеъмол этишга жалб қилиш (ЖК 127-моддаси 2-қисми); вояга етмаган шахсни жиноят қилишга жалб этиш (ЖК 127-моддаси 3-қисми).

Бу **жиноятнинг бевосита объекти** вояга етмаган шахснинг нормал, ахлоқий ва жисмоний ривожланиши, унинг соғлиғи ҳамда жамоат хавфсизлиги ва тартибини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноятнинг **жабрланувчиси** айбдор уни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қиладиган пайтда вояга етмаган, яъни 18 ёшга тўлмаган шахслар ҳисобланади.

**ЖК 127-моддаси 1-қисмида** назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** вояга етмаган шахсни тиламчилик қилишга, спиртли ичимликлар истеъмол қилишга, гиёҳвандлик ёки психотроп ҳисобланмаган, лекин кишининг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни истеъмол этишга жалб қилишдан иборатдир. Мазкур модда маъмурий преюдицияга эга, яъни агар шахс айнан шундай қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг бир йил ичида худди шу қилмишни содир этса, **ЖК 127-моддаси 1-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

ЖК 127-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят вояга етмаган шахсни тиламчиликка, спиртли ичимликлар истеъмол қилишга, гиёҳвандлик ёки психотроп моддаси ҳисобланмаган, лекин одамнинг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни истеъмол этишга жалб қилишга қаратилган ҳар қандай ҳаракат содир этилган пайтдан эътиборан, айбдор ўз мақсадига эришгани ёки эришмаганидан қатъи назар, тугалланган деб эътироф этилади.

**ЖК 127-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** вояга етмаган шахсни турли усуллар билан (авраш, меҳмон қилиш, алдаш ва ҳоказо) гиёҳвандлик воситаларини ёки психотроп моддаларни истеъмол этишга жалб қилишдан иборатдир.

Мазкур жиноят айбдор томонидан вояга етмаган шахсни наркотик ёки психотроп моддаларни истеъмол қилишга жалб қилишга қаратилган ҳаракатларни амалга оширган пайтдан бошлаб, келиб чиққан оқибатлардан, яъни шахс гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни истеъмол қилганлигидан қатъи назар **тугалланган** ҳисобланади.

Башарти шундай ҳаракатлар:

а) илгари гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни ғайриқонуний равишда муомалага чиқариш билан боғлиқ бирон-бир жиноятни содир этган шахс томонидан амалга оширилган бўлса;

б) шундай ҳаракатлар икки ёки ундан ортиқ вояга етмаган шахсга нисбатан содир этилган бўлса;

в) жиноят ўқув юртларида, ўқувчилар ва талабалар ўқув-тарбия, спорт ёки жамоат тадбирларини ўтказишда фойдаланиладиган бошқа жойларда содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши **ЖК 127-моддаси 3-қисми** билан квалификация қилиниши лозим.

**Вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этиш** деганда, вояга етмаган шахсга нисбатан жисмоний зўрликни қўллаш ёки унга руҳий тазйиқ ўтказиш билан қўрқитиш, пул бериб оғдириш, авраш, алдаш, ўч олиш, ҳасад, рашк туйғуларини ва бошқа паст ниятларини қўзғатиш, жиноят содир этишни таклиф қилиш, ўғирланган нарсаларни сотиб олиш ёки сотиб беришни ваъда қилиш, жиноятни содир этиш жойи ва усуллари ёки жиноят изларини яшириш ҳақида маслаҳатлар бериш йўли билан унинг бир ёки бир неча жиноятларнинг содир этилишида иштирок этиш ниятини рағбатлантиришга қаратилган ҳаракатлар ва жиноятни содир этишга оғдириш мақсадида вояга етмаган шахслар билан спиртли ичимликлар ичилишини тушуниш зарур.

Вояга етмаган шахсни жиноятга жалб қилиш айбдорнинг вояга етмаган шахсга жисмоний ёки руҳий таъсир кўрсатиш билан боғлиқ фаол ҳаракатлари орқали амалга оширилади.

Мазкур жиноят таркиби учун айбдорнинг 18 ёшга тўлмаган вояга етмаган шахсни қайси жиноятга жалб қилганлигининг аҳамияти йўқ.

Таҳлил этилаётган жиноят шахс томонидан вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этишга қаратилган ёхуд жиноят содир этишга далолат қилувчи ҳаракатларни содир этган пайтдан эътиборан, вояга етмаган шахс жиноятга жалб этилгани ёки этилмаганидан қатъи назар, **туғалланган** деб эътироф этилади.

Вояга етмаган шахсни маълум бир жиноятни содир этишга даъват қилган шахснинг қилмиши, башарти ана шу жиноят содир этилган бўлса, **ЖК 127-моддаси 3-қисми** ва вояга етмаган ёшни жиноятга даъват қилиш ёхуд айбдорнинг ўзи ҳам жиноятни содир этишда иштирок этган бўлса, жиноятнинг иштирокчиси сифатида жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Ўсмир жиноятга жалб қилинган, аммо у жиноятнинг субъекти бўла олмайдиган ҳолларда, уни жиноятга жалб қилган шахснинг қилмиши **ЖК 127-моддаси** ва вояга етмаган шахс содир этган жиноятнинг бажарувчиси сифатида жиноятларнинг жами бўйича баҳоланиши даркор.

Ёш боладан фойдаланган ҳолда жиноятни содир этиш **ЖК 56-моддаси «ж»** бандига мувофиқ жазони оғирлаштирувчи ҳолат деб топилади ва жазо тайинлаш вақтида суд томонидан инобатга олинади.

Содир этилган жиноятда вояга етмаган ва вояга етган шахслар биргаликда иштирок этган ва вояга етган шахслар томонидан жиноятга жалб этиш ёки даъват этиш аломатлари бўлмаган ҳолларда уларнинг қилмишини **ЖК 127-моддаси 3-қисми** билан квалификация қилиб бўлмайди, жиноят **ЖК 28-моддасига** асосан жиноятда иштирокчилик деб баҳоланиши лозим.

**Субъектив томондан** жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади, яъни айбдор вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатга жалб қилаётганини билиб туради ва шуни хоҳлайди. Айни пайтда айбдор ғайриижтимоий хатти-ҳаракатга жалб қилинаётган шахснинг вояга етмаганлигини билган ҳоллардагина мазкур модда бўйича жиноий жавобгарликка тортиш мумкин эканлигига эътибор бермоқ керак.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг «Вояга етмаганлар жиноятчилиги бўйича суд амалиёти» тўғрисидаги қарорида шундай дейилади: «Шунингдек катта ёшдаги киши ўз ҳаракатлари билан вояга етмаган шахсни

ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилаётганини билгани ҳолда ёки шундай фикрга йўл қўйганини ҳам аниқлаш лозим.

Агарда катта ёшдаги киши шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилса-ю, унинг вояга етмаганлигини билмаса ёки билиши мумкин бўлмаса, бу ҳолда ЖКнинг 127-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортиш мумкин эмас».

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 18 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

### **Ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқа қилиш (ЖК 128-моддаси)**

Бу **жиноятнинг бевосита объекти** 16 ёшга тўлмаган шахсларнинг жинсий дахлсизлигини ҳамда уларнинг нормал руҳий ва жисмоний ривожланишини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томондан** жиноят эркак ёки аёлнинг қарама-қарши жинсдаги ўн олти ёшга тўлмаган шахс билан ихтиёрий равишда алоқа қилиши ёки жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришида ифодаланади.

Мазкур ҳолатларда розилик икки хил бўлиши мумкин: 1) 16 ёшга тўлмаган шахсни моддий ёки бошқача усулда қизиқтириш, шунингдек, унда жинсий қизиқиш ҳосил бўлганлиги; 2) жабрланувчи руҳий ожиз аҳволда бўлмаган ҳолда айбдор ҳаракатларига қаршилиқ кўрсатмаслиги.

Шуни таъкидлаш жоизки, айбдор ва жабрланувчи ўртасидаги никоҳнинг мавжудлиги қилмишни ЖКнинг мазкур моддаси билан квалификация қилишга таъсир қилмайди.

Жинсий алоқа қилиш бошланган, яъни эркакнинг жинсий аъзоси аёлнинг жинсий аъзосига киритилган ёхуд жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга қаратилган хатти-ҳаракатлар содир этилган пайтдан эътиборан жиноят **туғалланган** деб эътироф этилади. Ўн олти ёшга тўлмаган шахс қайд этилган хатти-ҳаракатларни содир этишга кўндирилган, аммо айбдорга боғлиқ бўлмагани ҳолда амалга оширилмаган бўлса, қилмиш таҳлил этилаётган жиноятга суиқасд деб квалификация қилиниши лозим.

**Субъектив томондан** жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор 16 ёшга тўлмаган шахс билан жинсий алоқага киришганлигини билади ва бунни хоҳлайди.

Жабрланувчи қиз (ўғил) боланинг ўн олти ёшга тўлмаганлиги субъектга олдиндан аён бўлганлиги, айбдорни ЖК 128-моддаси билан жавобгарликка тортишнинг зарурий шарти ҳисобланади. Айбдор мазкур фактни жабрланувчи билан аввалдан танишганлик туфайли, унинг ташқи жисмоний кўринишидан, хатти-ҳаракатларидан билиши мумкин. Башарти субъект жабрланувчи қиз (ўғил) боланинг ёшига нисбатан ҳақиқатан ҳам адашган бўлса **ЖК 128-моддаси** билан квалификация қилинмайди.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** ҳар икки жинсдаги, 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахслар бўлиши мумкин.

Кўриб чиқиладиган жиноятда, алоҳида ҳолатлардан келиб чиқиб, хусусан, айбдорнинг шахсини тасдиқловчи ҳолатлар, рўй берган оқибатлардан ва ишнинг бошқа аломатлари (масалан, айбдор ва жабрланувчи ўртасидаги никоҳнинг, муҳаббатнинг борлиги, жабрланувчининг ҳомиладорлиги)дан келиб чиқиб, шахсни жавобгарликдан ва жазодан озод қилиш мақсадга мувофиқдир.

Ушбу модданинг 1-қисмида жавобгарлик назарда тутилган қилмиш такроран ёки рецидивист томонидан ёхуд илгари ЖК 118- ёки 119-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан содир этилган ҳолларда, айбдор ЖКнинг **128-моддаси 2-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

### **Ўн олти ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш**

### **(ЖК 129-моддаси)**

**Жиноятнинг бевосита объекти** 16 ёшга тўлмаган шахсларнинг жинсий дахлсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, шунингдек, уларнинг нормал жисмоний ва руҳий ривожланиши ҳисобланади.

**ЖК 129-моддаси 1-қисмида** назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** шахснинг ўн олти ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган ҳолда унга нисбатан зўрлик ишлатмай, уятсиз-бузуқ ҳаракатлар содир этишида ифодаланади.

**ЖК 129-моддаси 1-қисми** диспозициясига мувофиқ, 16 ёшга тўлмаган шахсга нисбатан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар зўрлик ишлатмасдан амалга оширилади. Бунда 16 ёшга тўлмаган шахснинг айбдор билан уятсиз-бузуқ ҳаракатлар қилиш ташаббуси билан чиқиши айбдорни ЖК 129-моддаси бўйича жавобгарликдан озод қилиш учун асос бўлмайди.

Уятсиз-бузуқ ҳаракатларни қилиш вақтида айбдор жабрланувчига зўрлик ишлатган ёки кўрқитган бўлса, у **ЖК 129-моддаси 2-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Жабрланувчининг баданига оғир шикаст етказилган ҳолларда айбдорнинг қилмиши жиноятлар жами бўйича (ЖК 129-моддаси ва ЖК 104-моддаси билан) квалификация қилиниши лозим.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасд билан содир этилади.

Айбдорнинг қилмишини **ЖК 129-моддаси** билан квалификация қилиш учун жабрланувчи қиз (ўғил) боланинг 16 ёшга тўлмаганлиги айбдорга олдиндан аён бўлганлигини аниқлаш зарур. Агарда у жабрланувчининг ёшига нисбатан ҳақиқатан ҳам адашган ёки жабрланувчининг ёши ўн олтидан ошганлигига ишонган бўлса, қилмиш ЖК 129-моддаси билан квалификация қилинмайди. Аммо айбдорнинг уятсиз-бузуқ ҳаракатларни содир этиши натижасида, жабрланувчининг баданига шикаст етказилган, таносил ёки ОИТС касалликлари юктирилган бўлса, қилмиш ЖК тегишли моддалари билан жиноятлар жами сифатида квалификация қилинади.

Мазкур **жиноятнинг субъекти** ҳар икки жинсдаги, ўн олти ёшга тўлган шахслар бўлиши мумкин.

### **Порнографик маҳсулотни тайёрлаш, олиб кириш, тарқатиш, реклама қилиш, намойиш этиш (ЖК 130-моддаси)**

Ушбу **жиноятнинг бевосита объекти** жамоат одоб-ахлоқи, ёшларнинг нормал ахлоқий ривожланишини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят предмети порнографик нарсалар ҳисобланади.

**Жиноятнинг объектив томони** порнографик маҳсулотни тайёрлаш, олиб кириш, тарқатиш, реклама қилиш, намойиш этишдан иборатдир.

Мазкур модда бўйича жавобгарлик маъмурий жазо чораси қўлланилганидан кейин бир йил ичида шундай қилмиш содир этгандан сўнг вужудга келади.

**Субъектив томонидан** жиноят тўғри ёки эгри қасд билан содир этилади.

Унинг содир этилиш **мотиви** ҳар хил (ғараз, безорилик ва ҳоказо) бўлиши мумкин, аммо улар жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** ўн олти ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин. Агар жиноят мансабдор шахс томонидан ўз хизмат вазифасидан фойдаланиб содир этилган бўлса, қилмиш жиноятлар жами тариқасида ЖК 130-моддаси ва 205-моддаси (Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш) билан жавобгарликка тортилади.

### **Фоҳишахона сақлаш ёки қўшмачилик қилиш (ЖК 131-моддаси)**

Ушбу жиноятнинг бевосита объекти жамиятдаги нормал ахлоқий муҳитни таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Шунингдек, оила ва вояга етмаганларни ҳимоя қилувчи ижтимоий муносабатлар, фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи ва шаъни, қадр-қиммати **факультатив объект** ҳисобланади.

**Жиноят объектив томондан** бузуқлик уяси бўлмиш фоҳишахона очиш ёки сақлаш, шунингдек, тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда қўшмачилик қилишда ифодаланади.

**Фоҳишахона** деганда, мижозлар жинсий алоқа ёки жинсий эҳтиёжларини ғайритабиий усулда қондириши учун мўлжалланган ҳар қандай хонани ёки жойни тушуниш зарур.

**Қўшмачилик** – тамагирлик ёки бошқа паст ниятларни кўзлаб, манфаатдор шахслар (мижоз)нинг ўзаро жинсий алоқа қилиши ёхуд жинсий эҳтиёжларини ғайритабиий усулда қондиришига ёрдам кўрсатишдан иборат (жинсий алоқа шеригини топиш).

**ЖК 131-моддасида** кўрсатилган жиноят фоҳишахона очилган дақиқадан ёхуд уни сақлашга қаратилган хатти-ҳаракатлар содир этилган пайтдан эътиборан ёхуд мижозларнинг ўзаро ишқий ҳаракатларни амалга оширишига ёрдам беришга қаратилган хизматлар кўрсатилган пайтдан эътиборан **туғалланган** ҳисобланади, бу жиноят формал таркибдир.

**Субъектив томондан** жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Шахс фоҳишахона ташкил этиш ва сақлаш ёки бошқа шахсларнинг жинсий эҳтиёжини қондиришга хизмат қилишга қаратилган ҳаракатларни бажараётганлигини англайди ва буни хоҳлайди.

Жиноят субъектив томонининг зарурий белгиси **мотивидир**. Ўша қилмиш **тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда** содир этилган ҳоллардагина, айбдор **ЖК 131-моддаси** билан жавобгарликка тортилиши мумкин.

Бунда мансабпарастлик, ўч олиш, хушомадгўйлик, лаганбардорлик ва ҳ.к. бошқа паст ният ҳисобланади.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Фоҳишахоналарга бориш жиноят деб баҳоланмайди.

Юқорида айтилган қилмиш вояга етмаган шахсни жалб қилганда ёки такроран, хавфли рецидивист мазкур модда ёки илгари Кодекс-нинг 135-моддаси (Одам савдоси) ёки 137-моддасида (Одам ўғрилаш) назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши **ЖК 131-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилиниши лозим.

**Тарих ёки маданият ёдгорликларини нобуд қилиш,  
бузиш ёки уларга шикаст етказиш  
(ЖК 132-моддаси)**

**Жиноятнинг бевосита объекти** жамиятнинг нормал ривожланишини таъминловчи ижтимоий муносабатлар, тарихий ёдгорликлар ва маданий қадриятларни муҳофаза қилиш каби манфаатлар ҳисобланади.

Давлат муҳофазасидаги ҳар хил тарих ёки маданият ёдгорликлари (табиий объектлар, табиий фавворалар, шаршаралар, аجدодларимизнинг мақбаралари, қўриқхоналар ва ҳоказолар) **жиноятнинг предмети** бўлиши мумкин. Шу ўринда мазкур объектларнинг муҳофазага олингани тўғрисида тегишли идораларнинг қарорлари чиқарилган бўлиши ва бу бирон-бир усул билан фуқаролар эътиборига етказилган бўлиши лозим.

**Жиноят объектив томондан** давлат муҳофазасига олинган тарих ёки маданият ёдгорликларини қасддан нобуд қилиш, бузиш ёки шикаст етказишнинг содир этилишида

ифодаланади. Шундай қилмиш учун маъмурий жавобгарликка тортилгандан сўнг бир йил давомида содир этилса Жиноят кодекси 132-моддаси 1-қисми билан жавобгарликка тортилади.

Айбдор ўз қилмиши натижасида **кўп миқдорда** зарар етказган бўлса, **ЖК 132-моддаси 2-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Жиноят кодекси 132-моддаси 3-қисми рағбатлантирувчи характерга эга бўлиб, етказилган моддий зарар уч бараварига тенг миқдорда қопланган ҳолларда, айбдорга нисбатан озошликдан маҳрум қилиш тарзидаги жазо қўлланилмайди.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри ёки эгри қасддан, билвосита ёки бевосита ғаразли ният билан содир этилади.

Жиноятнинг содир этилиш **мотиви** жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди. Аммо, ёдгорликларни нобуд қилиш, бузиш, уларга шикаст етказиш безорилик ҳаракатлари билан биргаликда содир этилса, айбдорнинг қилмиши Ўзбекистон Республикаси **ЖК 132- ва 277-моддалари** билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

Тарих ёки маданият ёдгорликларини нобуд қилиш, бузиш ёки уларга шикаст етказиш эҳтиётсизлик натижасида рўй берган ҳолларда, иш ҳолатига қараб, айбдор ЖК 207-моддаси (Мансабга совуққонлик билан қараш) ёхуд 172-моддаси (Мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда бўлиш) билан жавобгарликка тортилади.

Тарих ёки маданият ёдгорликларини бузиш ёки уларга шикаст етказиш ёдгорликларнинг муайян қисмларини талон-торож қилиш билан биргаликда содир этилган ҳолларда, айбдорнинг қилмиши ЖК 132-моддаси ва ўзганинг мулкни талон-торож қилганлик учун жавобгарлик назарда тутилган тегишли модда билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилиниши зарур.

Бу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Айбдор шахснинг қилмишида мансаб ваколати билан боғлиқ жиноят аломатлари бўлган тақдирда, унинг қилмиши жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилинади.

### **Инсон аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олиш (ЖК 133-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси қонунларига кўра, инсон аъзолари ёки тўқималари олди-сотди предмети бўлиши мумкин эмас.

ЖК 133-моддасининг **бевосита объекти** жамиятнинг нормал маънавий асосларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят **предмети** инсон аъзолари ёки тўқималари ҳисобланади.

**Объектив томондан** жиноят шахс тириклигида унинг розилигини олмасдан туриб ёки ўлганидан кейин яқин қариндошларининг розилигисиз, илмий ёхуд таълим ишлари учун кўчириб ўтказиш ёки бузилмайдиган ҳолда сақлаш (консервация) мақсадида мурданинг аъзолари ёки тўқималарини ажратиб олишда ифодаланади.

Қотиллик мурданинг аъзолари ёки тўқималарини кўчириб ўтказиш мақсадида содир этилганлиги аниқланса, айбдорнинг қилмиши ЖК 97-моддаси 2-қисми «н» банди ҳамда 25- ва **133-моддалар** билан ёхуд агар кўчириб ўтказиш учун аъзоларни ёки тўқималарни ажратиб олиш рўй берган бўлса, ЖК 97-моддаси 2-қисми «н» банди ва **133-модда** билан квалификация қилиниши лозим.

Кўчириб ўтказилгани ёки ўтказилмагани, сақлаб қўйилгани ёки сақлаб қўйилмаганидан қатъи назар, одамнинг аъзолари ёки тўқималари ажратиб олинган пайтдан бошлаб **жиноят тугалланган** деб ҳисобланади.

Ушбу ҳаракатлар:

а) тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда;

б) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса, **ЖК 133-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилинади.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасддан содир этилади.

Жиноятни содир этиш **мотивлари** айбдорни **ЖК 133-моддаси 1-қисми** билан жавобгарликка тортиш учун аҳамият касб этмайди. Жиноят трансплантация, консервация ёки илмий **мақсадларда** амалга оширилиши мумкин.

Мазкур **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган шахслар бўлиши мумкин, одатда улар тиббий ихтисосликка эга бўладилар.

### **Қабрни таҳқирлаш (ЖК 134-моддаси)**

ЖК 134-моддасида жавобгарлик белгиланган **жиноятнинг бевосита объекти** жамиятда мавжуд бўлган одоб-ахлоқ асосларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Жиноят **предмети** вафот этган одамларнинг мурдалари, уларнинг кўмилган жойлари, қабрлари, мозорлари ҳисобланади.

**Қабр** – ўлган одам ётган (ҳар хил анжомлар, кийим-кечак, тобут ва ҳоказо нарсалар бўлган) жойдир.

**Мозор** деганда, қабрни ва унинг устидаги тепаликни, ёдгорлик, панжара, гуллар, гулчамбарларни ва ҳоказоларни тушуниш лозим.

**Объектив томондан** жиноят қабрни ёки мурдани таҳқирлашда, шунингдек, мурдадаги, қабр устида ёки ичидаги нарсаларни олишда ифодаланади.

**Қабрни таҳқирлаш** деганда, унинг қовлаб ташланиши, қабр устидаги тошлар, ёдгорликлар, марҳумнинг хоки сақланаётган идишлар, панжараларнинг вайрон қилиниши, яшил ниҳолларнинг босиб-янчилиши, қабр тошларига беадаб ёзувлар ёзилиши ва ҳоказоларни тушуниш лозим.

**Мурдани таҳқирлаш** деганда, мурданинг, унинг алоҳида қисм-ларининг ташқарига чиқариб оlinиши, мурданинг таниб бўлмас ҳолга келтирилиши, унинг хўрланиши тушунилади.

**Мурдадаги, қабр устидаги ёки ичидаги нарсаларни олиш** қабрни таҳқирлашнинг кўринишларидан бири бўлиб, ана шу нарсаларнинг яширин ёки ошкора қўлга киритилишидан иборатдир.

Ушбу жиноят қабр устидаги ёки ичидаги нарсалар олинган ва айбдор уларни қўлга киритган пайтдан бошлаб тугалланган деб эътироф этилади.

**Субъектив томондан** жиноят **тўғри қасд** билан содир этилади. Айбдор қабрни таҳқирлаётганлигини англайди ва буни хоҳлайди. Жиноятнинг содир этилиш **мотиви** уни квалификация қилишда аҳамиятга эга эмас. Кўпгина ҳолларда, қабрни таҳқирлашда айбдор безорилик ниятлари ёки диний таассублар замирида (қандайдир маросим ўтказди) ҳаракат қилади.

Мазкур **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Жамоат жойларида жамоат тартиби қоидаларига қасддан ҳурматсизлик билдириш билан бирга содир этилган ўзганинг мулкига шикаст етказиш ёки нобуд қилиш, қабрни ёки мурдани таҳқирлаш ЖК 134-моддаси ва 277-моддаси 2-қисми «п» банди билан квалификация қилинади.

### **Одам савдоси (ЖК 135-моддаси)**

Одам савдоси – ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидан биридир. Ундан келадиган даромад гиёҳванд моддалар ва қурол савдосидан сўнг учинчи ўринда туради. Жиноятчиликнинг мазкур туридан келадиган даромаднинг йиллик айланмаси 7 млрд. АҚШ долларини ташкил этади.

Жинсий эксплуатация, мажбурий меҳнат, болалар меҳнатини эксплуатация қилиш айрим мамлакатларда шу даражада кенг тарқалганки, натижада ҳозирги кунда миллат генофондига, шу билан бирга миллий хавфсизликка жиддий хавф туғдирмоқда. Бундай

ҳолатда ҳар қандай маданияти ривожланган мамлакат мазкур жиноий фаолият тури билан кураш бўйича барча зарур чораларни кўриши лозим. Ўзбекистон ҳам бу борада истисно эмас.

Одам савдосининг **бевосита объектини** шахсининг шахсий эркинлиги, шаъни ва кадр-қимматини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ташкил этади. **Қўшимча объект** алоҳида квалификация қилинган таркибларда шахсининг ҳаёти ва соғлиғи дахлсизлигини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**ЖК 135-моддаси** тавсифловчи диспозицияга эга. Мазкур жиноят **объектив томондан** одам савдоси, яъни одамларни олиш-сотиш ёки уларни эксплуатация қилиш мақсадида ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилишда ифодаланади.

Одам савдоси шахс эксплуатациясининг бошланишидан қатъи назар, айбдор ЖК 135-моддаси 1-қисмида назарда тутилган ҳаракатлардан бирини содир этган пайтдан бошлаб, одамларни олиш-сотиш, уларни ёллаш, ташиш, топшириш, яшириш ёки қабул қилиш ҳаракатлари содир этилган пайтдан бошлаб **туғалланган** ҳисобланади.

**Одам савдоси** одамни олиш-сотиш, яъни уни сотувчига пул кўринишида маълум миқдордаги маблағ ёки бошқача мулкый эквивалент (кўчар ва кўчмас мулклар, мулкый характердаги даромадлар, мулкый ёки пул кўринишидаги қарздан воз кечиш ва бошқалар) бериш эвазига сотиб олувчи эгалигига топшириш ҳисобланади.

Одам савдосининг бир кўриниши одамларни бирор-бир фаолиятга, мазкур ҳолатда **эксплуатацияга** жалб қилишга қаратилган ҳаракатларда намоён бўлувчи одамларни ёллаш ҳисобланади (масалан, одамларни қидириш, хоҳловчиларни рўйхатга олиш, улар билан дастлабки келишув тузиш ва бошқ.). Одамни ёллаш фақат уни олиш-сотиш билан тугайди ва бу, қоида тариқасида, алдаш орқали амалга оширилади. Айбдор жабрланувчининг ўз хоҳишига кўра маълум бир фаолият билан шуғулланишига розилигини олмоқчи бўлганда ёллаш усули сифатида кўндириш мазкур ҳолатда камдан-кам ҳолларда қўлланилади.

Одамни ёллаш уни зўрлаш, кўрқитиш ёки мажбурлашнинг бошқача турларини қўллаш орқали амалга оширилса, келиб чиққан оқибатларнинг даражасидан қатъи назар, қилмиш **ЖК 135-моддаси 2- ёки 3-қисми** билан жавобгарликка тортилади.

Ёллаш ёлланаётган шахсининг розилигини олишга қаратилган ҳаракатлар амалга оширилган пайтдан бошлаб, шахс розилиги олинганидан қатъи назар, тугалланган ҳисобланади.

**Субъектив томондан** одам савдоси **тўғри қасд** билан содир этилади ҳамда қонунда кўрсатилганидек, одамларни эксплуатация қилиш **мақсадида** амалга оширилади.

**Одамларни эксплуатация қилиш** бошқа шахсларнинг танфурушлигини эксплуатация қилиш ёки жинсий эксплуатациянинг бошқа турлари, мажбурий меҳнат ёки хизматлар, кулчилик, унга ўхшаш анъаналар, эркисиз ҳолат ёки инсон аъзо ёки тўқималарини ажратиб олиш ҳисобланади.

**Бошқа шахсларнинг фоҳишафурушлигини эксплуатация қилиш ёки жинсий эксплуатациянинг бошқа турлари** деганда, жабрланувчининг шундай бир ҳолатга солиниши тушуниладики, натижада у айбдорнинг хоҳишига кўра жинсий алоқа қилиш, кимларнингдир жинсий эҳтиёжини ғайритабиий усулда қондириш ёки бошқа шахсларнинг хоҳишига кўра бошқа жинсий характерга эга бўлган ҳаракатларни бажаришга мажбурлиги тушунилади. Жинсий эксплуатациянинг бошқа турларига, жумладан, шахсдан порнографик нарсаларни тайёрлашда фойдаланишни тушуниш лозим.

**Мажбурий меҳнат ёки хизматлар** деганда, жабрланувчининг шундай бир ҳолатга солиниши тушуниладики, натижада у айбдорнинг хоҳишига кўра қайсидир меҳнат фаолияти билан шуғулланишга ёхуд у ёки бу хизматларни кўрсатишга (жинсий хизматлардан ташқари) мажбурлиги тушунилади. Шунини таъкидлаш лозимки, халқаро ҳуқуқда «зўрлаб ишлатиш ёки мажбурий меҳнат» тушунчалари мавжуд бўлиб, улар маълум бир шахсни маълум бир жазони қўллаш билан кўрқитиб, шахс ўзи бажаришга рози бўлмаган ишларни бажаришни талаб қилишни англатади».



**Қулликка ўхшаш одатлар** деганда, шахсдан уй хўжалигида, қурилиш ёки қишлоқ хўжалиги ишларида, мол боқишда, бола туғишда, касал ёки кексайган қариндошларга, болаларга қарашда фойдаланишни тушуниш лозим. Бундай анъаналар, одатда, оилавий ёки қариндошлик муносабатларидан келиб чиқади.

**Эрксиз ҳолат** қулликка ўхшаш ҳолат ҳисобланади. Унга мисол қилиб, тиламчилик қилиш учун фойдаланиладиган болалар ва ногиронларни тушунишимиз мумкин.

Юқорида таъкидланганидек, одам савдоси жиноят объектив томонига қиравчи ҳаракатлардан бирини бажарган пайтдан бошлаб, жиноий мақсаднинг амалга ошгани ва уларнинг натижасида маълум моддий оқибатларнинг келиб чиққанлигидан қатъи назар, тугалланган ҳисобланади. Шундай экан, бундай оқибатларнинг вужудга келиши ЖК Махсус қисмининг содир этилган аниқ қилмиш учун жавобгарликни назарда тутувчи тегишли моддаси бўйича ҳуқуқий жиҳатдан алоҳида баҳоланиши лозим:

- одам савдоси жабрланувчилари жинсий эксплуатация қилинганда ЖК 118-моддаси (Номусга тегиш) ёки ЖК 119-моддаси (Жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш) бўйича;

- агар жинсий эксплуатациянинг фоҳишалик билан шу-ғулланишга мажбурлаш шакли қўлланилган бўлса ЖК 121-моддаси (Аёлни жинсий алоқа қилишга мажбур этиш) билан;

- агар болалардан тиламчилик қилишда фойдаланилган бўлса ЖК 127-моддаси (Вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш) билан;

- агар **ЖК 135-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган трансплантат олиш мақсади амалга оширилган бўлса, ЖК 97-моддаси 2-қисми «н» банди (киши аъзоларини кесиб олиб, бошқа кишига қўчириш (трансплантат) ёки мурданинг қисмларидан фойдаланиш мақсадида) ёки ЖК 104-моддаси (Қасддан баданга оғир шикаст етказиш) билан.

Аммо, жинсий эксплуатациянинг порнографияда тасвирга туширишга мажбурлаш ёки жабрланувчини қулликка ўхшаш меҳнат қилиш (хизмат кўрсатиш)га мажбурлаш ҳаракатлари амалга оширилган бўлса, қилмишга ҳуқуқий баҳо бериш сезиларли даражада мураккаблашади. Ундан ташқари, шахсни жавобгарликка тортиш масаласи ҳам юзага келади. Бу амалдаги ЖКда мазкур қилмишлар учун жавобгарликни назарда тутувчи махсус жиноят таркибининг мавжуд эмаслиги билан боғлиқ. Бундай ҳолатларда айбдор ҳаракатларини қийнаш (агар кўзланган натижаларга эришиш учун айбдор эксплуатация қилинаётган шахсни муттасил равишда дўппослаган ёки ЖК 110-моддасидаги бошқа ҳаракатларни содир этган бўлса); зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш ёки ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш (агар жабрланувчи ўзининг эрксиз ҳолатига чидай олмай ўзини ўлдирган ёки ўлдиришга суиқасд қилганлиги аниқланса) ва бошқа ҳаракатлар учун жавобгарликка тортиш мумкин.

**ЖК 135-моддаси 1-қисмида** назарда тутилган жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо шахс ҳисобланади.

Агар қилмиш:

- а) ўғрилаш, зўрлик ишлатиш ёки зўрлик ишлатиш билан қўрқитиш ёхуд мажбурлашнинг бошқа шакллари қўллаш орқали;

- б) икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан;

- в) ожиз аҳволдалиги айбдорга аён бўлган шахсга нисбатан;

- г) айбдорга моддий жиҳатдан ёки бошқа жиҳатдан қарам бўлган шахсга нисбатан;

- д) тақроран ёки хавфли рецидивист томонидан;

- е) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

- ж) хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда;

- з) жабрланувчини Ўзбекистон Республикасининг Давлат чегарасидан олиб ўтиш ёки уни чет элда қонунга ҳилоф равишда ушлаб турган ҳолда;

- и) қалбаки ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда, худди шунингдек, жабрланувчининг шахсини тасдиқловчи ҳужжатларни олиб қўйган, яширган ёхуд йўқ қилиб юборган ҳолда;

к) киши абзоларини кесиб олиб, бошқа кишига кўчириш (трансплантат) мақсадида содир этилган бўлса **ЖК 135- моддаси 2-қисми** бўйича жавобгарликка тортилади.

**ЖК 135-моддаси 3-қисмида** одам савдоси билан боғлиқ қуйидаги қилмишлар учун жиноий жавобгарлик назарда тутилган:

а) ўн саккиз ёшга тўлмаганлиги айбдорга аён бўлган шахсга нисбатан содир этилган бўлса;

б) жабрланувчининг ўлимига ёки бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса;

в) ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса;

г) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб содир этилган бўлса.

### **Аёлни эрга тегишга мажбур қилиш ёки унинг эрга тегишига тўсқинлик қилиш (ЖК 136-моддаси)**

Мазкур **жиноятнинг бевосита объекти** аёл кишининг эрки ва кадр-қиммати, унинг эрга тегиш ёки эри билан бирга яшашда давом этиш масаласини мустақил ҳал қилиш эркинлигини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Жиноят объектив томондан** аёлни эрга тегишга ёки никоҳда яшашни давом эттиришга мажбур қилиш ёхуд аёлнинг эркига хилоф равишда у билан никоҳда бўлиш учун ўғрилаш, шунингдек, аёлнинг эрга тегишига тўсқинлик қилишдан иборатдир.

Аёлни унинг хоҳиш-иродасига қарши никоҳдан ўтиш учун ўғрилаш ҳам ЖК 137-моддаси (Одам ўғрилаш) билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилинмайди. Жабрланувчини у билан никоҳдан ўтиш мақсади бўлмай туриб ўғрилаш эса, ЖК 137-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

Аёл киши, урф-одатга кўра, никоҳдан ўтиш учун ўғриланган бўлиб, бунга ўғирланган аёлнинг ўзи розилик берган бўлса, ЖК 136-моддасида назарда тутилган жиноятнинг таркиби мавжуд бўлмайди.

Ўғриланган шахс 16 ёшга тўлмаган ва айбдор буни била туриб унинг розилиги билан жинсий алоқа қилган ёхуд жинсий эҳтиёжини ғайритабиий усулда қондирган ҳолларда айбдорнинг қилмиши ЖК 136- ва 128-моддалари билан жиноятлар жами бўйича квалификация қилинади.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасддан содир этилади. Айбдор аёлни эрга тегишга мажбурлаётганлигини ёки эрга тегишига тўсқинлик қилаётганлигини англайди ва ўз мақсадига эришишни хоҳлайди. Мазкур жиноятнинг содир этилиш мотиви турли хил бўлиб (масалан, ўч олиш, рашк, тамагирлик ва бошқ.), жиноятни квалификация қи-лишда аҳамиятга эга эмас.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай шахс бўлиши мумкин. Аксарият ҳолларда, аёлнинг ота-онаси, бошқа қариндошлари, куёв бўлмиш шахс жиноят-нинг субъекти бўлиб чиқади.

### **Одам ўғрилаш (ЖК 137-моддаси)**

Одам ўғрилашнинг **бевосита объекти** одамларнинг истаган ерда бўлиш эркинлигини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Мазкур жиноий қилмишнинг **факультатив объекти** жабрланувчининг ҳаёти ёки соғлиғи хавфсизлиги бўлиши мумкин.

**Объектив томондан** жиноят ЖК 245-моддаси (Шахсни гаров сифатида тутқунликка олиш)да назарда тутилган аломатлар мавжуд бўлмаган ҳолда одам ўғрилашда ифодаланади.

**Одамни ўғрилаш** деганда, одамни яширинча, ошкора ёки алдаш ёхуд ишончини суиистеъмол қилиш йўли билан ушлаш ва кейинчалик уни доимий яшаш жойидан бошқа ўғриланган одам зўрлик ишлатиб муайян мақсадда ушлаб туриладиган айбдор истаган жойга жойлаштириш тушунилади.

Агар одам ўғрилаш вақтида жабрланувчининг баданига енгил ёки ўртача оғир шикаст етказилган бўлса, қилмиш жабрланувчининг соғлиғига шикаст етказганлик учун жавобгарлик назарда тутилган моддалар бўйича қўшимча квалификацияни талаб қилмайди, жиноят ЖК 137- моддаси 1-қисми билан баҳоланади.

Айбдорлар ҳаракатларини ЖК 137-моддаси бўйича квалификация қилишда, шунингдек, ўғирланган шахс ушлаб турилган жой (турар жой ёки турар жой бўлмаган иншоот, автотранспорт воситаси, маҳаллий ер участкаси) ва у ушлаб турилган муддат аҳамиятга эга эмас.

Агар «жабрланувчи» «ўғри» билан келишиб, ўз турар жойини тарк этса ва ўзининг озод қилиниши учун «ўғри» ундан пул сўраса, қилмиш ЖК 137-моддаси билан квалификация қилинмайди. Мазкур ҳолатларда жиноятнинг объектив томони – шахсни эгаллаб олиш, зўрлик билан ушлаб туриш ва кўчириш мавжуд бўлмай, товламачилик (ЖК 165-моддаси) ёки фирибгарлик (ЖК 168-моддаси) жиноятларининг таркиби мавжуд бўлади.

Шунингдек, шахснинг ўз боласи ёки фарзандликка олинган боласини бошқа ота-онаси ёки яқин қариндошлари қўл остидан уларнинг хоҳиш-иродасига қарши олиш одам ўғрилаш сифатида баҳоланиши мумкин эмас.

Одам эркинлигидан маҳрум қилинган пайтдан эътиборан жиноят тугалланган деб ҳисобланади. Ўғирланган одамнинг озодликка қандай чиққанлиги — ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан озод қилинганлиги ёки ўғриларнинг ўзлари томонидан қўйиб юборилганлиги қилмишни ЖК 137-моддаси билан квалификациясига таъсир кўрсатмайди.

**Субъектив томондан** одам ўғрилаш **тўғри қасд** билан содир этилади.

Агар айбдор одам ўғрилаш орқали моддий жиҳатдан бойиш ёки моддий харажатлардан қутулишни ёхуд жиноятни содир қилишда бошқа паст ниятларда (жинсий ниятлар, жабрланувчи ёки унинг яқин қариндошларига маънавий ва моддий зарар етказиш ва бошқ.) ҳаракат қилса, қилмиш ЖК 137-моддаси 2-қисми «б» банди билан квалификация қилиниши лозим.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 14 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Одам ўғрилашда:

а) вояга етмаган шахс ўғирланган бўлса;

б) жиноят тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда содир этилган бўлса;

в) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилган бўлса;

г) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан содир этилган бўлса, айбдорнинг қилмиши **мазкур модданинг 2-қисми** билан квалификация қилинади.

Агар айбдор болани ўғрилаб, уни алмаштириб қўйган бўлса ва бунда тамагирлик ёки бошқа паст ниятни кўзлаган бўлса, унинг қилмиши ЖК 124-моддаси ва 136-модданинг 2-қисми «а», «б» бандлари билан жиноятларнинг жами бўйича квалификация қилиниши лозим.

Одам ўғрилаш:

а) ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган;

б) оғир оқибатларга олиб келган бўлса, айбдор шахс ЖК 137-моддаси 3-қисми билан жавобгарликка тортилади.

### **Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш (ЖК 138-моддаси)**

Мазкур жиноятнинг **бевосита объекти** жабрланган шахснинг шахсий (жисмоний) эркинлигини кафолатловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Кўпгина ҳолларда, қўшимча объект сифатида шахснинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлиги намоён бўлади.

**Жиноятнинг объектив томони** зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда шахсни ҳаракат қилиш эркинлигидан маҳрум этиш, жабрланувчига нисбатан жисмоний ёки руҳий

зўрлик ишлатиб, одамни унинг хоҳиш-иродасига қарши маълум бир жойда мажбуран ушлаб туриш мақсадида жабрланувчини банди қилиш, унга уйқу дорисини бериш, одамни алдаш йўли билан ўзи киришни истамаган хонага олиб кириш ва ҳоказолар, унинг қаерда бўлишини эркин танлаш ҳуқуқини чеклаш каби хатти-ҳаракатларни содир этишда ифодаланади. Жабрланувчига нисбатан жисмоний ва руҳий зўрлик (жабрланувчининг қаршилигини енгиш мақсадида уни боғлаш, уйқу дориси бериш, кишан билан қўзғалмай-диган жисмларга бириктириш; жабрланувчи ёки унинг яқин қариндошларига нисбатан зўрлик ишлатиш билан ёки мулкни нобуд қилиш билан қўрқитиб бинога қамаб қўйиш) қўлланилиши мумкин.

Жабрланувчи ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилинган пайтдан эътиборан жиноят тамом бўлган деб ҳисобланади. Озодликдан маҳрум қилишнинг муддати айбдорларнинг ЖК 138-моддаси бўйича жавобгарлигига таъсир қилмайди.

Жиноят **субъектив томондан тўғри қасд** билан содир этилади. Жиноятнинг содир этилиш мотиви ва ундан кўзланган мақсад жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди. Жиноят жабрланувчини маълум ҳаракатларни бажаришга мажбурлаш мақсадида уни қўрқитиш учун содир этилиши мумкин. Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш безорилик ниятлари ёки ўч олиш мақсадида содир этилиши мумкин.

Ушбу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахслар бўлиши мумкин. Мазкур жиноятни содир этган мансабдор шахслар иш ҳолатларидан келиб чиқиб, ҳокимият ёки мансаб ваколатларини суиистеъмол қилганликлари учун (ЖК 205-моддаси), ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиққанлик учун (ЖК 206-моддаси) ёки одил судловга қарши жиноятлар, масалан, қонунга хилоф равишда ушлаб турганлик ёки қамоқда ушлаганлик учун (ЖК 234-моддаси) жавобгарликка тортиладилар.

Зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда озодликдан маҳрум қилиш қуйидаги ҳолатларда **ЖК 138-моддаси 2-қисми** билан квалификация қилинади:

- а) жисмоний азоб бериш билан;
- б) ҳаёт ёки соғлиғи учун хавфли бўлган шароитда ушлаб туриш билан.

Агар жабрланувчига бундай таъсир кўрсатиш одам ўлимига сабаб бўлса ва бунда ЖК 97-моддаси 2-қисми «ж» банди аломатлари бўлмаса, қилмиш ЖК 138-моддаси 2-қисми «б» банди ва 102-моддаси билан квалификация қилиниши лозим.

### Тухмат (ЖК 139-моддаси)

Тухмат қилишнинг **бевосита объекти** шахснинг шаъни ва кадр-қиммати ҳурмат қилинишини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ёки бошқача қилиб айтганда, шахсга ва унинг фаолиятига жамият томонидан баҳо бериш ҳисобланади. **Қўшимча объект сифатида** фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғи хавфсизлиги намоён бўлиши мумкин.

**Шаън** – бу жамиятнинг объектив фикри, шахснинг ижтимоий баҳоси.

**Кадр-қиммат** – мазкур хусусиятнинг шахс онгида акс этиши, яъни жамиятнинг объектив фикри асосида унга баҳо берилиши.

**Объектив томондан** тухмат ёлғонлигини била туриб, бошқа шахсни шарманда қиладиган уйдирмаларни тарқатишда ифодаланади. Бунда агар шахсга айнан шу қилмиши учун унга нисбатан маъмурий жазо қўлланилганидан сўнг бир йил ичида шу қилмишни содир этса, ЖК 139-моддаси 1-қисми билан жавобгарликка тортилади.

ЖК 139-моддаси 1-қисмида тухматнинг барча зарурий белгилари санаб ўтилган: айбдор тарқатилаётган маълумотлар **ёлғонлигини** билган бўлиши, тарқатилган маълумотлар ҳақиқатга тўғри келмайдиган ва **шарманда қилувчи**, яъни жабрланувчининг шаъни ва кадр-қимматини камситувчи бўлиши лозим.

Башарти айбдор бошқа шахс ҳақида уни шарманда қилувчи, **аммо ҳақиқатга тўғри келадиган** маълумотларни тарқатган бўлса, уни тухматда айблаб, жавобгарликка

тортиб бўлмайди. Худди шундай агар айбдор томонидан тарқатилган маълумотлар ёлгон бўлмаса, тухмат жиноятининг таркиби мавжуд бўлмайди.

Тухмат қилувчи маълумотлар маълум бир фактлар, воқеа-ҳодисалар, ҳолатларга тегишли бўлиши керак. Масалан, кимнидир фирибгар деб айтиш алдаш ёки ишончни суиистеъмол қилиш фактини кўрсатган ҳолда амалга оширилиши лозим. Акс ҳолда, мазкур ҳаракат тухмат сифатида баҳоланади.

Аниқ фактларни кўрсатмаган ҳолда умумий характердаги маълумотларни айтиш ҳақорат ҳисобланади.

Тухмат қилувчи маълумотларнинг учинчи асосий белгиси унинг маълум бир вақтга тегишли эмаслиги, яъни тухмат келаси замонда эмас, балки ўтган ва ҳозирги замон тўғрисидаги маълумотларда ифодаланган бўлиши лозим. Келаси замонда бўлиши мумкин бўлган ҳаракатларни айтиш ҳақорат таркибини ташкил қилади. Масалан, шахс кимгадир унинг одам ўлдиришга қодирлигини айтиши.

Ёлгонлигини била туриб бошқа шахсни шарманда қиладиган уйдирмаларни **тарқатиш** деганда, уларнинг ҳеч бўлмаганда бир шахсга маълум қилинишини тушуниш зарур.

Уйдирмаларни тарқатиш усули ҳар хил бўлиши мумкин. Масалан, оғзаки, ёзма, бирор тасвир кўринишидаги лавҳа ва ҳоказо.

Тухмат жинояти айбдор томонидан била туриб ёлгон маълумотларни ҳеч бўлмаганда бир шахсга етказганда **туғалланган** ҳисобланади.

**Субъектив** томондан тухмат фақат **тўғри қасд** билан содир этилади. Жиноятнинг **мотив ва мақсади** турлича бўлиши мумкин ва бу ҳолат қилмишнинг квалификациясига таъсир кўрсатмайди. Истисно тариқасида, агар шахс тамагирлик ёки бошқа паст ниятларда жиноят содир этган бўлса, қилмиш ЖК 139-моддасининг 3-қисми «г» банди бўйича жавобгарликка тортилади.

Бу **жиноятнинг субъекти** 16 ёшга тўлган ҳар қандай ақли расо шахс бўлиши мумкин.

Агар тухмат қилиш нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёхуд оммавий ахборот воситалари орқали содир этилган бўлса, қилмиш ЖК 139-моддаси 2-қисми билан квалификация қилинади.

**ЖК 139-моддаси 3-қисми** билан қуйидаги ҳолларда жавобгарлик келиб чиқади:

- а) оғир ёки ўта оғир жиноятлар содир этишда айблаб;
- б) оғир оқибатлар келиб чиқишига сабаб бўлган ҳолда;
- в) хавфли рецидивист томонидан;
- г) ғаразғўйлик ёки бошқа паст ниятларда қилинган бўлса.

ЖК 139-моддаси 3-қисми «а» бандида назарда тутилган тухматни ёлгон хабар бериш (ЖК 237-моддаси) ва ёлгон гувоҳлик беришдан фарқлаш лозим. Тухмат жиноятининг бевосита объекти жабрланувчининг шаъни ва кадр-қиммати ҳисобланади, ёлгон гувоҳлик бериш жиноятининг бевосита объекти эса одил судлов фаолиятини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ёлгон хабар беришда, тухматдан фарқли равишда маълумотлар нафақат ўтмиш ва ҳозирги вақтга, балки келажакка оид ҳам бўлиши мумкин. Масалан, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига шахсни жиноятга тайёргарлик кўраётганлиги ҳақида хабар бериш. Асосийси, ёлгон хабар бериш ва гувоҳлик беришда, ёлгон маълумотлар жиноят ишини кўзғатиш ва тегишли ҳукм чиқариш ваколатига эга бўлган органга берилади. Ёлгон хабар бериш ва гувоҳлик беришда айбдорнинг қасди жабрланувчини жиноий жавобгарликка жалб қилишга, яъни уни судда айбли деб топишга қаратилган бўлади, тухмат эса унинг шаъни ва кадр-қимматини камситишга қаратилади. Ҳақоратдан эса, тухмат била туриб ёлгон ва шарманда қилувчи маълумотларни тарқатиши билан фарқ қилади.

### **Ҳақорат қилиш (ЖК 140-моддаси)**

Жиноятнинг **бевосита объекти** инсон ўзга шахснинг шаъни, қадрини ҳурмат қилинишини кафолатловчи, ўз шахсининг қадрини субъектив англашини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисоб-ланади. Факультатив объект сифатида ҳақоратланган инсоннинг соғлиғи кўрсатилиши мумкин.

**Объектив томондан** ҳақорат шахснинг шаъни ва қадрини номаъқул кўринишда ерга уриш ҳисобланади. Шу билан бирга жавобгарлик ЖКнинг 140-моддаси 1-қисми билан йил давомида худди шундай ҳаракатлар учун маъмурий жавобгарликка тортилгандан юзага келади.

**Ҳақорат** – бу жабрланувчи шахснинг номаъқул кўринишдаги салбий баҳоси бўлиб, шахснинг шаъни ва кадр-қимматини ерга уради, унинг маънавий қиёфасини ҳам атрофидагилар назарида, ҳам ўзининг назарида поймол қилади.

Ҳақорат турли кўринишларда ва усулларда намоён бўлади. У фақат оғзаки, ёзма, бевосита тегмасдан тана ҳаракатлари орқали (жабрланувчи тарафга қараб туфлаш, хунук қилиқлар билан ва ҳ.к.) ва бевосита тегиш билан тана ҳаракатлари орқали, лекин жабрланувчига жисмоний зарар етказмасдан (итариб юбориш, кийимларини йиртиш ва ҳ.к.) содир этилиши мумкин. Кўпчилик ҳолларда, ҳақорат бевосита рўй беради, лекин у билвосита ҳам бўлиши мумкин. Бундай ҳолларда, 140-модда бўйича жавобгарлик фақат айбдор жабрланувчига ҳақоратлари етиб боришига ишонган тақдирдагина қўлланилиши мумкин.

Шахснинг шаъни ва кадр-қимматини **тахқирлаш** деганда, инсонга нисбатан салбий баҳо берилиши тушунилади ва ҳақоратнинг таркиби учун бу баҳоларнинг ёлғон ёки ростлиги аҳамиятсиздир.

Ҳақоратли ибораларнинг таркиби турлича бўлиши мумкин, бу ҳақорат қилувчининг «ихтирочилигига» боғлиқ. Қоида бўйича, шахснинг номаъқул кўринишда баҳоланиши цензурага зид тарзда гапирилишдан иборат бўлади. Шуни ёдда тутиш керакки, ҳақорат доимо айнан бир кишига қаратилган бўлади. Манзилсиз айтилган уятсиз сўз ва сўкинишлар безорилик сифатида квалификация қилиниши мумкин.

ЖКнинг 140-моддасига биноан шахснинг шаъни ва кадр-қимматини таҳқирлашга қаратилган уятсиз ҳаракатларни содир этилган вақтидан бошлаб, жабрланувчига нисбатан зарар етган ёки етмаганлигидан қатъи назар, жиноят **туғалланган** ҳисобланади.

**Субъектив** жиҳатдан ҳақорат фақатгина **тўғри қасддан** содир этилиши мумкин. Айбдор жабрланувчининг шаъни ва кадр-қимматини ножўя усулда поймол этаётганини билади ва шуни хоҳлайди. Ҳақоратнинг **мотиви** турлича бўлиши мумкин ва содир этилган жиноятнинг квалификациясига таъсир этмайди, безорилик мотиви бундан мустасно.

Жиноятнинг субъекти – 16 ёшга тўлган ақли расо, жисмоний шахс.

Нашр қилиш ёки бошқача усулда кўпайтирилган матнда ёки оммавий ахборот воситалари орқали ҳақорат қилинганда, айбдор ЖКнинг 140-моддаси 2-қисмига биноан жавобгарликка тортилади.

**ЖКнинг 140-моддаси 3-қисми** билан жавобгарликка тортиш қуйидаги ҳолатда вужудга келади:

а) жабрланувчининг ўз хизмат ёки фуқаролик бурчини бажариши муносабати билан боғлиқ бўлса;

б) хавфли рецидивист ёки тухмат қилганлиги учун илгари судланган шахс томонидан қилинган бўлса.

Ҳақоратни безориликдан ажратиш керак ва бу ерда мотив ва мақсад ҳақоратнинг содир этилишида асосий роль ўйнайди. Қасддан безорилик мақсадида нолойиқ кўринишда шахс шаъни ва кадр-қимматини таҳқирлаш (қоида бўйича, жамиятда айбдор томонидан одоб-ахлоқ қоидаларининг бузилиши) бошқа зарур белгилар мавжудлигида ЖКнинг 277-моддаси (Безорилик) билан квалификация қилинади ва ЖКнинг 140-моддаси бўйича қўшимча квалификация қилишни талаб этмайди.

## **Фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш (ЖК 141-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасида «Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, этники, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенглиги» белгиланган.

Жиноятнинг **бевосита объекти** фуқаронинг шахсий ҳуқуқларини амалга ошириши борасидаги ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томондан** жиноят фуқароларнинг жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, шахсий ёки ижтимоий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда, ҳуқуқларининг бевосита ёки билвосита бузилиши ёки чекланишида намоён бўлади.

**Фуқароларнинг ҳуқуқларини бевосита ёки билвосита бузиш** ёки чеклаш ёхуд фуқароларга бевосита ёки билвосита имтиёзлар бериш дейилганда, дискриминация, фуқароларнинг бирини бошқасидан устун қўйиш тушунилади. Дискриминация, яъни муайян бир шахснинг жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, шахсий ёки ижтимоий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда давлат, жамият, маданий ишлар ёхуд бошқа фаолиятда иштирок этиши учун тўсқинлик қилиш ёки ўз ҳуқуқ ва эркинликларидан фойдаланишига ёки уларни амалга оширишига тўсқинлик қилишда намоён бўлади.

Масалан, ишдан бўшатиш, рўйхатга олишдан бош тортиш, ишга олишда, ўқишга киришда ирқи, жинси, миллатидан келиб чиқиб ва ҳоказо. Қўрилаётган жиноят ҳаракат орқали ҳам, ҳаракатсизлик орқали ҳам содир этилиши мумкин.

**Субъектив томондан** фуқароларнинг тенг ҳуқуқлилигини бузиш қасддан содир этилган жиноятдир. Қасд тўғри ёки эгри бўлиши мумкин. Бунда аниқ мақсад бўлмаслиги мумкин. Асосийси жиноятнинг мотивидир, шунингдек, ЖК 141-моддаси 1-қисмида кўрсатилган вазиятлардан бирини, жабрланувчига нисбатан тааллуқли ҳаракатни айбдор томонидан содир этилишидир.

Жиноятнинг **субъекти** – 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс. Жиноят субъекти мансабдор шахс бўлган ҳолларда содир этилган жиноят зарур бўлганда мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш (ЖК 205-моддаси), ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш (ЖК 206-моддаси) деб ЖКнинг Махсус қисми тегишли моддаси билан қўшимча равишда квалификация қилиниши зарур.

Айбдорнинг жинояти, агар тенг ҳуқуқлилигининг бузилиши зўрлик ишлатиб содир этилган бўлса, ЖКнинг 141-моддаси 2-қисми билан квалификация қилинади.

## **Фуқароларнинг турар жойи дахлсизлигини бузиш (ЖК 142-моддаси)**

Турар жой дахлсизлиги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси билан кафолатланади, яъни Конституциянинг 27-моддасида «ҳеч ким қонун назарда тутган ҳоллардан ва тартибдан ташқари бировнинг турар жойига кириш, тинтув ўтказиш ёки уни кўздан кечириши мумкин эмас», деб қайд этилган.

Жиноятнинг **асосий бевосита объекти** бўлиб фуқароларнинг турар жой дахлсизлиги бўйича конституциявий ҳуқуқини таъминлайдиган ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. Қўшимча объект сифатида, шахсий дахлсизлик, соғлиқ, шахсий эркинликни таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томони** турар жойга унда яшовчилар эркига ҳилоф равишда зўрлик ишлатиб ғайриқонуний бостириб киришдан иборатдир.

Турар жойга унда яшовчиларнинг эркига ҳилоф равишда зўрлик ишлатиб ғайриқонуний бостириб кирилганда ЖК 142-моддаси билан жиноий жавобгарлик келиб

чиқади. Ғайриқонуний бостириб кириш зўрлик ишлатмасдан содир этилган ҳолатда айбдорнинг ҳаракатлари жиноий жавобгарликка тортилмайди.

Жиноят зўрлик ишлатиб турар жойга бостириб кирилган вақтидан бошлаб вужудга келган оқибатлардан қатъи назар, **тамомланган** деб топилади.

**Субъектив томондан** жиноят тўғри қасд билан содир этилади. Айбдор ўзининг зўравонлик ҳаракатлари билан фуқароларнинг уй-жойга бўлган конституциявий ҳуқуқларини бузаётганини англайди ва буни хоҳлайди.

Ушбу жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Турар жойга унда яшовчиларнинг эркига хилоф равишда зўрлик ишлатиб ғайриқонуний равишда бостириб кириш мансабдор шахс томонидан содир этилганда, унинг ҳаракатлари ЖК 206-моддаси бўйича квалификация қилинади.

Бировнинг мол-мулкани талон-торож қилиш мақсадида турар жойга кириш ўзгалар мол-мулкани ўғирлаганлик учун жавобгарликни назарда тутадиган тегишли моддалар доирасига киради ва ЖК 142-моддаси билан қўшимча баҳолашни талаб қилмайди.

### **Хат-ёзишмалар, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларнинг сир сақланиши тартибини бузиш (ЖК 143-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 27-моддасига мувофиқ, ҳар бир фуқаро ёзишмалар ва телефон сўзлашувлари сири ҳуқуқига эга. ЖК 143-моддаси фуқароларнинг ушбу ҳуқуқдан фойдаланишининг жиноий-ҳуқуқий кафолати ҳисобланади.

Фуқароларнинг хат-ёзишмалари, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари ёки бошқа хабарларни сир сақлаш ҳуқуқидан фойдаланишни таъминловчи ижтимоий муносабатлар жиноятнинг **бевосита объекти** бўлиб ҳисобланади.

**Объектив томондан** ЖКнинг 143-моддасида назарда тутилган жиноят хат-ёзишмалари, телефонда сўзлашув, телеграф хабарлари сир сақлаш тартибини бузганда худди шундай қилмиш учун маъмурий жавобгарликка тортилгандан сўнг юзага келади.

Ушбу ҳолатда тартибни **бузиш**, маълумот эгасининг розилигисиз ёки қонуний сабабларсиз (жиноят ишининг қидируви юзасидан суд ажрими ёки прокурор санкцияси) телефон, факс, электрон почта орқали келиб тушадиган хатнинг, телеграмманинг, аудио маълумотларнинг ва бошқа хабарларнинг мазмуни билан танишишда намоён бўлади.

ЖПКнинг 166-моддаси (Почта-телеграф жўнатмалари арести) ва 167-моддаси (Почта-телеграф жўнатмаларини кўздан кечириш ва олиш) асосида почта-телеграф жўнатмаларини олиш, бу жўнатмаларни кўздан кечириш, очиш ҳолатлари фақатгина прокурор санкцияси ёки суд ажримига кўра амалга оширилиши мумкин. Телефон сўзлашувларини ёки бошқа алоқа воситаларида олиб борилаётган мулоқот-ларни эшитиш ҳам прокурор санкцияси ёки суд ажрими билан амалга оширилиши лозим (ЖК 143-моддаси 3-қисми).

Хат-ёзишмалари, телефон сўзлашувлари, ёки бошқа ёзишмалар билан рухсатсиз танишишни бошлаш вақтидан бошлаб жиноят **тамомланган** деб топилади.

**Субъектив томондан** ЖКнинг 143-моддасида назарда тутилган жиноят қасддан содир этилади. Шахс бегона шахснинг хат-ёзишмалари ва бошқа маълумотлар билан танишаётганда, бегона телефон сўзлашувларини эшитаётганида фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқини поймол этаётганини билади ва шуни хоҳлайди.

Жиноятни квалификация қилишда унинг **мотив** ва **мақсади** аҳамият касб этмайди, лекин жазо тайинланаётганда эътиборга олиниши керак. Кўп ҳолларда жиноятнинг мотиви оддий одамий қизиқувчанликдан келиб чиқади.

Кўрилаётган жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс бўлади.



### Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 144-моддаси)

Конституциянинг 35-моддасига кўра, «Ҳар бир шахс бевосита ўзи ва бошқалар билан биргаликда ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.

Аризалар, таклифлар ва шикоятлар қонунда белгиланган тартибда ва муддатларда кўриб чиқилиши шарт».

Фуқароларнинг ариза, таклиф ва шикоятлари билан ваколатли давлат органларига муассасалар, халқ вакилларига мурожаат қилишини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ЖК 144-моддасида назарда тутилган жиноятнинг **асосий бевосита объекти** бўлиб ҳисобланади. Содир этилган жиноят натижасида қандай зарар етказилишига қараб, фуқаронинг кадр-қиммати, шахсий, мулк ҳуқуқини таъминловчи ижтимоий муносабатлар қонунчилик бузилишининг қўшимча объекти ҳисобланади.

Ушбу жиноят **объектив томондан** мурожаатни кўриб чиқишдан сабабсиз бош тортиш, мурожаатни кўриб чиқиш муддатларини узрли сабабларсиз бузиш асосида қонунга зид қарор қабул қилиш ёхуд фуқароларнинг шахси, ҳаётига доир маълумотларни ошкор этиш, шунингдек, фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларини, фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки жамият ва давлат билан муҳофаза этиладиган манфаатларига жиддий зарар етказадиган ҳолда бузиш ҳисобланади.

Фуқаролар, жамият ва давлатнинг қонун билан муҳофаза этиладиган манфаатларига ва ҳуқуқларига жиддий зарар етказилган вақтдан бошлаб, жиноят **тамом бўлган** деб топилади (ЖК 144-моддаси 1-қисми).

Фуқарони давлат органига, корхона, муассаса, ташкилот ёки жамият бирлашмасига мурожаат қилганлиги ёки мурожаатда баён этилган танқиди, шунингдек, бошқача шаклда танқид қилганлиги учун мансабдор шахс томонидан **таъқиб қилиниши ЖК 144-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** бўлиб ҳисобланади. Масалан, ноқонуний равишда ишдан бўшатиш, асоссиз равишда кам маошли ишга ўтказиш, қонуний имтиёзлардан маҳрум қилиш ва ҳоказо.

ЖК 144-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят **субъектив томондан тўғри** ёки **эгри** қасддан содир этилиши мумкин.

Жиноятни квалификация қилиш учун фуқароларнинг мурожаати ҳақидаги қонунчиликни бузиш **мотиви** ва **мақсади** аҳамиятсиздир.

ЖК 144-моддаси 1-қисми бўйича жиноятнинг **субъекти** 18 ёшга тўлган, ақли расо жисмоний шахс, давлат муассасаларида ёки ўзини ўзи бошқариш органларида хизмат лавозимига эга бўлган шахс, яъни махсус субъект аломатларига эга бўлиши керак. ЖК нинг 144-моддаси 2-қисми бўйича эса фақатгина мансабдор шахс субъект бўлиши мумкин.

### Виждон эркинлигини бузиш (ЖК 145-моддаси)

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасига кўра, ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди.

Виждон эркинлигини бузиш жиноятининг **асосий бевосита объекти** Конституция билан кафолатланган виждон ва эътиқод эркинлигини, диний ташкилотларнинг қонуний фаолиятини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади. **Қўшимча бевосита объект** бўлиб фуқаролар соғлиғи ҳимояси бўйича ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

ЖК 145-моддаси жиноят таркибининг учта турини назарда тутди.

**Объектив томондан** ЖК 145-моддаси 1-қисмида назарда тутилган жиноят диний ташкилотнинг қонуний фаолиятига ёки диний маросимларни ўтказишга тўсқинлик қилишда намоён бўлади.

**Диний маросимлар** деганда, диний таълимот, тоат-ибодат қилиш ва бошқа урф-одатлар (масалан, чўқинтириш, суннат қилиш, никоҳ ўқитиш, дафн маросими ва ҳоказо) ни, маълум бир тимсолий ҳаракатларни кўпчилик билан амалга оширишни тушуниш лозим.

ЖК 145-моддаси 2-қисмида назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони**га вояга етмаган фуқароларни ўз хоҳишига қарши, ота-оналари ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар хоҳишига қарши диний ташкилотларга жалб қилиш ҳамда диний таълимотларини ўргатиш киради.

ЖКнинг 145-моддаси 3-қисмида назарда тутилган виждон эркинлигини бузишнинг объектив томони диний фаолиятнинг:

- фуқароларнинг ўз фуқаролик ҳуқуқларини амалга оширишлари ёки фуқаролик бурчларини бажаришларига (масалан дам олиш ҳуқуқи, касбий бурч, ота-оналар бурчи ва ҳоказо) тўсқинлик қилиш;

- мажбурий бадаллар йиғиш ва диндорлардан пул йиғиш ёки инсон шаънини ва қадрини поймол қилувчи чораларни қўллаш (масалан, диний маросимларга фақат моддий хисса қўшиш, қурбонлик қилиш шарти билан қатнашишга рухсат бериш, у ёки бу диний қонун-қоидаларни бузганларга нисбатан «Жарима санкцияларини» қўллаш ёки шахс шаъни, кадр-қимматини поймол қилиш даражасида муомала қилиш);

- диний таълимот олиш ва фуқаро томонидан динга бўлган муносабати, динга эътиқод қилиши ёки қилмаслиги, диний маросимлар ва тадбирларда иштирок этиши ёки иштирок этмаслигига мажбурлаш (бу ҳолатда мажбурлаш қоида бўйича жабрланувчига рухий таъсир ўтказиш, кўндириш, таҳдид қилиш ёки кўрсатилган амалларни бажаришга мажбур бўладиган шароит яратиш йўли билан амалга оширилади);

- баданга енгил ёки ўртача оғир шикаст етишига олиб келадиган диний маросимларни (масалан, инсоннинг бирор аъзосига озор бериш, узоқ вақт очликда сақлаш ёки ЖКнинг 105- ёки 109-моддаларида назарда тутилган оқибатларга олиб келган қийноқни амалга ошириш) ўтказишни ташкил қилиш билан изоҳланади.

**Субъектив томондан** ЖКнинг 145-моддасида назарда тутилган жиноят **тўғри қасдан** содир этилади.

Жиноятни квалификация қилиш учун **мотив** ва **мақсад** аҳамиятга эга эмас.

Жиноятнинг **субъекти** 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс турли усуллар билан фуқароларнинг виждон эркинлиги ва эътиқод қилиш ҳуқуқини бажаришга ўз лавозимидан фойдаланган ҳолда тўсқинлик қилса, унинг ҳаракатларини аниқ ҳолатдан келиб чиқиб ЖК 205-моддаси «Ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш» ва 206-моддаси «Ҳокимият ёки мансаб ваколати доирасидан четга чиқиш» бўйича квалификация қилиш лозим.

### **Сайлов ёки референдум ташкил қилиш, уларни ўтказиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш (ЖК 146-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 9-моддасига биноан: «Жамият ва давлат ҳаётининг энг муҳим масалалари халқ муҳокамасига тақдим этилади, умумий овозга (референдумга) қўйилади. Референдумни ўтказиш тартиби қонун билан белгиланади.

Жиноятнинг **бевосита объекти бўлиб**, фуқароларнинг ҳам актив, ҳам пассив сайлов ҳуқуқидан, референдумда иштирок этиш ҳуқуқи ҳамда ўрнатилган тартибда

сайлов ва референдум ўтказиш ҳуқуқидан фойдаланишини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

**Объектив томондан** ЖКнинг 146-моддасида назарда тутилган жиноят қуйидаги ҳаракатларнинг бирида ифодаланади: сайлов ёки референдум ўтказишда, ташкил қилишда, овоз бериш яширинлигини бузиш, овоз бериш бюллетенлари ёки имзо варақаларига сохта ёзувларини киритиш, била туриб овозларни нотўғри ҳисоб-китоб қилиш.

**Субъектив томондан** бу жиноят **тўғри қасддан** содир этилади. Сайловни ташкил қилиш ва ўтказиш тўғрисидаги қонунчиликни бузиб, субъект ҳаракатларининг ижтимоий хавфли эканлигини, сайлов ёки референдум натижаларининг бузилиши мумкинлигини англайди ва буни истаб ҳаракат қилади.

Кўрсатилган жиноятнинг **мақсади** – сайловчилар ёки референдум қатнашчиларининг иродаси ва истагига хилоф равишда сайлов ёки референдум натижаларини сохталаштириб, керакли натижага эришишдир. Жиноят **мотиви** квалификацияда аҳамиятга эга эмас.

Жиноят **субъекти** махсусдир. Қонунда белгиланганидек, фақат (18 ёшга етган ) мансабдор шахслар жиноят субъекти бўла олади, яъни сиёсий партиялар ёки фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органлари вакиллари, ташаббускор гуруҳлар ёки сайлов комиссиялари ёхуд референдум комиссиялари аъзолари жиноятнинг субъекти бўлишлари мумкин.

#### **Сайлов ҳуқуқининг ёки ишончли вакил ваколатларининг амалга оширилишига тўсқинлик қилиш (ЖК 147-моддаси)**

Мазкур норма Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро Пактнинг 25-моддасига мувофиқ бўлиб, унда: «Ҳар бир фуқаро бирор-бир камситишларсиз ва асоссиз чеклашларсиз қуйидаги ҳуқуқ ва имкониятга эга бўлиши керак:

а) эркин овоз беришини таъминлайдиган ёпиқ овоз беришда умумий тенг сайлов ҳуқуқи асосида овоз бериш ва сайланиш ҳуқуқига».

Жиноятнинг **бевосита объектига** фуқароларнинг сайлаш ёки сайланиш, сайлов ва референдумда эркин иштирок этиш, сайловолди ташвиқот олиб бориш, депутатликка ёки Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод шахснинг ишончли вакиллари сифатида ўз ваколатларини эркин амалга ошириш ҳуқуқини таъминловчи ижтимоий муносабатлар киради.

**ЖК 147-моддасида** назарда тутилган жиноят **объектив томондан** зўрлик ишлатиш, алдаш, кўрқитиш ёки оғдириб олиш йўли билан фуқаронинг сайлов ҳуқуқларини эркин амалга оширишда тўсқинлик қилишда ёки депутатликка ёхуд Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод шахсларнинг ишончли вакиллари ваколатларини амалга оширишга йўл қўймасликда ифодаланади.

**Субъектив томондан ЖК 147-моддасида** назарда тутилган жиноят **тўғри қасддан** содир қилинади.

16 ёшга етган ақли расо ҳар қандай жисмоний шахс ушбу жиноятнинг **субъекти** бўлиши мумкин.

Мансабдор шахс томонидан мазкур жиноят содир этилган ва бошқа зарур белгилар мавжуд бўлганда қилмишни ЖК 205- ёки 206-моддаларида кўрсатилган жиноятлар билан жиноятлар мажмуи сифатида квалификация қилиш керак.

#### **Меҳнат қилиш ҳуқуқини бузиш (ЖК 148-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 37-моддасида фуқароларнинг меҳнат қилиш ҳуқуқи муҳофаза қилинади. Яъни, унда: «ҳар бир шахс меҳнат қилиш,

эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир», деб ёзиб қўйилган.

ЖК 148-моддасида кўрсатилган жиноятнинг **бевосита объекти** бўлиб, фуқароларнинг, шунингдек, ҳомиладор аёлларнинг ёки 3 ёшгача фарзандлари бўлган аёлларнинг ишга жойлашиш, шу тоифадаги аёлларнинг меҳнат ҳуқуқини амалга оширишни таъминловчи ижтимоий муносабатлар ҳисобланади.

Ишдан ғайриқонуний равишда бўшатиш ёки ишга тиклаш тўғрисидаги суд қарорини бажармаслик, шундай қилмиш учун маъмурий жавобгарликка тортилгандан сўнг содир этилган бўлса, қилмиш **ЖК 148-моддаси 1-қисмида** назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** ҳисобланади.

**ЖК 148-моддаси 2-қисмида** назарда тутилган жиноятнинг **объектив томони** аёлни ҳомиладорлиги ёки ёш бола парвариш қилаётганлигини била туриб, уни ишга олишдан ғайриқонуний равишда бош тортиш ёки ишдан бўшатиш ҳисобланади.

Субъектив томондан жиноят тўғри қасд билан амалга оширилади. Айбдор, қонунда кўрсатилганидек, фуқаронинг меҳнат қилиш ҳуқуқини сабабларсиз бузаётганлигини билади. Жиноятни квалификация қилиш учун **мотив** ва **мақсаднинг** аҳамияти йўқ. Қоида бўйича, бу маълум шахсларнинг иш жойида бўлишини хоҳламаслик ёки уларни ишга олмасликда ифодаланади.

**Жиноятнинг субъекти** 16 ёшга етган ақли расо, жисмоний шахс, яъни ишга қабул қилиш ёки ишдан бўшатиш ҳуқуқига эга бўлган шахс бўлиши мумкин, яъни махсус субъект.

### **Муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқларини бузиш (ЖК 149-моддаси)**

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида: «Ҳар кимга илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқи кафолатланади» (42-модда) ва бу эса ижодий фаолият билан боғлиқ бўлган ижтимоий муносабатларни қўриқлаш заруратини келтириб чиқаради.

Фуқароларнинг тафаккур мулки, хусусан, муаллифлик ва ихтирочилик ҳуқуқини ҳимоя қилишга оид ва Конституциявий ҳуқуқларини таъминловчи ижтимоий муносабатлар ушбу жиноятнинг **бевосита объекти** бўлиб ҳисобланади.

Жиноятнинг **предмети**, табиийки, тафаккур мулки объектларидир. Бу объектлар номоддий объект сифатида қўриқланади. Баъзан бу объектлар моддий объектлар билан боғлиқ бўлиши мумкин.

**Объектив томондан 149-моддада** назарда тутилган жиноят тафаккур мулки объектига нисбатан муаллифлик ҳуқуқини ўзлаштириб олиш, ҳаммуаллифликка мажбурлаш, шунингдек, тафаккур мулки объектлари тўғрисидаги маълумотларни улар расман рўйхатдан ўтказилгунга ёки эълон қилингунга қадар муаллифнинг розилигисиз ошкор қилишда ифодаланади.

**Муаллифликнинг бошқа шахс томонидан ўзлаштирилиши (плагиат)** дейилганда қуйидагиларни тушуниш лозим:

- 1) асарни оммалаштириш (китобни нашр қилиш, компакт-диск, компьютер программалари, маълумотлар манбаларини тайёрлаш ва ҳ.к.);
- 2) асар нусхаларини тарқатиш (сотиш, алмаштириш, ижарага топшириш ва ҳ.к.);
- 3) асар нусхаларини тарқатиш мақсадида импорт (Ўзбекистон ҳудудига олиб кириш) қилиш;
- 4) асарни омма олдида намойиш қилиш (асарларни кўргазмада намойиш этиш ва ҳ.к.);
- 5) асарни омма олдида ижро этиш (қўшиқни омма олдида ижро этиш, театрда пьесани сахналаштириш, кино асарларни кино уйида намойиш қилиш ва ҳ.к.);

6) асарни эфирга узатиш (радио ва телевидение, шу жумладан кабель телевиденияси орқали ва ҳ.к.);

7) архитектура ёки дизайнерлик лойиҳаларига нисбатан – худди шундай лойиҳани амалга ошириш, яъни биноларни, қурилмаларни қуриш, амалий безак санъати асарларини чоп этиш.

**Субъектив томондан** жиноят **тўғри қасдан** содир этилади. Айбдор муаллифлик ёки ихтирочилик ҳуқуқини бузаётганини англайди ва шуни хоҳлайди.

Жиноятнинг **мотиви** ва **мақсади** жазо тайинланаётганда инобатга олиниши мумкин.

Жиноят **субъекти** – 16 ёшга етган ақли расо жисмоний шахс.

## 5. СЕМИНАР САВОЛЛАРИ:

1. Ҳаётга қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
2. Соғлиққа қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
3. Ҳаёт ёки соғлиқ учун хавфли жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
4. Жинсий эркинликка қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
5. Оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
6. Шахснинг озорлиги, шаъни ва қадр-қимматига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари.
7. Фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларига қарши жиноятларни квалификация қилиш масалалари

## 6. КАЗУСЛАР

### 1-КЕЙС

Д. ишдан уйга одатдагидан вақтли келиб қолиб, хотинини бошқа эркак билан ушлаб олди. Уларнинг бирга ётганини устидан чиқиб қолган Д. унда тўсатдан вужудга келган кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолатида хотинини пичоқлаб ўлдирди.

*Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.*

*Д.нинг қилмишини квалификация қилинг.*

### 2-кейс

И. исмли аёл 10 ёшли ўғай қизи гапга қулоқ солмаган пайтларида уни “тарбиялаш” мақсадида хонанинг бурчагига турғизиб, бошига ичида иссиқ чойи бор қайноқ чойнакни ушлатиб қўяр эди. Бу ҳолат қўп маротаба такрорланиши натижасида қиз аввалига кучли бош оғриғидан бир неча кун шикоят қилиб юрди ва ўлиб қолди. Суд тиббиёт экспертизаси қизнинг мияси иссиқдан айниб, худди иссиқдан ачиб қолган овқатга ўхшаб қолган, дея ҳулоса берган.

*Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.*

*И.нинг қилмишини квалификация қилинг.*

### 3-кейс

Ж. исмли қиз йигити К.га синаб кўриш мақсадида ундан ҳомиладор бўлиб қолганлигини айтди. Қизнинг ҳомиладор бўлиб қолганлигидан кўркиб кетган К. қизни заҳарлаб ўлдирди. К. Ж.нинг аслида ҳомиладор бўлмаганлигини фақат қизни ўлганидан кейин билди.

*К.нинг қилмишини квалификация қилинг.*

*Масаланинг ечими юзасидан Олий суд Пленуми қарорида ва жиноят ҳуқуқи назариясида нима дейилган?*

М. ўзига нисбатан қилинган ғайриқонуний тажовуздан ҳимояланиш пайтида мудофаа чегарасидан четга чиқиб тажовузчини ўлдириб қўяди. Терговчи томонидан тайинланган суд-психиатрия экспертизаси хулосасига кўра ўша пайтда М. кучли рухий ҳаяжонланиш ҳолатида бўлганлиги маълум бўлди.

*Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.*

*М.нинг қилмишини квалификация қилинг.*

#### **5-кейс**

41 ёшли П. исмли шахс 9 ёшли қўшни қизалоқни музқаймоқ билан кўндириб, у билан жинсий алоқада бўлди.

*Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.*

*П.нинг қилмишини квалификация қилинг.*

#### **6-кейс**

53 ёшли К. исмли жисмоний тарбия ўқитувчиси 2-синф ўқувчиси Б. исмли болани дарсдан кейинги қўшимча дарс машғулотларига олиб қолиб у билан ҳеч қандай куч ишлатмаган ҳолда жинсий алоқада бўлган.

*Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.*

*К.нинг қилмишини квалификация қилинг.*

#### **7-кейс**

Корхона раҳбари Ё. ўзи раҳбарлик қилаётган корхонада ишловчи жуда келишган ходимаси А.ни хонасига чақириб, унга куч ишлатиб, зўрлаб, мажбурлаб у билан жинсий алоқада бўлди.

*Бўлиб ўтган воқеани жиноят-ҳуқуқий таҳлил қилинг.*

*Ё.нинг қилмишини квалификация қилинг.*

### **7. МУСТАҚИЛ ЎҚИШ УЧУН АДАБИЁТЛАР:**

1. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм. – Т.: ИLM ZIYO, 2006. – 912 б.

2. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят ҳуқуқи курси. Махсус қисм. III том: Шахсга қарши жиноятлар. Тинчлик ва ҳавфсизликка қарши жиноятлар. – Т.: Илм зиё, 2011. – 312 б.

3. Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг 2004 йил 24 сентябрдаги «Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 13-сонли қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг 1998 йил 11 сентябрдаги «Ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида» ги 20-сонли қарори.

5. Ўзбекистон Республикаси Олий судининг 2007 йил 14 ноябрдаги “Умрбод озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазони қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 15-сонли қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Олий суд Пленумининг 2007 йил 27 июндаги «Баданга қасддан шикаст етказишга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 6-сонли қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2010 йил 29 октябрдаги “Номусга тегиш ва жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга доир ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 13-сонли қарори

8. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2000 йил 15 сентябрдаги “Вояга етмаганларнинг жиноятлари ҳақидаги ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида” 21-сонли қарори.

9. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2009 йил 24 ноябрдаги “Одам савдосига оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 12-сонли қарори
10. Бакунов П.Б. Қасддан баданга оғир шикаст етказганлик учун жавобгарлик. – Т.: Камалак принт, 2008. – 84 б.
11. Пайзуллаев Қ.П. Зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар. – Т.: ТДЮИ, 2008. – 144 б.
12. Рустамбоев М.Х. Одамлар савдоси учун жавобгарлик тўғрисидаги масала юзасидан. К вопросу об ответственности за торговлю людьми. Т.: ТДЮИ, 2008. – 315 б.
13. Тохиров Ф. Шахсга қарши жиноятлар ва уларнинг юридик таҳлили (Монография). –Т.: Янги аср авлоди, 2001. -7,5 б.т.
14. Эрматов Ғ.О., Ҳайдаров Ш.Д. Хавф остида қолдириш жинояти учун жавобгарлик. – Т.: ТДЮИ, 2010. – 116 б.